

Palatalisatie

Mnl. en Zuidndl. *uu*, Mechelse *a* :

(Met twee taalkaarten en vier bijlagen)

A. VAN LOEY

AFKORTINGEN

- HTD* : Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Toponymie en Dialectologie.
- Med. VA* : Verslagen en Mededelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde.
- Mnl W* : E. Verwijs en J. Verdam, Middelnederlandsch Woordenboek. Hierin : *Bouwst.* : Bouwstoffen (deel X van het Mnl W).
- N. Tg.* : De Nieuwe Taalgids (Groningen).
- Ts* : Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde (Leiden).
- WNT* : M. de Vries en L. A. te Winkel (enz.), Woordenboek der Nederlandsche Taal.

INHOUD

Ter inleiding	132
Hoofdst. I : De vroegere verklaringen van de mnl. palatalisatie	134
Hoofdst. II : Datering en klankwaarde van zuidmnl. <i>uu</i>	143
Hoofdstuk III : Geografische verbreiding van mnl. <i>uu</i>	159
Hoofdst. IV : Op zoek naar een verklaring van de zgn. spontane palatalisatie van <i>û</i>	167

Hoofdst. V : De oorzaak van de palatalisatie van Vlaams-Brabants u. ^o	184
Hoofdst. VI : De Mechelse \bar{a}	196
Besluit	215
Bijlage I : Dialectische situatie van ndl. δ , <i>oe</i> , δ , \bar{a} in Oost-Vlaanderen	217
Bijlage II : Dialectische situatie van ndl. δ , <i>oe</i> , δ , \bar{a} in Vlaams-Brabant	240
Bijlage III : Combinatorisch gedrag van ndl. \bar{a} in enkele Oostvlaamse dialecten	247
Bijlage IV : Dialectische situatie van ndl. \bar{a} in het Mechelse \bar{a} -gebied	251
Zusammenfassung	258

Ter Inleiding

Al hebben de omvangrijke en vernuftige studiën van taalgeografen zoals een G. Kloeke, van taalhistorici zoals een M. Schönfeld, van structuralisten zoals een L. van Wijk verhelderend en stimulerend werk geleverd, toch moeten we toegeven dat het probleem van de palatalisatie van oudwestgerm. *ū* in middelnederlands *uu* aan de orde blijft. De tijd van ontstaan van deze klankwijziging en de geografische verbreiding in de middeleeuwen, evenzeer als het fonetisch proces zijn nog niet in allen dele bekend; de oorzaak zelf is nog niet ontdekt.

Doel van deze verhandeling is, na een kritisch overzicht van de verschillende verklaringen die van deze palatalisatie zijn gegeven, met gebruikmaking van enkele nieuwe elementen op het probleem wat meer licht te laten vallen. Die elementen zijn: 1. nieuwe vindplaatsen; 2. een juister inzicht in de klankwaarde van het mnl. foneem; 3. een voorzichtig hanteren van de structuralistische methode in

verband met een onderzoek van een soortgelijk palatalisatieverschijnsel in huidige zuidnederlandse dialecten.

Hoewel ik elk feit steeds gaarne in een ruimer verband zie, ben ik op mijn hoede voor te haastige structuralistische veralgemeningen : al moge, onder de pen van geestdriftige schrijvers, de fonologische methode stimulerend werken, toch meen ik dat, om een taalproces goed te begrijpen, wij steeds tot de juiste voorwaarden moeten doordringen waarin het zich afspeelt, met nauwkeurig letten op alle details, op alle *finesses*. Daarom zie ik bewust af van een vergelijking van de Nederlandse palatalisatie met soortgelijke processen in andere talen waarvan ik de gegevens behoorlijk noch ken, noch kan controleren. Veeleer wens ik me, in deze bescheiden studie, aan een goed waarneembaar verschijnsel te houden, met geografische begrenzing en nauwkeurige bepaling van al de omstandigheden waarin het plaats heeft.

HOOFDSTUK I

De vroegere verklaringen van de mnl. palatalisatie

Bekend is dat de oudgerm. *û* in het mnl. als *uu* voorkomt, later in het ndl. als *ui*; in het hoogduits is die ogerm. *û* tot *au* gediftongeed: vandaar mnl. *duif*, hd. *Taube*, en zo voorts: *uit* en *aus*, *bruin*: *braun*, *huis*: *Haus*, *ruim*: *raum*, *buik*: *Bauch* en vele andere.

Omtrent de tijd dat deze *û* tot *uu* werd, kan men met zekerheid slechts zeggen, dat de overgang in West-Vlaanderen al voor het midden van de 13de eeuw had plaats gehad. Het blijkt uit Wvl. rijmparen als bijv. *ter curen* (= keur): *naturen*, waarin de /ø:/ van *keur* rijmt op de /ø:/ van *nature* (welke /ø:/ zich voor *r* veeleer uit /y:/ laat verklaren dan uit /u:/), zo nog *mure*: *senature*, *ure*: *labure*; het blijkt voorts uit een spelling *eu* in *heuren* „huur”, en, in een andere positie dan voor *r*, spelling *ui*, die toch bezwaarlijk op /u:/ kan wijzen: Brugge 1264 *suid* (1).

Voor een /y:/-uitspraak buiten W.-VI. pleit de omstandigheid, dat de *uu* < *û* rijmt op *uu* < ogerm. *eu* die door *i*-umlaut *uu* was geworden. Dat deze *uu* < *iu* < (ogerm. *eu*) wel /y:/ klonk, bewijst het feit, dat owgerm. *û* en *iu* zich in het Duits tot *au* resp. *eu* (< *û*) hebben ontwikkeld: *Taube*, *Haus*, *raum* enz. maar *bedeuten*, *Leute*, *scheuen*,

(1) Zie hieromtrent mijn *Mnl. Spraakkunst, Klankleer*, 2de dr., 1957, § 88; meer vindplaatsen met *ui* vanaf 1271 bij P. VAN HAVERBEKE, *De 13de-eeuwse Middelnederlandse oorkondentaal te Brugge en omgeving*. Gent, 1955, blz. 19 (Kon. Vlaamse Academie voor T.- en Letterk., Reeks VI, n° 74).

Deutsch (1). Van zulke „gangbare, elk ogenblik aan te treffen” rijmen geeft W. L. van Helten (2) enkele voorbeelden, maar tegen zijn gewoonte in zonderling genoeg zonder bronnenaanduiding : *mure* : *vure*, *luut* : *beduut*, *ghescuwet* : *verduwet*, *gruven* : *scuven*, *betruwet* : *beruwet*.

Met het oog op de geografische verbreiding van dit verschijnsel mocht een nadere beschrijving van dgl. rijmen wel eens gegeven worden : op die wijze zou men het mnl. *uu*-gebied (Brabant ; — Holland) misschien kunnen afbakenen : in het Oosten immers (Limburg) is de ogerm. *û* in het mnl. niet gepalataliseerd. Waar de isoglosse *û/uu* (die voor het heden wel bekend is) in het mnl. heeft gelegen, valt nog te onderzoeken (3). Gecompliceerd wordt de situatie in Limburg door de omstandigheid dat lange *û* hier wel best de *i*-umlaut kan hebben ondergaan, zodat men in het oostelijke /*u*:-gebied heeft te rekenen met *û* (*hus*), met *uu* (*duutsc* : < *iu* < *eu*), met *ü* (plur. *brude*) (= hd. met huidige diftongering resp. *Haus*, *deutsch*, *Bräute*). Op die geografische verbreiding kom ik later (hoofdst. III) terug.

Hoeveel ouder dan de 13de eeuw de palatalisering, in Vlaanderen, van *û* wel kan zijn, weet men niet. J. Mansion, in zijn *Oud-Gentsche Naamkunde* (blz. 203) kon „uit de traditionele schrijfwijze”, t. w. *u*, niets opmaken. Juist nu in verband met schijnbaar afwijkende spellingen wil ik me straks met deze datering nader bezig houden.

Eerst moge ik even de verklaringen memoreren die van deze palatalisering zijn gegeven. Dat een *û* tot *uu* /*y*:/ werd, zou men door *i*-umlaut kunnen verklaren. Maar het is in onze historische grammatica classiek geworden dat

(1) Zie bijv. G. G. KLOEKE, *Herkomst en Groei van het Afrikaans*. Leiden, Universitaire Pers Leiden, 1950, blz. 47 v.

(2) *Middelnederlandsche Spraakkunst*, Groningen, 1887, blz. 70.

(3) Zie mijn *Mnl. Spraakk.*, *Kl.*, § 88, blz. 75 (enkele gegevens) ; onderhavige (nieuwe) studie, blz. 160.

de *i*-umlaut in het Westen (Vlaams) op van ouds lange vocalen geen vat heeft gehad : het heet er *kaas*, *groen*, niet *kees*, *gruun* zoals in Brabant (en elders). Als *û* dan toch *uu* wordt, ook in vormen zonder umlautsfactor (bijv. *huus*), noemt men dat een „spontane” palatalisering. „Spontaan” is een etiket waarmee we onze onkunde verbloemen. Dat een klank vanzelf (d. i. zonder beïnvloeding van omringende of „naburige” klanken) evolueert, d. w. z. niet meer op dezelfde wijze gearticuleerd blijft, is theoretisch mogelijk : zo is *â* veelal een *ō* (open, gesloten) geworden, maar hij kan ook de palatale richting uit (/æ:/), en juist het feit, dat die evolutie verschillende richtingen uit kon, zal wel een oorzaak hebben. Waarom is ten onzent de oude *û* tot *uu* geworden, en niet een diftong, zoals *au* in het Hoogduits?

Wat heeft men voor de Nederlandse „spontane palatalisatie” van *û* als verklaring voorgesteld?

Er is naar externe factoren gezocht. Het eerste heeft, in 1887, W. L. van Helten (*a. w.* blz. 71 vn.) aan „navolging van het Fransch” gedacht (waar de Lat. *û* ook *ü* klinkt : *mur*, *nud*, *lune*), maar die verklaring tegelijk van de hand gewezen „want voor eenigen invloed dier taal anders dan op het gebied van den woordenschat en de syntaxis is totnogtoe een afdoend bewijs niet geleverd”. Pas in 1932 zou opnieuw aan Franse navolging gedacht worden.

Keltische invloed is, in 1904-05, aangenomen door J. te Winkel, later door anderen (de literatuur bij M. Schönfeld, *Hist. Grammatika*, 2de dr., § 54 Aant.), maar na de bezwaren van J. H. Kern, J. de Vries e. a. (lit. bij Schönfeld ald. en 3de dr., § 63 Aant.) doet die theorie thans geen opgeld meer.

Na de verklaring door een Keltisch substraat zijn taalgeografen opnieuw aan beïnvloeding door het Frans gaan denken.

In zijn „Hollandsche Expansie in de 16de en 17de eeuw

en haar weerspiegeling in de hedendaagsche Nederlandsche dialecten" (1927) toont G. Kloeke aan, dat het *uu*-gebied in het Noorden en Oosten thans nog groeiende is ; hij meent dat Holland (Amsterdam) de *uu*-uitspraak uitgezonden heeft, en dat deze *uu*-uitspraak aldaar uit het Zuiden is ontleend. Blz. 195 schrijft hij : „... wanneer onze veronderstelling juist mocht zijn, dat het geheele complex van Noord- en Zuidnederlandsche *uu*-gebieden valt te reconstrueeren tot één of meerdere *uu*-haarden in het Zuiden, dan zou het ook wel eens een nieuw licht kunnen werpen op het probleem der Fransche /y/-uitspraak, dat de Romanisten al sinds jaren bezig houdt en waaromtrent nog altijd geen communis opinio bestaat". Op „de vraag, of *uu* uit het Zuiden ontleend kan zijn en meer in het bijzonder of er samenhang moet worden aangenomen met de Franse *uu*-uitspraak" is Kloeke toen „wegens gebrek aan feitenmateriaal ... niet verder ... ingegaan" (*N. Tg.* 47, 1954, 4 v.) ; anderen zouden het intussen doen (waarover dadelijk), maar Kloeke schrijft toch in 1954 (*N. Tg.*, blz. 4) : „ligt het niet voor de hand om aan te nemen, dat ook deze *uu* ... heel eigenlijk Frans is?", en (blz. 5) : „Wat betreft het probleem der zuidelijke invloeden op onze *uitspraak*, dient er trouwens de aandacht op te worden gevestigd dat ook geleerden van een oudere generatie reeds sterk waren geboeid door enkele merkwaardige parallellen tussen het Nederlands en het Frans. Zo herinner ik mij dat Sievers mij (omstreeks 1909) met een zekere nadruk wees op drie belangrijke eigenaardigheden, die het Nederlands met het Frans gemeen heeft, te weten : 1° de *ú* > *uu*-ontwikkeling, 2° de niet-geaspireerde uitspraak van *p*, *t*, *k*, 3° de *l*-vocalisering in *ald* enz." (1).

(1) De mogelijke mnl. aspiratie van *k* in de verbinding *sk* heeft voor een aspiratie van *p*, *t*, *k* m. i. geen bewijskracht : vgl. mijn *Mnl. Spr.*, *Kl.*, § 116 b.

Naar aanleiding van Kloekes hypothese omtrent *uu*-enclaves in het vroegere Nederlandse *oe*-gebied heeft M. Schönfeld in 1931 een uitvoerig artikel onder de titel „*Oe*-relikten in Holland en Zeeland” in de Mededeelingen der (Ned.) Kon. Akademie van Wetenschappen, afd. Letterkunde, deel 71, serie A, n° 4, blz. 65 vv. geplaatst. Over Franse navolging spreekt hij zich hier nog niet uit. Hij schrijft (p. 94) : „Het feit, dat de meeste relikten noordwaarts liggen, maakt waarschijnlijk, dat de *uu*-klank uit het Zuiden opdrong en dat de overgang geleidelijk plaats had...” en „Was er alleen een kultuurinvloed, of mag men aannemen, dat in de strijd tussen *oe* en *uu* zich weerspiegelt, hoe over de onderlaag van de bevolking een ethnografies afwijkende bovenlaag is heengeschoven? Ik meen, dat er aanleiding is om aan het laatste te denken”. Die ethnografische lagen dan zijn, meent hij (p. 95), een „*F r a n k i e s e* bovenlaag” (van sociaal en politiek gezien, welgeborenen) en een Ingvaeoonse onderlaag (van huislieden). De *uu*-uitspraak mogen we dus uit Schönfelds beschouwingen houden voor een cultuurprodukt, in Zeeland en Holland gebracht en verspreid door Franken.

In de in het volgende jaar, 1932, verschenen derde druk van zijn *Historiese Grammatika van het Nederlands* vat Schönfeld (§ 63, blz. 84 v.), nog een stapje verder gaande doordat hij nu uitdrukkelijk aan Franse invloed denkt, zijn beschouwingen aldus samen : „Vermoedelijk geschiedde de overgang het eerst in het tweetalige Frankrijk, onder invloed van de romaanse bevolking, bij wie dezelfde overgang plaats had gehad (b. v. lt. *mūrus* : fra. *mur*). Toen de Franken, die aanvankelijk bij hun oprukken naar het zuiden het westen van ons land slechts oppervlakkig onderworpen hadden, onder Karel Martel dit gebied, waar tot dusver *oe*-sprekende ingvaeoonse stammen woonden, koloniseerden, schoof een bovenlaag van frankiese *uu*-sprekers

over de *oe*-sprekers heen, die allengs de invloed hiervan ondergingen : de ingvaeonen werden gefrankoniseerd. In deze tijd heerste dus in het gehele Zuiden de *uu*-uitspraak, terwijl die in 't Noorden in Zeeland en Holland ging overheersen om ten slotte — grotendeels nog vóór onze oudste overlevering — de *oe* te verdringen”.

Daaruit mogen we onthouden : palatalisering, overgenomen van Noordelijk Romaans Gallië, is om het midden van de 8e eeuw (Karel Martel !) in de Zuidelijke Nederlanden een afgelopen proces ; voor het midden van de 13de eeuw was ze in het Noorden door de (jongere) Franse colonisatie gebracht en overheersend geworden. Terecht mocht C. B. van Haeringen, in een voorzichtig en overzichtelijk opstel over „Romaanse invloed door Zuidnederlandse bemiddeling” (*N. Tg.* 28, inz. p. 108) in 1934 oordelen : „Indien we mochten aannemen, dat de palatalisatie op beide taalgebieden gelijk begonnen was, zou een en ander nog aannemelijker worden. Dit is niet te bewijzen, maar evenmin te weerleggen”.

Zoals men ziet, rijst hier weer de vraag (die steeds dezelfde is) : die naar de tijd en de haard van ontstaan, de chronologie en de geografische verbreiding van het later voortschrijdend proces. Zolang deze ontlenings- en expansietheorie op deze twee punten geen stevige onderbouw krijgt, blijft ze blootgesteld aan aanvallen. Van die zwakke plek heeft Louise van Wijk gebruik gemaakt om in de plaats van de ontleningstheorie een nieuwe te stellen : de fonologische verklaring (*Ts.* 67, 1950, blz. 161-208).

Van twee punten uit brengt Mej. Van Wijk (p. 163) bezwaren in tegen Schönfelds voorstelling van zaken : 1. „van de Franse kant uit”, t. w. de onbruikbaarheid van een te wijde, te onnauwkeurige datering van de Franse palatalisatie, en 2° „van een bestrijding van de expansietheorie, toegepast op een middeleeuwse staat als het

Frankenrijk van Karel Martel", waar „het staatsverband niet zo sterk en de druk van een A.B. niet zo groot als in de 16de/17de-eeuwse Noordelijke Nederlanden" is geweest (p. 168). Expansie, meent zij — terecht —, kan wel de wegen opsporen waarlangs een nieuwe uitspraak verbreding krijgt, maar kan niet het ontstaan zelf verklaren. In haar opstel beperkt ze zich dan in hoofdzaak tot het Hollands en tracht ze het movens van de palatalisatie te vinden in de verhouding waarin de klinkers, vnl. de achterklinkers, tot elkaar staan. Zelf schrijft ze (p. 205) : „Volgens de door mij gegeven voorstelling van de oudg. *ú* in het A.B. vallen zowel palatalisatie als diphthongering te verklaren uit de ontwikkelingen van het vocaalsysteem, nadat er nieuwe *ô*- en *ê*-klanken ontstaan waren”.

Ik moge op die fonologische verklaring (1) wat nader ingaan.

In 1928 had A. G. van Hamel op de simultaniteit gewezen van de palatalisering van ondl. *ú* en de „vernaauwing" van ogerm. *ō* tot mnl. *ōe*: bij onze woorden *boek* en *buik* wordt dan de oppositie ondl. *bōc* : *búc* in het mnl. *bōec* : *buuc*, bij *roem* en *ruim* hebben we onl. *rōm* : *rúm*, mnl. *rōem* : *ruum*, enz. Hierbij bedenke men echter het volgende : terwijl men voor onl. *ú* in het (althans westelijke) mnl. uniform *uu* /y:/ aantreft (met varianten in de spelling, en /ø:/ als combinatorische variant in W.-VI.) is het bij de verschillende oude grafieën van *oe*, t. w. *o*, *oe*, *ou*, zelfs *uo*, lang niet zeker (en allerm minst in het Vlaams) of deze *oe* wel /u:/ klonk : men denke bijv. aan het bekende verschil in Vlaanderen naar gelang van de positie voor dentaal dan wel voor labiaal of velaar (*bloet*, maar *roupen*, *bouc*), of aan de waarde : gesloten *ō* dan wel /u:/. M. a. w., het is niet

(1) Vgl. mijn opstel in *Bull. Académie royale de Belgique, Classe des Lettres*, 5e S., t. XLVII, 1961, p. 102 v.v.

uit te maken of een (oudere) overgang van *ú* tot *uu* een (jongere) vernauwing van *ō* tot *oe* tot gevolg heeft gehad, dan wel omgekeerd een opkomende vernauwing van *ō* tot *oe* de oude *ú* tot *uu* heen dreef (zgn. „chaîne de traction, chaîne de propulsion”).

Mej. Van Wijk meent in de algemene beweging van de voor- en achterklinkers een toenemende spanning van de tong waar te nemen. In het kort komt haar redenering hierop neer : uitgaande van de overgang van ogerm. *au* in (open) *ô*, zien we de verhouding onl. *ôge* : *sône* : *bröder* : *hūs*, in het mnl. worden *oge* : *sonne* : *broeder* : *huus* (1).

Dit betoog kunnen we vergelijken met een gelijkaardig betoog gehouden door A. G. Haudricourt en A.G. Juilland met betrekking tot de Franse palatalisatie (2) : constaterende dat het oudfrans vier achterklinkers bezat : *u*, *o*, *ɔ*, *a* menen ze dat, toen de uit het Latijn overgeërfde diftong *au* zich in (open) *o* had ontwikkeld (*aurum* > *or*), het evenwicht in de reeks der achterklinkers verstoord was : er kwam immers in de reeks een vijfde foneem bij en de hele reeks verschoof in de richting van toenemende geslotenheid, zodat voor de *ú* een uitweg bestond in het naar voren schuiven : de nieuwe *u* /y:/ kon een „lege plaats” bezetten.

Over de juistheid en doeltreffendheid van dit betoog met betrekking tot het Franse „phonétisme” kan ik geen oordeel hebben. Maar hoe frapperend het parallelisme met het Nederlands ook moge zijn (de beide Franse geleerden wijzen er zelf op), voor onze taal is grote skepsis wel gewettigd. In *Taal en Tongval* immers (XII, 1960, 139 v.) heb ik aangetoond, dat mnl. *ô* (onze zgn. scherplange *ô* in *droom*, *boom*, *oog*, enz.) niet monoftongisch, maar wel diftongisch was : /o.ə/. Dat blijkt uit de omstandigheid, dat die *ô* in het Aarschots thans als een „onechte” diftong /uə/

(1) Nader *Ts.* 67, blz. 173, 183, 190.

(2) *Essai pour une histoire structurale du phonétisme français.* Paris, Klincksieck, 1949, hoofdst. X.

klinkt, de umlaut ervan /yø/, de ontronding /iø/. Daar de ontronding in de 14de eeuw (althans in Leuven) reeds bestond; kan men zich bezwaarlijk voorstellen dat èn *ô*, èn /y:/ als umlaut ervan, èn /i:/ als ontronding, zich sedert de 14de eeuw onafhankelijk van en parallel met elkaar tot de huidige onechte (1) diftongen zouden hebben ontwikkeld: de oorspronkelijke vocaal *ô* zelf zal wel reeds een diftong zijn geweest. Aan die bevindingen, in *Taal en Tongval* uiteengezet, kan men toevoegen, dat de tegenwoordige situatie in het noordwesten van de (Belg.) provincie Brabant: t. w. /uø/, /yø/, /iø/ (bijv. Heindonk K 326, Kapelle-op-den-Bos K 324, Opwijk O 68, Baardegem O 63, enz.) getuige *dopen*, *geloven*, in dezelfde richting wijst. De mnl. *ô* (< *au*) komt trouwens zogoed als overal in de zuidnederlandse tongvallen thans (nog) als onechte diftong voor.

In die omstandigheden heeft de ontwikkeling van ogerm. *au* tot (open) *ô* in het ondl. niet de stoot kunnen geven tot het algemene opschuiven van de achterklinkers: een fonologische oppositie kon best tot uiting komen in een fonetisch verschil monoftong: diftong (2). Meteen vervalt dan ook de (althans hierboven vermelde) fonologische verklaring van de mnl. palatalisering *û* > *uu*.

Zou het intussen, in het licht van de taalgeografische interpretatie van de kaart *huis*, *muis*, en in het licht van mnl. grafieën en rijmparen, waar blijven, dat de palatalisatie in het zuiden bestond en zich van hier uit naar het noorden heeft verbreid, dan toch nog blijft het een allereerste vereiste, de palatalisatie in het zuiden te dateren en te localiseren. Kan dat?

(1) EUG. DIETH, *Vademekum der Phonetik*. Bern, 1950, blz. 388, § 488.

(2) Voorbeeld: de verhouding *bloot*: *bloed*, *groot*: *groet*, werd uitgedrukt ondl. /o.ø/ - /o:/, nieuw dialectisch /uø/ : /u:/; mnl. *gelôven* (credere): *geloven* (= beloven) door: /o.ø/ - /o:/, idem in *hôpen*: *hopen*, enz.

HOOFDSTUK II

Datering en klankwaarde van zuidmnl. *uu*

Een aanwijzing dat er iets aan de hand is met de klankwaarde van de traditionele schrijfwijze met de letter *u* kunnen we vinden in een „afwijkende” spelling. Nu zijn er wel, in de jongste tijd, enkele spellingen met *y*, *i* ontdekt van vormen die etymologisch een *û* hebben. In *T's* 70, 1953 heeft K. Heeroma, p. 257 vv., in een opstel over „Oud-Engelse invloeden in het Nederlands”, op p. 259 de aandacht gevraagd voor wat hij voor Engelse leenwoorden houdt : 1. mnl. *ide* „vissershaven” (bijv. in *Coxyde*) ; 2. mnl. *hiden* „verbergen” ; 3. 16de-eeuws *kite* « wouw, kiekendief” ; 4. mnl. *brine* „pekkel”. Alvorens ik die vormen bespreek, kan ik aan dit lijstje met *i*-vormen toevoegen : 5. Brugge a° 1187 *hyrlant* „huurland”, meegedeeld door Dr. M. Gijsseling in de openbare les bij zijn Aggregatie Hoger Onderwijs te Gent in nov. 1960 (1) ; 6. de plaatsnaam *Mijzen* in Noord-Holland, besproken door M. Schönfeld in *Med. van de Vereniging voor Naamkunde te Leuven en de Commissie voor Naamkunde te Amsterdam* (Med Nk), jrg. 33.1957, blz. 126 vv.

En nu de bespreking.

1. mnl. *ide*, *hide* is ags. *hȳp* „(kleine) (schuil)haven”, nog te vinden in bijv. *Rotherhithe* ; ndd. *hude* „berg-, stapelplaats”, in de plaatsnaam *Buxterhude* (bij Harburg). De ags. vorm *hȳp* vertoontumlaut van *û* : **hûpi* (2).

(1) Zie daarover thans dez. in *Studia Germanica Gandensia* III (1961), blz. 51.

(2) Uitvoerig besproken door J. MANSION in *Med. VA* 1933, 123 vv. ; J. W. MULLER in *T's* 59.1939, blz. 193.

Bij ons is de naam aan de kust te vinden, in Frans-, West- en Zeeuws-Vlaanderen, in Zeeland, in Zuid-Holland; de oudste vindplaats is a° 1227 *Coude Hide*, in Zeeland (Mansion, *Med VA* 1933, p. 124). De oudste spellingen van die *ide*-namen vertonen zowel *y* als *i* (1).

2. Mnl. *hiden* „verbergen” is overgeleverd in Gloss. Trevirensis (2), waarvan art. n° 521 in de *Bouwstoffen* de taal niet vermeldt: het *hs* is niet teruggevonden. Een tweede, duidelijke, vindplaats levert Reinaert I: in Hellinga's uitgave (Zwolle, 1952, p. 162 v.) *hs A vs. 2593-4* (daer hi auontuere) *lijdet*: (Ende daer in leghet mijn scat) *ghehidelt* = *hs F 2557* (daer bi aenture) *lidet*: (Coninc: dar leit mijn scat) *ghidet* = *hs E 2556* (dar bi aenturen) *lidet*: (Coninc: dar leid min scat) *ghidet* = *hs B 2607* (dat leit die scat) *gehuut* (3).

Hier dus duidelijk *hiden* (met *i*) „verbergen”. Het is een bijvorm van het gelijkbetekenende mnl. *huden*, ags. *hȳdan*, ne. *to hide*, ofrie. *hēda*, mndd. *hūden*, dus westgerm. **hūdjan*, bij gr. *κεῖθω* (4).

Al kan men de algemene taalkenmerken van de *hss* van de Reinaert bij benadering bepalen, de oorsprong van het gedicht zelf (en ons woord *hiden* staat in het rijm in drie *hss*: A, F, E) kan slechts als Vlaams gelden (zeker niet kustwestvlaams?). Dat ons woord *hiden* in Oost-Vlaande-

(1) De, in de 13de eeuw uiterst zeldzame (voor inloutende *i* nooit voorkomende?) spelling *y* voor *i* zou het vermoeden kunnen wettigen, dat in 1270 *Coxhyde* de *y* nog aan de tijd herinnert, dat *y* de waarde van *ū* had; toech stemt Brugge a° 1281 *ymene*, 1277 *yvarwet*, *yreed* (waarin *y* = *i* < **gi*- = *ge*-: P. VAN HAVERBEKE, *De 13de eeuwse mnl. oorkondentaal te Brugge en omgeving*, Gent, 1955, blz. 33) tot nadenken.

(2) Hor. Belg. VII, 1, 9a = *Ts* 59, 192: *Mnl W* 2, 422.

(3) VERDAM *Mnl W* II 422 geeft op vs. 2575; J. W. MULLER *Ts* 59, 192: vs. 2614.

(4) F. HOLTHAUSEN, *Altengl. Etym. Wörterbuch* (Heidelberg, 1934), p. 183. Reeds op juiste wijze geïnterpreteerd en voor het mnl. uitvoerig besproken door M. DE VRIES in (het *ts*) *Taalkundige Bijdragen* II, 1879, p. 96 vv.

ren niet onbekend was, bewijst de omstandigheid dat de kopiist van F (eerste helft 14de e., Oostvlaams : *Bouwst.* 1072) en die van A (begin 15de e., sterk Oostvl. gekleurd : *Bouwst.* 1074) het rijm ongewijzigd laten ; ook hs E (midden 14de e., Brabants : *Bouwst.* 1073) behoudt het rijm. Maar ongebruikelijk, hoewel nog begrepen, was het voor de kopiist van B (tweede helft 15de e., Hollands afschrift : *Bouwst.* 1070) en de bewerker van het prozaverhaal *Die hystorie van reynaert die vos*, die in 1479 te Gouda verscheen : deze hebben resp. *gehuut* (= scuufuut) en *dese scat behuyt* (zie Hellinga o. c. p. 163, p. iv).

Daaruit mogen we, dunkt me, afleiden dat *hiden* een tot in de 15de eeuw in Oost-Vlaanderen gebruikelijk, en in Brabant en Holland begrepen, woord is geweest : identiteit met het authohtone, ook in Vlaanderen gebruikelijke *huden*, werd duidelijk gevoeld.

3. en 4. Over *kite* „wouw” en *brine* „pekel” kan ik korter zijn.

Kite is pas bekend uit het werk van de 16de-eeuwse lexicograaf Curius, afkomstig uit het Westvlaamse Winokbergen. Kiliaan en Junius vermelden het woord. Heeroma (*T's* 70, 260) stelt het gelijk met oeng. *cýta* (d. „Rohrdommel”, e. „kite”). De etymologie (bij mhd. *kūze*, mndd. *kūten* „schwätzen”, ijsl. *kýta* „zanken” : Holthausen, o. c., p. 68) laat niet zo duidelijk zien, hoe *cýta* aan zijn „umlaut” toe zou zijn gekomen. Een vergelijking van dit ndl. *kite* met ndl. (*meer*)*koet* brengt evenmin licht : de oorsprong van *koet* is (volgens Franck-van Wijk, a° 1912 ; *WNT*, IX, 407, a° 1913) onbekend. Mocht mnl. *kuut* (in het hs *kunt*, in één adem genoemd met *pluvier*, in de Rek. Bissc. Utrecht) gelijk staan met *koet* en aldus teruggaan op **cūtō*- (*koet* is dan *oe*-relikt, of oostelijk mnl.?), waarnaast **cūt-j-ō*, dan kan *kite* een Wvl. ontronde *i*-umlaut vertonen. Dit alles is echter al te hypothetisch om er op te bouwen.

Nog minder duidelijk is *brine* „pekel”, waarvan de oeng. vorm wel *bryne* is (niet *brine*), maar waarvan alweer de grondvorm niet vaststaat : de enen (1) herleiden het tot **mrin* (vgl. lat. *marinus*), anderen (2) sluiten aan bij een **bri-* „snijdend”.

Ik ga op deze twee lastige woorden verder niet in : laten ze, zoals Heeroma het voorstelt, leenwoorden uit het Engels zijn, ze werpen geen licht op het probleem dat ons bezig houdt : de datering van de overgang van *ú* tot *uu*. De naam van een vogel, een woord voor „pekel” kunnen immers best, als losse technische woorden, uit het Engels ontleend zijn.

Ontlening echter in verband met *hide* „haven”, *hiden* „verbergen”, het nog te bespreken *hiren* „verhuren” en *Mijzen* (plaatsnaam) lijkt me niet zo voor de hand te liggen.

Hide immers zou, als leenwoord, en als vaak voorkomende plaatsnaam, wel een bijzonder groot succes gehad hebben voor een alledaags begrip als „haven”, waar aan ontlening van een benaming bij onze kustbewoners toch geen behoefte voor zal hebben bestaan. Verwantschap trouwens met het tot in Oost-Vlaanderen toe bekende (als leenwoord verspreide?) werkwoord *hiden* „verbergen” wordt door J. W. Muller vermoed, waar hij schrijft : „dit nml. *hiden* ... met de bet. : (ver)bergen (d. i. oorspronkelijk : buiten gevaar, in veiligheid brengen) heeft nu (3) wellicht nog nadere opheldering ontvangen uit de vergelijking met het vermoedelijk verwante oeng. *hýp* „(kleine) (schuil)haven, landingsplaats ...” *Ts* 59, 192 v.) Laten we niet vergeten, dat het ww. *hiden* in de vorm *huden*

(1) FRANCK-VAN WIJK ; H. C. WYLD, *The Universal Dict. of the Engl. Language*, 1936.

(2) HOLTHAUSEN, WALDE-POKORNY.

(3) MULLER schrijft dit in 1939, dus korte tijd na MANSIONS opstel in *Med VA* 1933.

bestond en dat het geen reden heeft, hiernaast een *hiden* te bezigen als Engels en het als leenwoord aan de kust hadden doorgegeven. Het is, dunkt me, eenvoudiger *hiden* te beschouwen als een klankwettige, autochtone ontwikkeling aan de kust uit het vroegere **hūdjan*, waaruit bin-nenmnl. *huden* ontstond.

Dezelfde beschouwingen : geen leenwoord, maar eigen ontwikkeling, zijn toepasselijk op *hiren* = mnl. *huren* : *hýran*, *hýrian* (eng. *to hire*), nhd. *heuern*.

Dat *hiden*, *hiren* als inguaeoonse vorm in Vlaanderen, zelfs tot in Oost-Vlaanderen, doordringen en aldaar naast de niet-ontronde vormen op *-u-* bestaan kunnen, bewijst de omstandigheid dat *pit*, *riġha* (= rug), *brigghe*, *stic* in Oost-Vlaanderen ook voorkomen (1).

Van de genoemde woorden met *i* voor *ú* blijft nog *Mijzen* over.

Mijzen is door M. Schönfeld (zie boven) op verschillende plaatsen in Noord-Holland aangewezen. Wat betreft de etymologie gaat hij uit van een basis die in het Germaans verschillende vormen heeft opgeleverd : germ. *mūs* in ohd. *mos* „mos, moeras, poel” (hd. *Moos*) enz., met verlenging mnl.* (nog wvl., brab.) *mose* „slijk, modder”, — abluend, met *eu* : ohd. *mios*, ags. *mēos* ; — met verlenging van *u* in germ. *mūs* dat ten grondslag ligt aan *Muizen* (onder Mechelen, en onder Hasselt : dit laatste ca. 680 *Musinium*). Dit **mūs*-(*-in*-?) is via 1086 *Misne*, *Misene* (ook *Mijzen* was ouder *Misne*, *Misen*, *Misnen*) terug te vinden in de Engelse naam *Misson*, aldus door E. Ekwall geëtymologiseerd : „it can hardly be doubted that *Misson*

(1) SCHÖNFELDS *Hist. Gr.*, 6de dr., 1960, p. 51 v. (§ 45 v.) ; mijn *Klankl.* § 19 Aant. Over een mogelijke frankiserende bovenlaag en een oudere (inguaeoonse?) onderlaag in het Noorden van Oost-Vlaanderen, vgl. K. ROELANDTS in *Fryske Studzjes* (Feestbundel J. H. Brouwer), Assen 1960, p. 399 vv.

is a counterpart of *Muizen*". *Mijzen*, *Mizen* vertoont dan een *i* voor *û* : *Mijzen*, *Misson*, *Muizen* vormen een eng samenhangende trits.

De vraag is nu, hoe deze *i* naast of uit *û* kan verklaard worden.

Ontlening, mede t.a.v. de plaatsnamen *Mizen* (= *Muizen*), is onwaarschijnlijk.

Een tweede verklaring, steunende op de zeer vroege vindplaats : Brugge 1187 *hyrlant*, is dat *y* gelijk is aan *uu*, (zgn. spontane) palatalisatie van *û*. Mocht dit juist zijn, dan hadden we hier een vaste, en vroege datering van de palatalisatie en zo zou de vraag, of de palatalisatie al dan niet door navolging van of overneming uit het Frans (Picardisch) is te houden, in een helderder licht komen te staan, helder in de mate waarin de Noordfranse palatalisatie zelf is te dateren.

Maar bij nader toezien rijst twijfel. Immers, de spellingen *hide*, *hiden*, *hyr(lant)* slaan juist op vormen die in de exacte condities verkeren om *i*-umlaut te hebben ondergaan. Zolang van andere, umlautloze vormen, geen *y*-ev. *i*-spelling is opgedolven, mogen we — op de straks nog nader te onderzoeken omstandigheid na, of *i*-umlaut van lange vocalen in het Westvlaams en Hollands wel mogelijk is — t. a. v. de verklaring door een reeds voltooide spontane palatalisatie skeptisch blijven. Zijn er zulke *y*- of *i*-spelling van *ute*, *huus*, *bruun*, *duve*, *ruum*, *muus*, *vuul*, *ww.* als *bugen*, *crupen*, *sluten*, voorts *uus* (< **uns*), *mude* (< **munþ*), enz. enz. gevonden? Het antwoord is ontkenkend. Behalve het bezwaar, dat de *y*-, *i*-spelling tot dusver uitsluitend van umlautfähige vormen is ontdekt, komt nog een tweede bezwaar in aanmerking : van de, laten we zeggen vanaf de tweede helft van de 13de eeuw, (spontaan) gepalataliseerde *uu*-vormen zijn nooit, zover ik weet, *i*-v o r m e n aangewezen. M. a. w., de *i* in *hide*, *hiden*

(en *hiren* : zie verder) is ontrond uit *uu*, d. i. *uu* als *i*-umlaut van *û*, net zoals, bij de korte klinker, inguaeoonse *i* voor *u* slechts in umlautgevallen is ontdekt : *brug, dun, hul, kruk, mug, put, rug, stuk, dunken* hebben „inguaeoonse” bijvormen met *i*, maar niet *up, busch, wulf, vul, dul, dus, juc, nuchten, wulle*, die immers als Vlaams gelden en (spontane) palatalisatie vertonen (1). Dezelfde verhouding wordt waargenomen bij de mnl. *eu* /*ø*:/ in open syllabe gerekte uit *i*-umlaut van *u* (dus met mogelijke inguaeoonse ontronding) en de *eu* /*ø*:/ in open syllabe onder rekking spontaan gepalataliseerd uit *u* [dan wel uit *ō* (2)]. Immers, men leest wel *crepel, hepe, melen, gevelegt, evel* (3), alle met *e* < *eu* (*i*-umlaut van *u*), maar nooit *e* in de spontaan gepalataliseerde vormen *bueter, beuven, gewoene, schoetel, soeghe, sone, vogel, wonen* (4).

M. a. w., het ziet er (naar de tot onze beschikking staande gegevens) zo uit, dat zowel de van ouds lange (*huus*) als korte (*vul*), en de ook in open syllabe gerekte klinkers (*vuegel*) bij (spontane) palatalisatie voor ontronding onaan doenlijk blijven, terwijl de door *i*-umlaut uit *u* gepalataliseerde klinkers (korte : *pit*, in open syllabe gerekte ! *evel*, en nog te bespreken van ouds lange : *hiden*) daarentegen wel ontrond kunnen worden, en worden (5).

Hoe staat het dan met de vraag van de *i*-umlaut van van-ouds-lange klinkers in het Westvlaams en Hollands?

(1) *Mnl. Spraakk.*, *Klankl.*, § 25b en Aant.

(2) Dit laatste volgens P. VAN HAVERBEKE, *a. w.*; p. 28.

(3) *Klankl.* § 54.

(4) *Klankl.* § 61. Opm. 1.

(5) Dit is wel een zeer merkwaardig verschijnsel. Immers, het zal de aandachtige — en kundige — lezer wel niet ontgaan, dat het Leuvens op dit punt een treffend parallelisme vertoont. Te Leuven is nl. de umlaut van wgerm. *u* (*dun*), van *u* in open syllabe (*breuk*), van *ō* (*zueken* : zoeken) ontrond resp. in *i*, *e*, *ie*, maar de palatalisatie van wgerm. *û*, d. i. mnl. *uu*, is niet ontrond : *Taal en Tongval*, XII, 1960, pp. 132, 144, 146.

Het is in de historische grammatica classiek, ja een dogma geworden, en taalkaarten hebben het nog aange-toond (Heeroma, Frings, Kloeke) (1), dat de lange klinkers in het Westmnl. voor de *i*-wijziging onaandoenlijk blijven. Maar, al moge dit waar zijn voor een tamelijk brede strook tussen enerzijds de zee, en anderzijds de Dender of een meridiaan Antwerpen-Utrecht, het blijft nog de vraag of de dialecten aan de kust zelf toch niet gevallen van *i*-umlaut van lange klinkers hebben gekend?

Deze *i*-umlaut van lange klinkers heeft immers noch het Angelsaksisch, noch het Oudfries onaangetast gelaten, en juist onze zgn. inguaeoonse kustdialecten zijn zeer nauw verwant aan deze beide oudgerm. dialecten.

Ik kan niet van me de gedachte afzetten, dat de eigenlijke („inguaeoonse”!) kustdialecten zich t.a.v. de *i*-umlaut van de lange vocalen toch anders hebben gedragen dan het (binnen)vlaams. In dit opzicht krijgen we een tegenstelling kust(vlaams, -hollands) : binnen (vlaams, -hollands). Van die eigenlijke kusteigenaardigheden krijgen we weinig te zien, omdat ze, in een cultuurloze streek, nooit zijn geschreven en, vanaf de vroegste overlevering, door de (Vlaamse) schrijftaal of cultuurtaal reeds zijn verdrongen.

Ik moge, ter adstructie, er op wijzen dat de taal van J. van Maerlant zeer weinig inguaeonismen vertoont, bijv. (bij mijn weten) geen vormen met *i* = *ge*- (*imeen*, *igeven*) bevat; voorts bedenke men dat slechts weinig vormen zijn ontdekt met (spontaan gepalataliseerde) *eu* voor *ō* (*bueter*, *gewuene*, *suene*); dat de umlaut van *u* wel tot *i* ontrond wordt in *dinne*, *hil*, *pit*, *ric* (= rug), maar van gelijkaardige umlautsvormen als *gelucke*, *nutte* (ags. *nytt*), *schudden* (ofrie. *skedda*), *vullen* (ags. Eng. *to fill*), *lucht* (ags. *lyft*),

(1) TH. FRINGS, *Die Stellung der Niederlande im Aufbau des Germanischen* (Halle a. d. S., 1944), kaart 21, 22; G. KLOEKE, *Herkomst en Groei van het Afrikaans*, p. 55.

schuld (ags. *scyld*, -ig), *geduld* (ags. *zedÿld*), *druppel* (eng. *to drip*), *gulden* (ags. *zylden*), *munst* (ags. *mynet*) zijn geen *i*-vormen ontdekt : de Vlaamse cultuurtaal heeft ze niet geduld (1).

Er is nog meer te ontwaren in de nacht waarin „zuivere” inguaeonismen zijn verdwenen : van *agi* > *ei* zijn wel (inguaeoonse) vormen te lezen (*seit*, *seide*), van de tweede pers. daarentegen heet het steeds *seghe*, *leghe*. En waarom wordt *agi* wel *ei*, maar *igi* daarentegen *ēge* en niet zoals te verwachten *i*? Men leest *egel* (hd. *Igel*), *seghele* (hd. *Siegel*, lat. *sigillum*), *teghel* : ags. *tigle*, *Seghe*(brecht) < *sigu-*, maar een vorm **il*, wel te vinden in ags. *il* „hegdehog” (2), **Sil* (ags. persoonsn. *Silhearwan*), **lit* (ags. *līd* = ligt), **sīde* (ags. *sīde* < *sizīd* „zeis”) (3) is in het mnl. niet te vinden. Het antwoord is, dunkt me, dat dgl. kustvormen door de binnentaal zijn weggespoeld. Één toch is boven water gebleven, en wel *Zieriksee*, die in zijn oudste vormen de overgang *igi* > *i* vertoont : a° 1186 *Siricasha*, 1233 *Sirixe*, 1250 *Zierikshe* < **siguik-* (4). Maar juist die éne vorm, aan de kust, etymologisch onduidelijk geworden, wijst in zijn afzondering op de juistheid van de regel, dat in „het inguaeoons” *igi* tot *i* werd, anders dan in het Vlaams *ēge* (met *i* > *ē* in open syllabe).

In het kader van dergelijke beschouwingen over de mogelijke afzondering van echte inguaeonismen aan de

(1) Maar in de Gentse volkstaal is er toch een bewaard : ('t er gebeuren al) *ongelikke* (genoeg). Zie daaromtrent A. WEIJNEN in zijn *Nederl. Dialectkunde* (Assen, 1958), blz. 163, overgenomen uit een studie van OVERDIEP over Gentse syntaxis in diens *Volkstaal en Dialectstudie* 55 (= *Onze Taaltuin* II 161-170).

(2) H. SWEET, *The Student's Dict. of Anglo-saxon*, p. 100 ; J. BOSWORTH-T. NORTHCOTE TOLLER, *An Anglo-Saxon Dict.*, p. 587.

(3) E. SIEVERS-K. BRUNNER, *Altengl. Gr.*, Halle S. 1951, § 214.4.

(4) M. GIJSSSELING, *Toponym. Woordenboek van België, Nederland, Luxemburg, Noord-Frankrijk en West-Duitsland* (voor 1226), 1960, p. 916.

kust zal het minder verwondering baren, dat de ook „echt-inguaeoonse” *i*-umlaut van lange vocalen aan de kust theoretisch mogelijk was, maar tot de schrijftaal geen toegang heeft gekregen.

Bestaan er dan gevallen van *i*-umlaut van lange vocalen aan de kust?

Bij *û* is dat, wegens de dubbele waarde van de letter *u*, niet te zien.

Ook bij *â* is dat niet goed te zien : *â* immers kon nog de oudwestgerm. *ê*-stand behouden hebben, bijv. a^o 1130 *avinemed*, *huninmed* „weiland” te Oudenburg (1) en andere vormen bewijzen het. Maar het mag toch — ondanks de „misselike tonghe om de rime” — bij Maerlant bevreemdend heten, dat we in rijmpositie aantreffen in Alexanders Geesten 4, v. 923-5 *hi was drossete : na sinen behete* ; Wap. Martijn 3 (= Drievoudichede) 243 (Hoe die Sone, die ewelike) Den Vader is *alreneest* (: gheest, ghevreest, vulleest, meest), 426 Die ware Gode die *alreneeste* (= alre-meeste, geeste, feeste, beeste, verheeste, vulleeste, tempeeste). *Neest* en *drossete* zijn precies umlautsvormen. Daarenboven heeft de taalgeografie in Zeeland *leeg*-vormen (= laag) aangetroffen : die houdt G. Kloeke, (*Herk. en Groei van het Afrikaans* p. 64) voor reliktvormen, dus wel niet anders te waarderen dan als „umlautsrelikt” van *â*.

De derde, van ouds lange klinker is *ō*. Welnu, een geval van umlaut is Hollands *Weunsdag* = Woensdag. Kloeke heeft de vorm aangewezen op Noord-Beveland, Goeree, sporadisch in West-Holland langs de kust (*Ts.* 55, 148 vv.). Over de oorsprong van die *eu* spreekt Kloeke zich niet onvoorwaardelijk uit ; men oordele : „Juist voor hun dood

(1) M. GIJSSELING, *Toponymie van Oudenburg* (Tongeren, 1950), p. 111, 144 ; M. SCHÖNFELDS *Hist. Grammatica*, 6de dr., § IX A a 4 en § 80.

schijnen de Hollandse *eu*-vormen nog even te willen protesteren tegen de regel, dat, in het Nederlandsch [en dan eerst recht in het Hollands (sic)] lange klinkers nooit *i*-wijziging ondergaan hebben". Maar even bedenkt Kloeke zich waar hij schrijft : „Of hebben wij hier eenzelfde soort van „umlaut" als in de groep *veugel*, *weunen*, *zeumer*, enz. (waar de *eu* < *u* immers ook moeilijk aan *i*-wijziging kan worden toegeschreven)?"

Schönfeld opteert voor deze tweede verklaring. In de 4de druk (1947) van zijn *Hist. Gr.*, § 39 Opm. 1, schrijft hij : „Bij dit woord [sc. *Weun(e)sdag*] kent immers juist het oosten van ons land geen umlautsvormen zoals te begrijpen is, daar in de wgm. vorm de umlautsfactor ontbrak : *Wodan* (tegenover on. *Oðinn*) ; vgl. ook ofri. *wónsdei* = nfri. *Woansdei* ; ags. *Wódnescdæg* (afwijkend eng. *Wednesday*). De *eu* komt bij dit woord juist in die dialecten voor, waar de ogm. *ō* lang was bewaard gebleven [hij doelt op *kookje*, *broor*, enz. met *ō* naast *oe*] ; deze sloot zich dan aan bij de *ō* uit ogm. *ū* en maakte de overgang tot *eu* mee" [hij doelt op het type *veugel*]. In een latere druk (de 5de) heeft Schönfeld deze uitspraak verzacht met „vermoedelijk" en „misschien".

De Engelse vorm *Wednesday*, die in de periode 1200-1300 voor het eerst optreedt, brengt het NED in verband met de Oudfriese vormen met *e* ; voor oudfries wordt hij gehouden door Skeat in zijn *Etym. Dictionary* (1910). Ook de *e* in de Eng. plaatsnamen a^o 1227 *Wednesbury* (1116 met *o*), 1251 *Wednesfield* (in 996 met *o*) worden door E. Ekwall (*The Concise Dict. of Engl. Place-names*, 1936) verklaard als in *Wednesday*. Verwonderlijk intussen blijft hier, in het Engels, Friese invloed die zo sterk zou geweest zijn, dat hij ags. vormen met *o* plotseling en voorgoed in *e*-vormen veranderde. Maar of Friese inslag al dan niet in het Oud-

engels, vast staat toch dat de oudfrieze vormen *wern(i)s-*, *wernes-*, *wénsdei* op een oude vorm met *i* wijzen : *wōdin-*.

Voor ndl. *Weunsdag* gaat Th. Frings in zijn *Stellung* (a° 1944, p. 16) terug tot *Wōdinesdag* ; in zijn *Grundlegung zu einer Geschichte der deutschen Sprache* (1950, p. 39 ; 1957, p. 52) schrijft hij dat aan *Weunsdag* en eng. *Wednesday* ten grondslag ligt „ältestes *Wodinesdag* mit *i*, eine uralte Nebenform zu *Wodandag* mit *a*”. Ook Jan de Vries, in zijn *Altnordisches etymol. Wörterbuch* (Leiden, Lief. 7, 1959), p. 416 s. v. *Odinn*, kent oe. *Wōden*, os. *Wodan*, ohd. *Wuotan*; daarnaast oe. *Woeden*, as. *Wōdin* („also < *wōdinaz”). En nu meen ik wel de proef op de som te brengen, dat we hier heus met *i*-umlaut hebben te doen, door de vorm *wenesdaghes* aan te halen die te Lissewege in 1260 is geschreven : zie H. Obreen en A. van Loey, *De Oudste Mnl. Oorkonden*, n° 4, reg. 37, en mijn *Klankl.* § 54 A : precies een geval van ontronding van een umlautsvorm /ø:/ uit *ō* (> elders *oe*), type *evel*, *knekel*, *melen*, maar niet *vuegel*, *bueter*, *zeumer*. De kust kan dus best het type **grōne*, **grēne* tegenover Vlaams *groene* gekend hebben.

Het „protest”, om met Kloeke te spreken (zie diens citaat hierboven, uit *Ts* 55, 149) „tegen de regel, dat in het Nederlandsch [en dan eerst recht in het Hollands] lange klinkers nooit *i*-wijziging ondergaan hebben” vindt, naast *neest*, *drossete*, *Weunsdag*, nog steun aan de onlangs door W. J. Buma in *Taal en Tongval* 12, 1960, 61 vv. geëtymologiseerde (noord- en zuidhollandse) vorm *kreen*. Dit *kreen* vertoont vele betekenissen (de lijst bij Buma, p. 68-70), bijv. „gevoelig, zuiver” ; het hoort, evenals ohd. *chrôn*, ofries **krēne*, ags. *crên* bij het werkwoord (ndl.) *kronen*, *kreunen*, met een grondvorm **krōni* < **krau-ni* (een afleiding van het type *groen*, *klein*, *rein*, *schoon* : aldaar p. 67). Dus : **krauni* > **krōni* > **kreune* > *kreen*. Het is een kustwoord : zie de kaart p. 61 en de beschrijving p. 66,

waar blijkt dat voornamelijk Zuid-Holland met *kreen* dicht bezet is.

Laten we samenvatten : Wvl. *neest*, *drossete*, Holl. *leeg*, *weunsdag* en Wvl. *wenesdag*, Holl. *kreen* : de conclusie moge wel zijn, dat *i*-umlaut van lange vocalen in de echt-linguaeoonse dialecten van de kust heeft bestaan, dat owgerm. *ū* bijgevolg tot *uu* /y:/ kon umlauten, met ontroding *i* /i:/, dat *hide*, *hiden*, *hyrlant*, wellicht *Mijzen* in dit licht zeer eenvoudig, zeer duidelijk worden.

De spontane palatalisatie van owgerm. *ū* is, aan de hand van de aangehaalde vindplaatsen, voorlopig niet te dateren, maar, relatief genomen, denkelijk jonger dan de ontroding van de umlaut : immers, *uu* umlaut van *ū* wordt ontrond, *uu* als palatalisatie van *ū* wordt niet (meer) ontrond : m. a. w. ontroding zou ouder zijn dan de palatalisatie.

In plaats van een chronologisch verschil kunnen we echter ook denken aan een verschil in articulatie : de palatalisatie in *uu* zou een andere (palatale?) kleur hebben ontwikkeld dan die van de umlaut *hide* enz., (palatale?) kleur voor welke aanwijzing in het ter beschikking staande alfabet geen letter bestond. Het moet immers elke onbevooroordeelde zoeker frapperen, dat, in geval van *i*-umlaut, in West-Vlaanderen ontroding wel optreedt bij de /y:/ uit *ū* (ook bij de *u* /Δ/ uit *ŭ*, bij de /ø:/ uit *ŭ* in open syllabe, of uit *ō* < *au*), maar niet bij de zgn. spontane palatalisatie van *ū* tot *uu*, van *u*, *o* tot *eu*. Laten we ons tot het Leuvens keren : in het Leuvens is weliswaar van de ontroding van de umlaut van *ū* geen spoor te bekennen (intussen verdwenen zeer zeldzame werkwoorden zoals *hiden*, of door de analogie opgeheven?), maar de umlautsvocalen *u* (*dun*), *eu* (*breuk*), *uu* (*zoeken*) worden er wel ontrond, echter niet de spontaan gepalataliseerde *uu* (*huus*).

M. a. w. : wat het Westvlaams betreft : we kunnen — om

ons tot *uu* te beperken — in dit verschillend gedrag : 1) of een chronologisch verschil zien (de ontronding is een oud verschijnsel dat op de, dan ook oudere /y:/ als *i*-umlaut van \bar{u} , nog vat heeft gehad, maar niet meer op de, dan jongere palatalisatie van \bar{u}) ; 2) of in de /y:/ zgz. spontaan gepalataliseerd uit \bar{u} een andere kwaliteit, d.w.z. een andere articulatie zien dan in de /y:/ als *i*-umlaut uit \bar{u} , zij het dan ook dat de *i*-umlaut niet de oude \bar{u} maar de uit \bar{u} gewijzigde, anders gearticuleerde nieuwe klank heeft gewijzigd. Die nieuwe, onderstelde articulatie van de oude wgerm. \bar{u} is dan een medialisering, ook genoemd centralisering van de achterklinker, met sterke ronding van de lippen ; bij de *uu* als *i*-umlaut van \bar{u} zal dan de tong meer naar voren hebben gelegen, met geringer liproning. Die interpretatie van *uu* als centrale vocaal kan ook gelden voor het Leuvens.

Een mediale /u:/ komt in de Westeuropese talen niet vaak voor. Ik scheid hier palatalisering van medialisering. Palatalisering van \bar{u} als „spontaan” verschijnsel kent men in het Zweeds, in het Elzassisch, in het Frans, in het Portugees der Azoren, in het Nieuwgrieks, in zuidelijke alemannische tongvallen (Wallis, Uri, Obersaxen) (1). Medialisering ken ik in het Leuvens (2) en in de omstreken van Aarschot, t. w. van *oe* /u:/ uit owgm. \bar{o} , en voorts in het Noors (3).

Zoals de Bergense geleerde Martin Kloster Jensen mij meedeelt, geschiedt de articulatie van de Noorse *u* met vooruitgestulpte lippen en met het voorste deel van de tongrug in de richting van het harde verhemelte. Er bestaat in het Noors een fonologische oppositie tussen *lys* „licht”

(1) E. DIETH, *Vademekrum der Phonetik*, § 364.

(2) Vgl. mijn opstel in *Taal en Tongval* XII, 1960, p. 134, p. 144 resp., p. 143.

(3) L. F. BROSNAHAN en O. VON ESSEN in *Manual of Phonetics*, edited by L. Kaiser, Amsterdam, 1957, p. 293.

en *lus* „luis”. Bij *lys* ligt de tong verder dan in de articulatie van Frans *Luce* (meisjesnaam), bij Noors *lus* minder ver dan bij *Luce*.

De vreemdeling hoort in Noors *lus* een /y:/, een /y:/ althans die, verkort, tot onze *u* /ʌ/ zou leiden, hoewel hij er nog lang niet mee gelijkgesteld kan worden. In de positie voor *y*, door *i*-umlaut uit *ū* of *u* ontstaan, wordt *k* mediopalataal /ç/ (zoals in hd. *ich*) : *kjyr* „koeien”, *kyss* „kus”, maar voor *u* blijft *k* velaar : *ku* „koe”.

Met zijn mediale /ʌ/ in *roepen* en dgl. bedoelt de Leuvenaar zeker een /u:/, maar ik meen een klank te horen, die naar *uu* /y:/ zweemt ; in de omstreken van Aarschot hoort J. L. Pauwels (bijv. in *bloed*, *schoen*) „sterke medialisatie”, „ongeveer ... *ȳ*”, „*y*-kleur”, „zweemt de *ū* ook naar de *ȳ*” ; uitgesproken *y*-kleur (1) hoort men in *hoedje*, *stoeltje* in enkele in het ontrondingsgebied gelegen plaatsen nabij Aarschot : die /y/ is niet ontrond !

Is het dan, in het licht van deze, ook dialectologische bevindingen, al te vermetel om te onderstellen dat de in het oud- of vroegmiddelnederlands *zgz.* „spontaan gepalataliseerde” owgerm. *ū*, mnl. *uu* aanvankelijk en een tijd (hoeveel eeuwen?) lang, het stadium van mediale *ū* heeft gekend? Dit kan een aardige oplossing zijn van het raadsel van de niet-ontronding van mnl. *uu* in het reeds in de 13de eeuw ontrondende Leuvens (vgl. *Taal en Tongval*, XII, p. 146 v.) en in het in de 12de eeuw ontrondende Westvlaams (zie hierboven, p. 149). Mediaal is die *uu*, die we wel tot „het” hele middelnederlands mogen veralgemenen, niet gebleven : hij is palataal geworden : immers, van een fonologische mogelijke oppositie *lude* „luid ; bijwoord” (< **lūdo*) ≠ *lude* „lieden, mensen” (< **leudi*), *hude(n)*

(1) J. L. PAUWELS, *Het Dialect van Aarschot en omstreken*, 1958 I, p. XXII, resp. p. 61.

„bij *huid*” (< *û*) ≠ *hude(n)* „heden” (< *iu*) is noch in het mnl., noch in het nndl. enig spoor meer te bekennen (1).

(1) Kenners zouden het Limburgs eens moeten onderzoeken. Daar is de ogm. *û*, zoals we in Hoofdst. III zullen zien, niet gepalataliseerd maar /u:/ gebleven, in Hasselt tot /*ë*/ geworden. maar de Romaanse *û* (denkelijk in een palatale of mediale articulatie overgenomen) is in Hasselt eə /ferteən/ „fortuin” (§ 132), hierin samen vallend met de umlaut van ogm. *eu* : /deər/ „duur” (ohd. *tiuri*) (§ 132), doch verschillend van de ontronde *i*-umlaut (!) van *û*, t. w. /*ë*/ bijv. /hēs/ „huizen”, naast (oude velaar) /hēs/ „huis” (§ 94). Dus : *fortuin*, *duur* /eə/ *huizen* /*ë*/ *huis* /*ë*/ . Zie : L. GROOTAERS en J. GRAULS : *Klankleer van het Hasselisch Dialect* (1930).

HOOFDSTUK III

Geografische verbreiding van mnl. *uu*

Hoe ver staan we nu met ons onderzoek van de mnl. palatalisering?

Wat de chronologie betreft : de gepalataliseerde (of, zo men wil aannemen, de mediale) *uu* bestond (in West-Vlaanderen zeker) in de 13de eeuw ; hoeveel ouder die is kan niet dan bij wijze van hypothese gezegd worden ;

wat de kwaliteit van *uu* betreft : denkelijk mediale *ū*, misschien reeds palatale /y/ ;

wat de geografische verbreiding, het *uu*-areaal dus, betreft en voorts de oorzaak van de klankwijziging : het onderzoek dient voortgezet te worden.

Anders dan men uit de witte kleur van de *muis*-kaart gevoegd bij G. G. Kloekes *Hollandsche Expansie* enz. (1927) geneigd zou zijn op te maken, behoort westelijk Belgisch-Limburg ook tot het *oe* /u:/-gebied : d. w. z. hier is *ū* niet gepalataliseerd. Voor het nauwkeurige beloop van de palatalisatiegrens (tegenstelling *muis* < *uu* /*mous*, *mūs*) raadplege men het opstel van J. Leenen : *Van Muis naar Maus* in HTD IV, 1930, blz. 205 : grof genomen (1) loopt de huidige grens van Landen P 171 (met palatalisering) : Sint-Truiden P 176 (zonder palatalisering) langs de provinciegrens Brabant/Limburg naar het Noorden door Noord-Brabant in de richting 's-Hertogenbosch : de in dit gebied gesproken *ou* gaat op *ū* terug (2). M. a. w., de palatalisering

(1) Zie thans de *huis*-kaart in G. KLOEKES. *Herkomst en Groei van het Afrikaans* (Leiden, 1950), tussen p. 48 en p. 49.

(2) 't Laatst hierover A. P. DE BONT : *Taal en Tongval* XII, 113 v.

is niet zo ver naar het Oosten toe doorgedrongen als men aan de hand van vroegere studiën zou menen te mogen aannemen. De hedendaagse situatie in sommige dialecten wijst nog op het bestaan in het mnl. van *û*, niet van de gepalataliseerde *uu*. Leenen t. a. p., blz. 193 en 207 maakt waarschijnlijk dat het Hasselts met zijn /œ./ (hœ.s) is te zien in de ontwikkeling : **û* > **ou* > **ō* > /œ./ ; blz. 205 dat het Sint-Truidens *aa* in de ontwikkeling staat : **û* > **au* > *aa*. Een gelijkaardige kijk met betrekking tot het Oostbrabants (bijv. Eindhoven, Kempenland) heeft A. P. de Bont (*T. T.* XII, 116 v.) : *û* > *ou* > *o*. < *ō*.

Dat (Belgisch-)Limburg in de Middeleeuwen tot het niet-gepalataliseerde gebied behoorde, dat dus de *uu/oe*-grens meer westelijk lag blijkt voorts uit het onderzoek, enerzijds van oorkonden, anderzijds van rijmparen.

Onderzoek van ambtelijke documenten, waarvan resultaten zijn te vinden in mijn *Mnl. Spraakkunst, Klankleer* (2de druk, 1957), § 88b Aant., stelt ons in staat St.-Truiden P 176, Zoutleeuw P 112, Tienen P 145, Diest P 41, Grave L 110, misschien Herentals K 274 in de Middeleeuwen tot het *oe*-gebied te rekenen. Afgezien van het feit dat sommige klerken zich in hun schrijfwijze veeleer naar Limburgse kanselarijen konden hebben gericht, of uit Limburg herkomstig zijn, schijnen dan Zoutleeuw, Tienen en Diest, misschien Herentals nog tot het *oe*-gebied te hebben behoord.

* * *

Onderzoek van rijmparen kan niet tot scherpe localisering leiden.

Kan men de situatie in het Limburgs op het spoor komen? Daartoe heb ik Veldekes *Servatius* gekozen (ed.

G. A. van Es). Jammer genoeg weet men niet, waar het dorp Veldeke, waarnaar 's schrijvers naam, eigenlijk lag : er is een Veldeke bij Maastricht, en een bij Spalbeek, tussen Hasselt en Diest. Men moet evenwel zeer voorzichtig zijn met de identificering van het dialect van de geboorteplaats van een schrijver met de taal die deze schrijver in letterkundige werken gebruikt ; niettemin zou het wel zeer nuttig zijn als men Veldekes taal naar het Westen toe kon localiseren. Hoe dan ook, het resultaat van het onderzoek van de rijmen, slaande op I (= 3254 versregels) en II (= 2975 v.), dus op 6229 versregels, is het volgende.

De rijmparen heb ik ingedeeld in : *ú: ú; û: û* (= *i*-umlaut van *û*) ; *ü* (= umlaut) : *uu* (= *iu* < *eu*) ; een rijmpaar *uu* (= *û, iu, ü*) : *ue* (= umlaut van *oe* < wgerm. *ō*) komt niet voor.

Veldeke laat : 1. *ú* alleen op *ú* rijmen :

overluyt : goids *druyt* I 169, 389, 2473, 2637, 2777,

ghebure : *muere* I 2961, II 47,

cruyt : *vut* II 802,

Geertruyt : *bruyt* II 2596.

2. *ü* alleen op *ü* :

ruymden : *versuymden* II 1376 (tenzij met *ú* : *ú* door Rückumlaut, wat ons dan bij 1° terugbrengt).

3. *ü* eenmaal op *uu* < *iu* (in drie vindplaatsen) :

Gods *bruyde* (plur.) : *lude* (= lieden) I 2596, II 1282, 2339.

4. *uu* (< *eu*) alleen op *uu* (< *eu*) (op 3° hierboven na) :

bedude : *lude* I 51, 179, 1320,

luden : *duden* I 919,

huden (= heden) : *huyden* I 2101, 2515, 2911,

duyre (= hd. teuer) : van *vuyre* I 2207, II 1033,

van *vuyre* : *onghehuyre* II 2409.

Moge het nu zo zijn, volgens het getuigenis van het mhd., dat *ü* (umlaut) en *ü* (< *iu*) beide /y:/ klonken, voor *ú*

(< *û*) blijven we niet langer in de onzekerheid : er zijn duidelijke aanwijzingen, dat *û* /u:/ klonk. Immers, de woorden *du*, *druyt* en *huys* (en alleen die) rijmen op eigenamen gelatiniseerd op *-u(s)*, welke *-us* elders rijmt op ndl. woorden met *oe*, *ō*. Hier volgt de lijst van deze rijmparen :

druyt : *Elyut* I 235,
Servacius : *huys* I 435, 1023, 1413, 2755,
Cristus : *huys* I 695,
dyostolus ; *huys* I 1275, *ihesus* : *huys* I 1671, II 59,
petrus : *huys* I 1951,
sinte lupus : *waeckhuys* II 93,
vraechduys (= vrages du's) : *sente lupus* II 109,
gods huys : *Eutherius* II 478,
monulphus : *huys* II 535, 793,

en het bewijs van de /u:/-uitspraak (d. i. velare uitspraak) :

ghedoen (inf.) : *ihesum* (acc.) I 1233,
doen : *servacioen* (acc. : let op de spelling !) I 1495, 1861
 (gen.), II 919 (acc.),
te doen : *seruacium* II 273 (acc.), 293 (acc.), 333 (acc.),
 1302 (acc.),
ryckdoem : *seruacium* II 512 (dat.),
sanctus seruacium : *doen* II 1048 (acc.),

waarbij de rijmen van ndl. woorden (*muur*, *du*, *suur*) :

quamen voren : *den mueren* II 91,
den mannen toe : *bistu* II 101,
mueren : *si voeren* (praet. v. varen) II 137,
seer suer : *hij swoer* II 2029.

Veldeke sprak dus de wgerm. *û* nog als velare klinker. Een onderzoek van dgl. rijmparen (*û*: *û*; *û*: *û*; *û*: *uu* = *ie*; *û*: *i*-umlaut van *oe* ; -en : of genetisch samen dan wel kruisgewijze) mocht wel eens tot andere Limburgse of Brabantse dichtwerken worden uitgebreid.

Een onderneming van die aard zou een werk van lange adem worden. Ik deel hier het resultaat mede van een beperkt onderzoek.

De *Roman van Heinric en Margriete van Limborch* (ed. L. Ph. C. van den Bergh, Leiden 1846-47), ons overgeleverd in een hs (Leiden) van c. 1350, gaat door voor het werk van een Brabants schrijver (*Bouwstoffen*, art. 843 ; L. Willems : *Med. VA*, 1925, p. 817) ; of deze nu Hein van Aken was dan wel iemand anders (1) doet hier niets ter zake. Uit het onderzoek van ca. 80 rijmparen, voorkomende in 21844 verzen (= 3,66 %) blijkt :

alleen *uu* : *uu* (< *û* : *û*) ;
 geen rijmpaar *uu* (< *û*) : *uu* (< *iu*) ;
 geen rijmpaar *uu* (< *û*) : *ue* (umlaut van *oe*) : dit komt alleen in de positie voor *r* voor, bijv. II 1007 *ontfoeren* : *tier uren*, 1013 *voeren* : *aventuren* (ook V 369), VII 1481 *voeren* : *vermuren*, VIII 401 *voeren* : *gheburen*. In I 2565 het rijm *ontfort* : *verhort* : te lezen met /y:/ d. i. umlaut van *oe* < wg. *ō* en van *ō* < wg. *au*?

Het is de moeite waard, dat we deze constateringen wat van naderbij bekijken. Dat *uu* (uit *û*) niet rijmt op *uu* (uit *iu*), dat dus het type *lude* (bijwoord : „luide”) : *lude* („lui, mensen”) niet voorkomt, kan louter toeval zijn, maar misschien kan het wegblijven van dgl. rijmparen te wijten zijn aan het feit, dat *uu* < *û* verschillend klonk van *uu* < *iu*, en dan zou dit klankverschil in overeenstemming zijn te brengen met de boven geuite hypothese dat *uu* < *û* (in Brabant) een mediale klinker was, *uu* < *iu* daarentegen een palatale. Met deze bevinding : verschil tussen *uu* (= *û*) en *uu* (= *iu*) laat zich de constatering mooi verenigen, dat *uu* (= *û*) niet rijmt op de /y:/-klank die door *i*-umlaut uit *oe* (wgerm. *ō*) was ontstaan, dus type *vule* (= vuil) : *vuelen* (= voelen), *hude* (= huiden) : *hueden* (= hoeden) : in de huidige Brabantse tongvallen immers is *uu* (= *û*) difton-

(1) *Roman van Heinric en Margriete van Limborch*, uitgegeven volgens het Brusselse handschrift door Rob. Meesters. Amsterdam en Antwerpen, Wereldbibliotheek, 1951, p. xli v.

gisch geworden, terwijl *ue* (*i*-umlaut van *oe*) monofton-gisch /y:/ is gebleven (met uitzondering evenwel in de positie voor *r*: *vueren* = voeren en *zuur* vertonen dezelfde klank).

Samenvattend kunnen we, uitgaande van de *Limborch*, zeggen dat we geneigd zijn tussen *uu* (= *û*) en *uu* (= *iu*) verschil in kwaliteit te zien, eveneens tussen *uu* en *ue* (umlaut van *oe*); behalve in dit laatste geval in de positie voor *r*.

Dirc Potters *Der Minnen Loep* werd in het begin van de 15de eeuw door een Hollandse (Haagse?) klerk gedicht, denkelijk naar een (niet weergevonden) Duits model (1). Dat het werk uit het Duits zou zijn vertaald geeft, t. o. v. de taalzuiverheid, wel te denken. Toch schijnt er, met het oog op de *u*-kwestie, van Duitse invloed niets te merken. Ik heb ca. 95 rijmparen verzameld uit de 11.138 verzen van het werk (d. i. ca. 8,52 % gevallen). Daarin rijmt *uu* (= *û*) steeds op zichzelf; het type die *lude* (= *iu*): *hude* (= *û*) (dat. sg. van *huut*) komt voor I 2637, *huden* (pl.; = *û*): *luden* (hd. *Leute*) II 673, *luden* (ww., uit *û* of de *i*-umlaut ervan): *luden* (hd. *Leute*) II 3297; eenmaal *uu* (= *û*): *ue* (uml. v. *oe*): *cluven*: *proeven* II 1738.

Slotsom bij Dirc Potter: alle *uu*'s, ongeacht hun herkomst, aan elkaar gelijk? Of literaire rijmen, reeds aanwezig in de Duitse Vorlage? Maar het rijm *cluven*: *proeven* is in het Duits onmogelijk (hd. *klauben*: *prüfen*).

Het onderzoek van rijmen in de Hollandse *Minnen Loep* levert dus geen zo duidelijke resultaten op, omdat de basis niet zo hecht is: immers, staan we wel voor onvermengde oorspronkelijke taal? Bij dit dichtwerk mogen we overigens niet uit het oog verliezen, dat het een vrij late bron schijnt

(1) B. OVERMAAT in *N. Tg.* 53.1960, blz. 210 vv.

te zijn : begin van de 15de eeuw, en misschien waren in die tijd palatale *uu* en mediale *uu* reeds samengevallen. We zouden ons dan, om een verificatie van bevindingen zoals in de *Limborch*, moeten houden aan oudere bronnen.

Dergelijke, enigszins omvangrijke bronnen zijn niet talrijk. Daarom neem ik nog slechts een proef met het *Leven van Lutgart*, ed. F. van Veerdeghem. Het hs is van c. 1280, de taal Oostbrabants met Limburgse kenmerken (*Bouwst.*, art. 835). Het onderzoek van de rijmparen van de 20.406 versregels bracht zowat 6 % *uu*-rijmen. Ik vind alleen *uu* (= *û*) rijmende op zichzelf ; voorts *uu* (= *û*) voor *r* rijmende op *uu* als umlaut van *oe* (< *ō*) bijv. II 2841 *gevurt : gedurt*, maar evenals in de andere werken rijmt *uu* (= *û*) niet op *uu* (= *û* als umlaut van *oe*) : hier heeft men alleen het type III 61 *genuget : vuget*, III 2067 *gevulen : verkulen*. Een rijmpaar II 12678 *creatures : vuren*, III 1459 *avonturen : ontfuren*, 2119 *creatures : ruren* (telkens in het tweede vers is *u* de umlaut van *oe*) schijnt toch te wijzen op /y:/-kwaliteit (niet-mediaal) van mnl. *uu* < ogerm. *û*.

Het rijm *uu* (= *û*) : *uu* (= *iu*) komt niet voor, om de eenvoudige reden dat *iu* hier als *ie* optreedt, bijv. II 13297 *lieden : bedieden* (*iu* : *iu*), 13540 *verbieden : lieden* (*eo* : *iu*), 14273 *bediden : genieden* (*iu* : *eo*), II 10047 *liede : geschiede* (*iu* : *eha*) ; slechts eenmaal hebben we *uu* (= *û*) : *uu* (= *iu*) in II 1493 *Sent Truden : hare luden* (= mensen). Toeval?

Een steekproef in *Hadewijchs Liederen* (ed. Joh. Snellen ; Amsterdam, W. Versluys, 1907 ; lang 3570 versregels) bracht evenmin veel licht : zogoed als steeds heeft men het rijmschema -*uur* : -*uur* (d. i. *uu* rijmende op zichzelf, maar ook op de umlaut van *oe*, dus *aventure : nature*, *gheduren : naturen : rueren*), eenmaal XXIII 83 *versuemen : costumen : rumen : tumen* (= gril, nuk).

Uit de rijmverbinding van *û* (*gheduren*) met de umlaut van *oe* (*rueren*) blijkt intussen toch, dat de *û* geen velaire articulatie /u:/ meer had; begin der 13de eeuw week Brabant (Antwerpen) dus van Limburg af, was ogm. *û* dus reeds palataal (of mediaal?).

We kunnen besluiten.

De tot dusver genomen proeven (met uitsluiting van de Limburgse Servatius, die tot het vanouds gebleven *oe*-gebied behoort) bestrijken dus ongeveer 58.000 versregels. De resultaten zijn veeleer teleurstellend. Zoveel echter staat toch vast, dat westmnl. *uu* (= *û*) wel geen /u:/ meer was: hij schijnt /y:/ te zijn in Vlaanderen, Brabant, Holland, maar of er verschil was tussen /y:/ en mediale /u:/ blijkt niet op voldoende wijze (1).

(1) Wat ons — bij wijze van opmerking — intussen frappeert, is het zeer zelden voorkomen van het rijmpaar *uu* (= *û*) : *uu* (= *iu*) : mogen we VAN HELTEN (die, nota bene, wel enkele voorbeelden maar geen vindplaatsen vermeldt) nog geloven waar hij (blz. 70) spreekt van „gangbare, elk oogenblik aan te treffen” voorbeelden van een dgl. rijm?

HOOFDSTUK IV

Op zoek naar een verklaring van de zgn. spontane palatalisatie van *û*

Boven (p. 156) is er reeds op gewezen, dat palatalisatie van *û*, als „spontaan” verschijnsel, voorkomt : in het Frans, in het Portugees op de Azoren, in het Nieuwgrieks, in het Zweeds, in het Elzassisch (1), in zuidelijke Alemanische tongvallen. Een onderzoek naar de oorzaken van dat verschijnsel is niet mogelijk zonder een nauwkeurige kennis van de voorwaarden waarin het verschijnsel zich in elk van die talen voordoet : dat kan en wil ik hier niet ondernemen.

„Spontane” palatalisatie komt ook nog voor — en dat is, zelfs onder de Neerlandici, weinig of niet bekend — in het Zuidbrabants (met Brussel als centrum) en in het Oostvlaams : hier is nl. de nederl. (scherplange) *ô* (< ogm. *au*) van bijv. *boom*, *oog*, *lopen*, *dood*, enz., nadat het (zoals het in de overige dialecten nog voorkomt) het stadium /u.ə/ had bereikt, in /y.ə/ (hier en daar /y:/) overgegaan.

Voor de studie van dit Vlaams en Brabants verschijnsel verkeren we, dank zij Blancquaerts Dialectatlassen, in uitstekende condities : hier vinden we, voor de huidige situatie, een nauwkeurige registratie van de feiten, een materiaalverzameling zoals de geschiedenis ons voor het mnl., het oudfrans enz. nooit kan verschaffen. De vraag is

(1) Sedert de 13de eeuw ; korte en lange *u*, *o* alsook *uo* en *ou* worden *û*, *ö*, *üö*, *öü* ; de oppositie achterklinker — voorklinker wordt vervangen door een oppositie resp. gerond — ontrond ; de palatalisatie heet spontaan ; oorzaak onbekend. Zie J. FOURQUET : *La palatalisation spontanée de l'alsacien* „hüs, brüeder, köife” in : *Essais de philologie moderne* (1951), Paris, Les Belles Lettres, 1953, blz. 181 vv. (Bibl. Fac. Phil. L. Univ. Liège, fasc. cxxix).

echter, welke methode we bij het onderzoek zullen toepassen.

Kan de fonologie ons helpen? In een zekere zin: ja, maar niet op de simplistische wijze waarop structuralisten bij reconstructies wel eens te werk gaan.

Simplistisch noem ik het opbouwen, voor het verleden, van eenvoudige systemen, waarin de fonologische opposities bijv. uitgedrukt worden door monoftongen, zonder meer. De waarneming van huidige taal- en dialectsituaties leert ons, dat een oppositie kan zitten in de verhouding monoftong: onechte diftong (bijv. Brab. sporadisch *ti:n* ≠ *tien* = *tien* ≠ *teen*), — in de verhouding achterklinker: gemedialiseerde klinker (bijv. Leuvens *u:* en *u:* in *ru:pə* = *rapen* ≠ *ra:pə* = *roepen*), — in de verhouding open: gesloten (bijv. in Klein-Brabant Malderen I 274 *ø:r* ≠ *œ:r* = *heur* ≠ *haar*), — in de verhouding halfgespannen: ongespannen (bijv. Mechelen K 330 *ra:p* ≠ *ru:p* = *raap* ≠ *rijp*). Men voege hieraan toe een in het verleden mogelijk bestaan hebbende oppositie in toon (*sleптоon* ≠ *valtoon*) in dialecten die dat intussen niet (meer) kennen. Dergelijke finesses komen in de grafieën van vroegere kopiïsten uiteraard niet tot uiting. Bij reconstructie van systemen, bij het opsporen van relevante eigenschappen, bij het uitzien naar een verklaring in de „druk” van het systeem moeten we bijgevolg uiterst behoedzaam zijn.

Een in de gewone trant gedachte historisch-structuralistische verklaring van de Brusselse */y:/* = *ô* (bijv. *boom*, *lopen*, *dood*) zou de volgende zijn.

Het Brussels zegt thans voor „water” [*wu:ter*], voor „boom” [*by:m*], voor „steen” [*sti:n*]: onder de gesloten vocalen hebben we dus drie fonemen: */i:/*, */y:/*, */u:/*. Daar waar het Nederlands, en, in ons geval, de Brabantse dialecten drie gesloten fonemen hebben: de *ie* bijv. in *gieten*, de *uu* bijv. in *gruun* = groen, de *oe* bijv. in *roepen*, vertoont

het Brussels resp. /e:/, /ø:/ en /o:/: *gēten*, *greun*, *rōpen*. De /y:/ in *boom* is ontstaan uit [y.ə] en dit uit [u.ə]; de /i:/ in *steen* uit [i.ə].

„Systematisch” hebben we dus :

/i:/ (steen) /y:/ (boom) /u:/ (water)
/e:/ (gieten) /ø:/ (groen) /o:/: (roepen).

We kunnen bijgevolg aldus redeneren :

de /i:/ van *steen* drijft de /i:/ van *gieten* naar \bar{e} toe, de /y:/ van *boom* drijft de /y:/ van *gruun* (= groen) naar /ø:/ toe, de /u:/ van *water* drijft de /u:/ van *boom* naar /y:/ toe. Minimale woordparen met $u. \neq y.$ (= ndl. resp. $\bar{a} : \delta$) zijn : *raken* \neq *roken*, *laat* \neq *lood*, *raad* \neq *rood*, *schaaf* \neq *schoof*, *straat* \neq *stroot* (= stro), *kale* \neq *kolen*, *haag* \neq *hoog*.

M. a. w., /bu:m/ wordt /by:m/ omdat /wu.tər/ geworden is /wu.tər/, en de verre oorzaak van de palatalisatie van /u:/ in *boom* zou in de velarisering van mnl. \bar{a} liggen. Zo gaat deze bijna vanzelfsprekende verklaring van de Brusselsese palatalisatie van \bar{u} wonderwel lijken op de verklaring van de oudfranse \bar{u} (Haudricourt en Juilland) en van de ondl. \bar{u} : mnl. *uu* (L. van Wijk) (1).

Toch zal in ons verder onderzoek blijken dat, hoewel beide wijzigingen $\bar{u} > uu$ (*boom*), $\bar{o} > oe$ (*water*), evenals in het mnl. (*huus*, *broeder*) samengaan, de gang van zaken in het huidige Brabants en Oostvlaams wel wat gecompliceerder is en de verklaring ook wel wat anders uitvalt.

Laten we eerst het GEOGRAFISCH KAARTBEELD bekijken.

De isoglosse van het /y.ə/-gebied (= δ) is getekend aan de hand van de verbreiding van *brood* (zin 5, kaart 8);

(1) L. v. W. in *Ts* 67, p. 173 : „... drijft de $\delta < au$ de oude δ naar \bar{u} toe, de oude \bar{u} wordt \bar{u} ”, p. 205 : „... vallen zowel palatalisatie als diphthongering te verklaren uit de ontwikkelingen van het vocaalsysteem, nadat er nieuwe δ - en \bar{e} -klanken ontstaan waren”.

zoals de lezer verder uit de tabel kan opmaken, is deze isoglosse ook geldig voor de andere woorden : *groot* (zin 27, 99), *boom* (48), *oren ogen lopen* (81), *dood* (89) ; afwijkingen zijn uiterst gering, zodat we hier wel een isofoon voor ons hebben (1).

De verbreiding dan van het *y.ə*-gebied beslaat de provincie Oost-Vlaanderen zogoed als geheel, en strekt zich uit in het Zuidwesten van de (Belg.) provincie Brabant in een boog rondom Brussel zuidoostwaarts naar de bovenloop van de Dijle.

Ruwweg gezien zou men wel de kaart zo kunnen interpreteren, dat *y*-expansie zich noordwaarts beweegt langs het Zennedal in Brabant, en in Vlaanderen aan weerszijden van de Schelde. Het *y*-gebied zit dan als een geweldige protuberans op de Romaanse taalgrens. Uit navraag bij Romanisten evenwel bleek, dat de Waalse dialecten hoegenaamd geen palatalisatie van een (natuurlijk niet meer Latijnse, maar jongere) *ú* kennen, zodat van Romaanse invloed hier geen sprake kan zijn.

Het *y*-gebied heeft het Denderdal (= Land van Aalst) niet veroverd : waarom is mij niet duidelijk. Ook de strook bewesten de Schelde, met Antwerpen als middelpunt, is onaangetast gebleven : denklijk gaat het verzet van Antwerpen uit. De isoglosse volgt in het Noorden van Oost-Vlaanderen vrijwel de rijksgrens, wat voor zichzelf spreekt. In het Westen loopt de isoglosse in de bundel (2), die Oost- van Westvlaams scheidt.

(1) Buiten beschouwing voor het tekenen van de kaart werden die woorden gelaten die hun /y:/ aan umlaut kunnen hebben te danken (*geloven* 79, *dopen* 80), of waarvan de etymologie niet noodzakelijk op ogm. *au* terugvoert (*wonen* 77, *doorn* 78), of die een (korte) vorm vertonen in het zinsritme (*zo* 46, *loopt* 69, 87), of een deminutief (*boomke* 124).

(2) W. PÉE. *Het Westvlaams*, in : *West-Vlaanderen* (Brussel, Elsevier, 1958), p. 289 vv. en kaart 1.

.A) Wie geneigd mocht zijn de isoglosse tussen Oost-Vlaanderen

Die situatie, vooral naar Antwerpen en de rijksgrens toe, wijst duidelijk op een gestuite expansie van het *y*-gebied : in Oost-Vlaanderen lag de haard dan vermoede-

en Brabant (anders dan hier is gedaan) als de voorpost te beschouwen van een oprukkend Brabants tegenoffensief met /u:ə/ in het (maar dan ook, in Brabant, veel meer uitgestrekt) *y*-gebied, postuleert — in een moeilijk af te bakenen Zuidbrabants gebied — opeenvolgende stadia zoals : oud /u.ə/, jonger /y.ə/ (vanaf welke eeuw? 16de, 17de?) nog jonger weer /u.ə/. Welke is dan de haard van expansie van deze terugkeer van /u.ə/ : Antwerpen? Zijn er, in dit tegenwoordige expansieve jongere u.ə-gebied in Brabant, nog relikten uit de /y.ə/-tijd? Een spoor van een dgl. /y.ə/-stadium zou te vinden zijn in de verkorting van /y.ə/ in deminutieven en verbale vormen (m. a. w. voor verkortende consonantgroepen) : zulks zou het geval kunnen zijn in Aarschot. Een onderzoek in die zin zou evenwel alle verkorte klinkers moeten omvatten en, gelet op de dialectgeografische „gebondenheid” van het Aarschots, tot het aangrenzende Limburgs worden uitgestrekt. Ingelast in onze studie, die aan de palatalisatie van /u:/ is gewijd, zou een studie over de verkorting van lange klinkers, gezien de omvang ervan, een onevenwichtige plaats innemen. Laten we liever wachten op een dgl. zelfstandige studie, en later beide werken met elkaar confronteren.

Intussen blijkt het Denderdal (in, zoals ik het zie, het behoud van /u.ə/ = δ) ook t. a. v. de uitspraak van *ei*, *ij*, *ui* en van *oe*, en *û* voor *r*, veeleer bij Brabant dan bij Vlaanderen aan te sluiten : zie H. VANGASSEN in *Hand. (Kon. Comm.) Top. Dial. XXIX*, 1955, 209 vv., XXXII, 1958, 69 vv., XXXIV, 1960, 45 vv. Pas wanneer we over een heel complex van Vl. en Brab. isoglossen in dit gebied nader zullen zijn ingelicht, zullen we de situatie i.v.m. onze /y/ = δ beter kunnen interpreteren.

Voorlopig zie ik de situatie aldus : de Dendervallei (met steden zoals Ninove en Aalst o. m.) sluit zich bij Brabant aan tijdens de economische Brabantse expansie uit de 15de-16de eeuw, d. i. de tijd waarin *ei*, *ij*, *ui* hun nieuwe articulatie gekregen hebben ; daarentegen is de Ovl. en Zuidbr. /y.ə/-uitspraak van δ jonger (vgl. p. 185) en de „brabandizerende” Dendervallei heeft (met haar oude, toen ook Brabantse /u.ə/ = δ) een barrière gevormd tegen de jongere Ovl. innovatie /y.ə/.

B) Wat overigens de „tijdens de 80-jarige oorlog gevormde rijksgrens” als barrière bij isoglossen betreft, zie (met isofonen en vooral isoglossen) de *Rijksgrens tussen België en Nederland als taalgrens*, lezingen gehouden voor de Dialectencommissie der Kon. Nederl. Akademie van Wetenschappen op 3 januari 1957 door Dr. A. WELJNEN en Dr. FR. VAN COETSEM, Amsterdam, N. V. Noord-Holl. U. M., 1957 (Bijdr. en Med. der Dialectencommissie XVIII).

lijk in het midden van de provincie (van Gent uit ¹?) of in het Zuiden. Het ziet er naar uit, dat de uitstraling van één bepaalde stad of een beperkt gebied is uitgegaan; in ieder geval is het volkomen onwaarschijnlijk dat het zuidwestelijk Zuidwestbrabants, met inbegrip van Brussel, zijn *y*-uitspraak vanuit Oost-Vlaanderen zou hebben gekregen. En omgekeerd! Zouden er dan twee oorsprongshaarden zijn: één Oostvlaamse en één Brabantse?

Expansie laat uiteraard relikten verwachten: die zijn er ook. Immers, op de kaart niet zichtbaar, maar wel te vinden in het materiaal van de Dialectatlas, zijn in het noordelijk (als expansie- beschouwd *y.ə*-gebied) enkele *u.ə*-relikten aan te treffen. Zo heeft (in de rijksgrensstreek) Klinge I 144 *dyvelsbru.ət* = duivelsbrood (zin 20, aldaar gemerkt als archaïsme!), — De Klinge I 145 heeft tweemaal *bu.əm* (48) = boom, — Eeklo I 158 heeft *u.ək* (66) naast *y.ək* = ook, *lu.əp* (69) = loopt, *gelu.əvə(r)* (79) = ik geloof er, *bru.əpυ.lə* = broodpaal (57), — het woord *nooit* (39) komt met *ū*-element voor in Kaprijke I 157, Knesselare I 185, St.-Kruiswinkel I 197, Waasmunster I 212, Sinaai I 209, Lo-ten-Hulle I 225, met *ō*-element in Zeveneken I 205, Eksaarde I 206, Lokeren I 208.

Het kaartbeeld en de *u.ə*-reliktvormen wettigen dus m. i. op voldoende wijze de opvatting van het noordelijk Oostvlaamse *y.ə*-gebied als expansie-gebied.

Op de kaart komen, in het zuidelijke *y.ə*-gebied, enkele plaatsen voor met *ø.* - *ø.ə* i. pl. v. *y.ə*: Ninove O 152, Outer O 145 en Meerbeke O 233 met *ø.*, Overboelare O 230, Denderwindeke O 235, Tollembeek O 274 en Herne O 275 met *ø.ə*. Ninove is instructief. Deze plaats ligt in een van de drie (ruim-)Brabantse ontrondingsgebieden (1): aldaar werd mnl. *eu* ontrond in *ē*: Ninove zin 76 *koning*, 107 *veulen*

(1) V. VERSTEGEN *HTD* XV, 1941, p. 299 vv.

keuren, 109 *deur* ; maar onze (nieuwe) *ø*: in *brood*, *groot*, enz. werd niet ontrond. De verkorting van deze *ø*: is *y* in *lyb* (69), *lyp(t)* = *loopt* (87), *bymkø* = *boompje* (124) : ook deze *y* werd niet ontrond (maar wel de *u* in *put*, *vullen* : zin 106). Daaruit kunnen we besluiten (en de gesloten *ø.ə* wijst er nog op), dat hier *ø.ə* uit ouder *y.ə* is ontwikkeld.

Beschouwing van de STRUCTUURVERGELIJKENDE TABEL (1).

In een tabel zijn, voor elke plaats, opgenomen de vertegenwoordigers van de achterklinkers : 1. *ø* (type : *brood*), t. w. *y.ə*, c. q. *u.ə* ; — 2. *oe* (type : *roepen*, *hoed*, *verkloeken*, *bloed*), t. w. *u* ; — 3. *ō* (type *school* 29, 53, *open* 84, *boter*), t. w. *o* ; — 4. *ā*, t. w. *ɒ* - *ɔ* - *u* - *o* - *u*, in *baas*, *avond*, *gedaan*, *gegaan*, *haag*, *halfmaan*, *gevaarlijk*, *haar* „*crinis*”, *jaar*, *laten*, *vandaag*, *-maker*, *zaad*, *waren* „*erant*”, *water*, *maken*, *geslagen*. Aldus kan men de verhouding nagaan van *ø*, *oe*, *ō*, *ā* tot elkaar, resp. $|y.ə| \neq |u:| \neq |o:| \neq |u:|$.

In een tabel kunnen schommelingen, weifelingen, nuances, frequenties vermeld worden ; een kaart zou in dezen te strak zijn, of door overlading onduidelijk want onleesbaar worden. Na bespreking van de tabel zullen we op de *y*-kaart toch één klankrealisatie brengen, t. w. de $|u:|$ -waarde van *ā*.

Wat leert ons dan de tabel?

1. De vertegenwoordiging van *ø* (< ogm. *au*) is in haast alle plaatsen *y.ə*, diftongisch. Dit is wel de (gepalataliseerde) voortzetting van *u.ə* < mnl. *ōə* (of *ɔ.ə*, of iets dgl.). Die diftongische representatie van ogm. *au* komt in haast alle dialecten (Brabant, Antwerpen, West-Vlaanderen ; Tienen P 145 bijv. *o.ə*) voor, en in alle woorden : die diftong is dus geen combinatorische variant van *ø* (bijv. voor sommige consonanten).

(1) Ik spreek hier liever van „structuurvergelijkend” dan van „structuurgeografisch”. — De tabel : Bijlage I.

Tot monoftong *y*. is hij „vereenvoudigd” in Brussel P 65 (en omgeving : Anderlecht O 178, Vorst O 248, St.-Gillis P 122a, Elsene P 65c naar mijn eigen uitspraak ; Vlezenbeek O 247, Ruisbroek O 251) ; — in Gent I 241 (en omgeving : St.-Amandsberg I 242, Ledeborg I 247) ; in Dendermonde O 262 ; — in Oetingen O 242, in Ronse O 265.

2. Het staat dus vast, dat de diftongische aard van *y.ə*, ouder *u.ə*, steeds heeft bestaan en ruim voldoende was om als relevante eigenschap te dienen in de oppositie $\delta \neq oe$, t. w. $u.ə \neq u$; bijv. *een schone schoen sxu.əne sxu.n*.

Doorlopen we nu de kolom *oe* en de kolom δ , dan zien we, dat deze twee fonemen in hun klankrealisatie aan zichzelf vrijwel gelijk blijven, in alle plaatsen, met in zuidelijk Oost-Vlaanderen een vaker geprononceerde ontronding, vooral bij δ (1), en hier en daar in dit gebied tevens meer opening, bij δ zelfs overgang tot de diftong /*o.u*/.

Geografisch en structureel bekeken schijnen deze twee fonemen /*u.*/, /*o.*/ zonder meer naast elkaar te staan ; wat de tendens tot ontronding betreft, deze komt (al is die niet

(1) Tendens tot ontronding : N.-O.-Vl. : Bouchoute I 135, Zeveneken I 205, Gentbrugge I 248, St.-Amandsberg I 242, Gent I 241, Heusden I 249 (*u*), Laarne I 251 (*u, o*), Beervelde I 251a (*u, o*), Kalken I 252 (*o*), Overmere I 253 (*o*), Wetteren I 255 (*u, o*), Schellebelle I 256 (*o*) ; — Z.-O.-Vl. : bij *o* : Scheldewindeke O 36, Dikkelvenne O 37, Balegem O 38, Massemen O 40 (ook *u*), Serskamp O 41, Oordegem O 43, St.-Lievens Houtem O 47, Erembodegem O 65 (ook *u*), Oudenaarde O 98, Maria-Latem O 108, Velzeke O 111, St.-Denijs Boekel O 114, Zottegem O 117, Erwetegem O 122 (ook *u*), Mater O 125, Maria Horebeke O 124, St. M. Oudenhove O 127, Hillegem O 129, Leeuwergem O 132 (ook *u*), Herzele O 133, Denderleeuw O 148 (ook *u*), Hekelgem O 153 (ook *u*), Teralfene O 155 (ook *u*), St.-Kat. Lombeek O 156 (ook *u*), Pamel O 158 (ook *u*), Wambeek O 161 (ook *u*), Berchem O 199, Schorisse O 205 (ook *u*), Nederbrakel O 208, Parike O 211 (ook *u*), Everbeek O 212 (ook *u*), Maria Lierde O 214, Galmaarden O 232 (ook *u*), Denderwindeke O 235 (ook *u*), St.-Kw. Lennik O 238 (ook *u*), Gooik O 239 (ook *u*), Vollezele O 241 (ook *u*), Oetingen O 242, Viane O 271 en Bever O 272 (ook *u*), Edingen O 281 (ook *u*).

in elke plaats waar te nemen) voor van Gent uit stroomafwaarts en in het gebied tussen Schelde en Dender. Als groep (*oe*, \bar{o}) genomen en vergeleken met $/y.e/ = \delta$ schijnen beide : δ enerzijds en *oe*, \bar{o} anderzijds, geen wederzijdse beheersing te vertonen. Bij de vertegenwoordiging van \bar{a} (dus $/u./$ c. q. $/u./$) is de situatie echter anders, zoals wij nu dadelijk zullen zien.

3. Tussen δ en \bar{a} , t. w. in hun dialectische klankrealisatie *y.e* enerzijds, *u*. plus varianten en *u*. plus varianten anderzijds, is wel samenhang te bespeuren.

A) In Oost-Vlaanderen vertoont, tegenover de betrekkelijke eenvoud van *y.e* (soms *y.*), \bar{a} een veelheid van realisaties : *D.* - *D.e* ; *o.* - *o.e* - *o.* ; *U.* - *U.e* - *U.* - *U.e* - *U.* ; *O.* - *O.e* ; *u.* - *u.e* - *u.* - *u.* .

Al die varianten van de \bar{o} -kwaliteit van \bar{a} zijn slechts allofonen, extrafonologische varianten, zoals uit enkele hieronder (1) aangehaalde vormen duidelijk blijkt : we staan hier voor een ruime amplitudo van dit foneem, waarvan de varianten met elkaar nergens opponeren. Alleen blijkt de naslag- \bar{a} , die met de voorafgaande vocaal een onechte diftong maakt, telkens voor dentaal (*s*, *t*, *n*, *r*) voor te komen, niet voor labiaal (*avond*) of velaar (*maken*) ; bijgevolg is die onechte diftong een combinatorische variant van $\bar{o}(= \bar{a})$.

Vergeleken met de betrekkelijke grote vastheid van de andere achterklinkers \bar{o} en *oe*, en van *y.e* = δ , is de onvastheid, de labiliteit van \bar{a} wel opvallend. Die labiliteit komt in elke plaats voor, kent geen distributie over de plaatsen en ook niet over de woorden, al vertonen sommige plaatsen wel een „homogene” vocaal (bijv. Hofstade O 59 *u.*, Meldert O 66 *o.*, Asper O 86 *u.*, St.-Janssteen I 143 *o.*).

(1) Vgl. Bijlage III.

Het is moeilijk voor die „universele” labiliteit een verklaring te vinden : zou men mogen denken aan een aan de gang zijnde verschuiving naar meer geslotenheid o: - u: toe?

Laten we de twee kolommen : δ en \bar{a} met elkaar vergelijken.

De δ -kolom vertoont, voor het in kaart gebrachte y.e-gebied, uniform y.e, met in enkele centra, vereenvoudiging tot y., en in het Zuiden twee gebiedjes met (uit y.e „gezakte”) ø:e - ø:.

De \bar{a} -kolom vertoont, zoals we gezien hebben, een veelheid van „middelhoge” vocalen (v. - v. - u. - o.), maar ook u. Het heeft wel nut, die u. in kaart te brengen : hij is in het zuiden van Oost-Vlaanderen te localiseren, waar hij echter niet in een compact gebied, maar veeleer over een tamelijk groot aantal plaatsen verspreid voorkomt (zie de kaart : onderstreepte plaatsen).

Een vergelijking, plaats voor plaats, van beide kolommen leidt tot de volgende constatering :

a. y.e is steeds diftongisch ; de representant van \bar{a} is daarentegen monoftongisch (o. - u. - u) met een diftongische extrafonologische variant (v.e - u.e - u.e).

b. Daar waar \bar{a} tot u. - u.e is geworden, is δ steeds y.e .

c. Omgekeerd : daar waar δ als y.e voorkomt, is \bar{a} niet steeds tot u. - u.e geworden, maar in vele plaatsen u. enz. gebleven.

d. Daar waar δ nog als u.e voorkomt, heeft \bar{a} het stadium u. - u.e niet bereikt (1).

(1) Dat is bijv. het geval in Meldert O 66 (waar δ resp. \bar{a} zich voordoen als u.e resp. o.e), Kerksken O 136 (u.e \neq v. - u.e), Welle O 147 (u.e \neq v. - v.e), Denderleeuw O 148 (u.e \neq o.e - v.e - a.), Iddergem O 149 (u.e \neq v. - o.e) Hekelgem O 153 (u.e - u.e \neq a.e), Teralfene O 155 (u.e \neq v.e - u.e - a.), enz.

Elkaar dicht genaderd zijn δ en \bar{a} in Velzeke O 111 maar δ is er u.e (met y.e in *hoog* 50, *boom* 48, verkort a in *boom-* 48, *doop-*

M. a. w., er is noodzakelijk samengaan van *u.* - *u.ə* (= \bar{a}) met *y.ə* (= δ), maar niet van *y.ə* (= δ) met *u.* - *u.ə* (= \bar{a}); of nog anders uitgedrukt : *y.ə* (= δ) wordt niet beheerst door *u.* - *u.ə* (= \bar{a}), maar omgekeerd *u.* - *u.ə* (= \bar{a}) wordt beheerst door *y.ə* (= δ).

Op de kaart is het *y.ə*-gebied (= δ) dan ook groter dan het *u.* - *u.ə*-gebied (= \bar{a}).

Als we dan ook, structuurgeografisch, zien dat de relatie $\frac{|y.ə|}{|u.(u.ə)|}$ in heel het Oostvlaamse gebied voorkomt, en voorts dat slechts in het zuidelijke deel hiervan, en dan nog wel los verspreid, de relatie $\frac{|y.ə|}{|u.(u.ə)|}$ bestaat, kan de stoot tot de overgang van ($\delta >$) *u.ə* tot *y.ə* niet liggen in een stuwkracht die uit zou gaan van een beweging ($\bar{a} >$) *ɔ.* - *u.* wordende *u.* (*u.ə*). Niet de ($\bar{a} >$) *ɔ.* - *u.* $>$ *u.* heeft ($\delta >$) *u.ə* naar *y.ə* toe gedreven : de verschillend-fonetische realisatie trouwens, t. w. monoftongische *u.* (= \bar{a}) tegenover onecht-diftongische *u.ə* (= δ) was op zichzelf voldoende om de oppositie te handhaven, zonder dat daardoor *u.ə* (= δ) noodzakelijk in *y.ə* hoefde te moeten vluchten. Integendeel, de overgang ($\delta >$) *u.ə* $>$ *y.ə* is „zelfstandig”, is ouder en heeft hier en daar, terwijl *u.ə* (= δ) $>$ *y.ə* een *u.ə*-vacuum had achtergelaten, aan de *ɔ.ə* - *u.ə* ($< \bar{a}$) de mogelijkheid gegeven om op te rukken, om tot *u.ə* op te schuiven. Kort gezegd : niet *u.* (= \bar{a}) doet *y.ə* (= δ) ontstaan, maar *y.ə*

137) en \bar{a} is er *u.ə* - *o.ə* - *v.* - of *u.ɾ*; 't verschil is dus : onecht-diftongisch mediaal \neq monoftongisch meer open; — in Haaltert O 146 : δ is er *u.ə* soms *u.ə* en \bar{a} is er *ɔ* : - *u.ə* - of *u.ɾ*; — in Denderhoutem O 150 : δ is er *u.ə* (verkort en ontrond *bemkə* 124, lept 69, 87) en \bar{a} is er *ɔ.* - *u.ə* - *u* : (met *u.ɾ.ə* in *gegaan* 16, *staat er* 26, *waar* 94); — in Geraardsbergen O 228 δ is er *u.ə* - *u.ə* (verkort *bymkə* 124, *luip* 69) en \bar{a} is er *u.ɾ.ə* - *u.ɾ* (vgl. de oppositie 20 *u.ɾ.ə* = *haag* \neq 81 *u.ə*gen = *ogen*). Bij \bar{a} is het stadium gesloten *u.* dus niet bereikt : de vocaal klinkt wat meer open, en bij δ vertoont de *u.* ontronding.

heeft aan de variant *u.ə* de mogelijkheid verschaft om voort tot *u.ə* te evolueren.

Merkwaardig is dat noch *ō* (*oven, open, boter*) noch *oe* (*roepen, bloed, hoed*) hierbij een rol spelen : dat is best te begrijpen als we het diftongische karakter van *ō* indachtig zijn. Die *ō* immers komt (op zeer enkele gevallen van vereenvoudiging na) steeds als *u.ə* - *y.ə* voor. Daarnaast vertoont de *ā* in de positie voor labiaal en velaar een monoftong (*u.*, - *ɔ.* - *u.*), in de positie voor dentaal een onechte diftong (*u.ə* - *ɔ.ə* - *u.ə*), in de meest gesloten articulatie dus resp. *u.* en *u.ə*. Juist die combinatorische variant (voor dentaal) *u.ə* (< *ā*) heeft de plaats van *u.ə* (< *ō*) bezet, en de, door de spreker er als „etymologisch”, d. i. ten nauwste aan verwante, *u.* (< *ā*) hier en daar mede in de stroom naar *u.ə* toe gesleept.

Bewijsplaatsen mogen hier volgen.

De combinatorische variant *u.ə* (= *ā*) kent het Ninoofs O 152 in *baas* 10, *gegaan* 16, *daar* 18, *gevaarlijk* 42, *haar* 52, *jaar laten* 53, *laat water* 54, *paal* 57, *pater* 62, *waren* 119, maar een monoftongisch ouder stadium *o:* in *-avond* 15, *haag* 20, *u. in vandaag* 65, *avond* 68, *graven* 4, *boogmaker* 77, *maken* 123. Hetzelfde (*u.ə* resp. *ɔ:*) in Erpe O 52, Parike O 211. Met goede intenties bezielde maar niet zo ver gegaan zijn bijv. Petegem O 196, waar alleen *haar* 52, *jaar* 53, *kaas* 66 *u.ə* vertonen (de andere *ā*-woorden hebben *u.ə* - *ɔ.ə* maar *ɔ.* voor lab. gutt.), Kruishoutem O 84 waar alleen *staat* 26, *gevaarlijk* 42 volgen, Ooike O 93 met *jaar* 53, *waren* 119, *water* 121 telkens met *u.ə* (maar nog *wu.ə.əter* in zin 54). „Homogeen” *u.ə* daarentegen, d. w. z. *u.ə* zonder combinatorische variant, in St.-Lievens Houtem O 47 (geen *u.* hebben 53 *lɔ.tə* = *laten*, 57 *pɔ.lə* = *paal*, 65 *kɔrtɔə* = *kaarten*, 76 *suldɔ.t* = *soldaat*, 103 *lɔ.tə* = *laat*); Zottegem O 117 (geen *u.* hebben 61 *ju.r* = *jaar*, 65 *kɔrtɔ* =

kaarten, 66 *kp.s* = kaas, 77 *mu.ker* = -maker, 103 *lu.tē* = laat); Erwetegem O 122 (65 *kārtn*, 77 *mō.ker*).

Het staat dus vast : na de overgang van *u.ē* tot *y.ē* (= *ō*) kon het achtergelaten vacuum bezet worden door de opschuivende combinatorische variant *u.ē* (= *ā*) : dit gebeurde, in sommige plaatsen, bij enkele woorden ; in andere plaatsen : bij alle woorden-met-die-combinatorische-variant ; weer in andere plaatsen : bij *alle ā*-woorden.

Het bereikte *u.ē*, *u.*-stadium van *ā* ondervond van de klankwaarde *u.* van *oe* geen hinder : het verschil tussen beide, hoewel zeer gering, komt toch duidelijk uit door de monoftongische, gesloten articulatie bij *oe*, de diftongische wat meer open articulatie bij de representant van *ā*.

Zien we aldus klaar in het fonetische en structurele aspect van het ontwikkelingsproces (van *ā*) *u.* > *u.*, toch blijft nog de vraag over van de geografische haard ervan.

De overgang (*ā*) > *u.* > *u.* treffen we aan in het gebied tussen Schelde en Dender, echter niet in het Noorden van Oost-Vlaanderen. Als dan het kaartbeeld, zoals we boven gezien hebben, in het Noorden en aan de rijksgrens op expansie van (*ō* > *u.ē*) > *y.ē* wijst, zou dit noordelijke (nog enkele *u.ē*-relikten bevattende) gebied als jonger kunnen worden beschouwd, het zuidelijke als ouder. In dit oudere zuidelijke *y.ē*-gebied vindt dan de overgang (*ā* >) *u.ē* > *u.ē* zijn natuurlijke plaats. En dan kunnen we in het gebied tussen Schelde en Dender de (verspreide?) haard(en) verwachten zowel van de overgang (*ā*;) *u.ē* > *u.ē* als van (*ō*;) *u.ē* > *y.ē*.

B) Samenhang van *ō* en *ā* in Vlaams-Brabant (1).

Met betrekking nu tot Brabant zijn de constatering en dezelfde als in Oost-Vlaanderen :

(1) Bijlage II.

a. *oe* en *ō* gedragen zich afzonderlijk : *oe* komt haast altijd ontrond voor, en is vaak „geopend” tot *o:* ; *ō* vertoont duidelijk tendens tot (ontronde) opening en diftongering.

b. Het *y.ə* (= *ō*)-gebied is uitgestrekter dan het *u.ə* (= *ā*)-gebied (kaart).

c. *y.ə* (= *ō*) heeft *u.ə* en *u.ə* (= *ā*) naast zich (tabel).

d. *u.ə* (= *ō*) integendeel duldt geen *u.ə* (= *ā*) naast zich, maar wel *u.ə* - *ɔ*. enz.

Hier (bij *d*) past het evenwel, een paar opmerkingen te maken.

O 175 Schepdaal kent (voor resp. *ō* en *ā*) *u.ə* en *u.r.ə:* al is het fonetisch verschil uiterst gering, de fonologische oppositie is toch mogelijk ;

O 286 Halle kent *u.ə* en *y.ə* (voor *ō*) en *u.ə* - *u.* (voor *ā*), naar gelang van de wijken ;

een oppositie *u.r.ə* ≠ *u.ə* bestaat in P 86 Kessel-Lo, P 90 Korbeek-Lo, P 92 Lovenjoel (en is aldus dezelfde als in Velzeke O 111, Haaltert O 146, Geraardsbergen O 228 in Zuidoost-Vlaanderen) (vgl. blz. 177) ; ook P 28 Wezemaal kent dezelfde oppositie, waarbij *brood* (zin 5) reeds *bry.ət* is geworden ; men merke voorts tevens op, dat in P 90 Korbeek-Lo *ō* wel eens een meer naar voren liggende *u.ə* of ontronde *u.ə* vertoont : die is dus mediaal of op weg naar palatale articulatie ;

P 122 Ukkel en P 125 Linkebeek kennen een oppositie *u.r.ə* - *u.ə* (= *ō*) ≠ *u.ə* - *u.r.ə* (= *ā*) ;

P 67 St.-Pieters-Woluwe : *u.ə* ≠ *u.ə* (maar ook *u.ə* - *u.*).

Een blik op de kaart brengt in dezen ook licht : Schepdaal, Halle en Linkebeek liggen op de grens van het *y.* (= *ō*) ≠ *u.* (= *ā*)-gebied ; Ukkel op de grens van het *u.* ≠ *u.*-gebied ; St.-P.-Woluwe op de grens van beide (*ō* : *y.* en *u.*, *ā* : *u.* en *u.*).

e. Anders dan in zuidelijk Oost-Vlaanderen vormt het u. - u.ə (= \bar{a})-areaal een compact gebied : dit kunnen we beschouwen als de Brusselse „olievlek” die, wat y.ə betreft, ook al O 74 Meise en O 174a St.-Pieters-Jette heeft aangetaast.

De algemene conclusie is voor Brabant dezelfde als voor zuidelijk Oost-Vlaanderen : het y.ə (= δ)-gebied is uniform, en groter dan het u.ə (= \bar{a})-gebied ; de representatie van \bar{a} „vibreert” in vele varianten ; de overgang van u.ə (= δ) tot y.ə is wel ouder dan de overgang u. (= \bar{a}) > u. ; in het Leuvense menen we „het gras te horen groeien” : u.ə (= δ) is een mediale klinker die naar y.ə neigt.

Datering van de Vlaamse en Brabantse palatalisatie van δ .

Zelfs in de verfranste, op Vlaams cultureel gebied stagnerende en een algemene taal ontberende Zuidelijke Nederlanden in de 18de eeuw hebben we slechts in bewust dialectisch geschreven teksten en in plaatsnamen soms kans een van de traditie afwijkende spelling aan te treffen, die op locale uitspraak zou kunnen wijzen.

Een dergelijke dialectschrijver is de in 1767 te Gent geboren pamflettist Karel Broeckaert. In de bij zijn *Borgers in den Estaminé* door de uitgever A. Jacob (1) gevoegde woordenlijst treffen we aan, niet alleen het huidige Gents *hyt* = hout, *keyten* = kouten, *den Keyter* = de Kouter, *kysse* = kous, maar ook (met δ) *de veuzen* = de stemmen (voois), voorts, p. 5 : *Scheuërs* = schooiers, p. 48 *Pasteureijen* = „pastorijen” ; in *Den Jongen Tobias* (2) : *gruythensstuk* = grootje (muntstuk), *verstreut* = verstrooid. In een „Aenmerking wegens de Spelling”, vermoedelijk afkomstig van de uitgever (Annoot-Braeckman ; gevoegd bij de

(1) Antwerpen, De Sikkel, 1922 (voor de Seven Sinjoren uitgegeven).

(2) Antwerpen, De Sikkel, 1924.

uitgave a° 1842) van *Jellen en Mietje* (1) lezen we het volgende : „Het dialect van Gent, zoo eigenaerdig in de uitspraak, kan, door middel der gewone nederduitsche spelling, slechts onvolkomen afgebeeld worden. Daerom heeft de uitgever, op eenige kleinigheden naer, de oorspronkelyke spelling van dit boekje gelaten gelyk zy in de vroegere drukken zich vertoonde. Voor vreemdelingen zy hier dus alleen aangemerkt dat de *a* te Gent niet zoo helder klinkt als B. V. in Holland, maer dat die letter aldaer min of meer naer den *o*-klank overgaet. In *gaen*, *waeren*, hoort men na de *a* een doffen *e*-klank, byna of er stond *aë*. De scherp-lange *oo* en *ee* luiden byna als *uë* en *ië*, en zoo zegt men voor DOOD, *duëd*, voor GELOOVEN, *geluëven*, voor EEN, *iën*, voor GEEN, *giën*, enz.”.

Uit dergelijke aanwijzingen staat het dus boven alle twijfel verheven, dat de verhouding $/y.o/ (= \delta) \neq /u./ (= \bar{a})$ te Gent reeds om a° 1800 bestond.

Voor Brabant (Brussel) zijn de toenmalige aanwijzingen niet zo duidelijk. Uit een scriptie van J. L. Vanbrabant over de Toponymie van Brussel (2) licht ik (als n° 326) a° 1745 *Pasteur straat*, i. pl. v. de gewone schrijfwijze *Pastoor str.* : de bron is evenwel een te Parijs gedrukt plattgrond ! In mijn *Studie over de Nederl. Plaatsnamen in de Gemeenten Elsene en Ukkel* (1931) vind ik, op Elsene, onder n° 47-48, begin 19de eeuw *Achter Kipkens Bosch*, voor wat sedert de 16de eeuw *coopken* heette, in 1547 gespeld *cuypken*, *cuiype*. In Ukkel (n° 350) heet de (a° 1354 reeds vermelde) *maensberg* in 1731 *monsbergh*, 1742 *moensbergh*, 1742 *mounsbergh*, 1757 *moensbergh*.

Alles samengenomen zullen we dus wel niet ver mistasten, wanneer we aannemen dat de palatalisatie van $u.o = \delta$ op

(1) Geschreven in 1811 ; ed. De Sikkel, 1922.

(2) Universiteit van Brussel, juli 1958.

het eind van de 18de eeuw in Oost-Vlaanderen en in Zuid-westbrabant bestond ; hoeveel ouder die is, en in welke tijd de u.e-uitspraak van *o* reeds bestond, blijft nog een open vraag.

HOOFDSTUK V

De oorzaak van de palatalisatie van de Vlaams-Brabantse u.ə

Uit de beschouwing van de taalkaart (geografische verbreiding) en van de structuurvergelijkende tabel (verhouding waarin de fonemen tot elkaar staan) kunnen we alvast enkele negatieve conclusies trekken : zo weten we al tenminste waar we, met betrekking tot de oorzaak, niet aan moeten denken.

Immers, van Romaanse (Franse of Waalse) invloed op de Oostvlaamse en Brabantse palatalisatie kan geen sprake zijn.

Combinatorisch-gebonden door invloed van omringende consonanten is die Ovl. en Brab. overgang ($\delta =$) u.ə > y.ə al evenmin.

Denken we aan een mogelijke druk van het systeem, dan ziet men wel een evenwichtsverhouding van de fonemen : u. - u.ə (= \bar{a}) gaat samen met y.ə (= δ), en u.ə (= δ) gaat samen met u. (= \bar{a}), maar de oorzaak, de stoot zo men wil, ligt niet in een oudere, voorafgaande wijziging van u. in u. (= \bar{a}). Veeleer is u.ə (= δ) > y.ə het eerst in beweging gekomen.

Is dan die u.ə (> y.ə) niet „weggedreven” („chaîne de propulsion”), zo kunnen we misschien onderstellen dat hij is „opgezogen” : hij zou nl. een y.-vacuum hebben bezet („chaîne de traction”).

In dit verband nl. (van de „chaîne de traction”) kunnen we ons door de hypothese laten verleiden, dat deze (nieuwe) y.ə het achtergelaten vacuum heeft gevuld van mnl. uu

nadat deze mnl. *uu* tot de diftong (nndl.) *ui* was overgegaan. Maar deze hypothese doet complicaties rijzen. Brabant immers, waar de diftongering van mnl. *uu* oud en verbreid is, kent de palatalisatie van *u.ə* (= *ô*) slechts in een zeer klein gebied (= rondom Brussel) en wel vermoedelijk pas eeuwen (18de eeuw?) nadat mnl. *uu* reeds gediftongeed was (14de e.): het vacuum zou dus eerst een lange tijd later zijn gevuld. Voor Oost-Vlaanderen laat een dergelijke verklaring zich in chronologisch opzicht gemakkelijker verdedigen: daar immers schijnt de diftongering jonger (16de eeuw) dan in Brabant, en de palatalisatie van *u.ə* (= *ô*) toch al in de 18de eeuw aanwijsbaar te zijn. De palatalisatie van *u.ə* kan dus betrekkelijk korte tijd na de diftongering van (mnl.) *uu* zijn gebeurd, d.w.z. het vacuum van *uu* hebben bezet. In structuralistisch opzicht echter kan deze verklaring mij niet overtuigen: de zgn. „zuigkracht” toch van een achtergelaten vacuum blijft zuiver denkbeeldig; daarenboven is de mnl. *uu* in de positie voor *r* in het Oostvl. *y.* gebleven, wat niet wegneemt dat *ô* voor *r* toch *y.ə* is geworden: *moor* „ketel” en *muur*, *oor* en *uur* (*zuur*) vertonen een palatale vocaal, in de Atlas weergegeven door *y.ə* resp. *y.* (1).

Maar goed: gesteld een ogenblik dat in het Oostvlaams, ondanks alle bezwaren, de verklaring van de overgang van *u.ə* > *y.ə* tengevolge van de zgn. zuigkracht van het *y.*-vacuum (achtergelaten na de overgang van mnl. *uu* tot de diftong *ui*) door sommigen zou willen gehandhaafd worden, dan moet toch worden toegegeven dat deze ver-

(1) Vgl. I. TEIRLINCK, *Klank- en Vormleer van het Zuid-oost-vlaandersch Dialect* (Gent, 1924), blz. 48, § 110, in verband met de Zovl. betoonde scherplange *oo*: „In den Zovl. klankendriehoek „bevindt hij zich tusschen zachtlange *oo* en *oe* of tusschen *eu* „en lange *uu*. Hij komt dicht bij lange *uu*, alhoewel de Zuid-„Oostvlaanderaar zeer duidelijk het verschil tusschen Zovl. *moor* „en zovl. *muur* b. v. laat merken”.

klaring voor Brabant, wegens de chronologie, waarlijk niet opgaat. Lukt het dan met de diftongering (van *uu*) in Brabant niet, zo zou men in Brabant misschien met een ander *y*-vacuum kunnen proberen.

In Brabant, in en rondom Brussel, is nl. een andere *y*-plaats open gelaten door de overgang van *y*. = umlaut van *oe* (type *groen, zoet, zoeken*) in *ø*: (1). In dit geval nu kan men evenmin aannemelijk maken, dat in die wijziging van *y*. (= umlaut van *oe*) in *ø*: de aanleiding zou te vinden zijn van de wijziging van *u.ə* (= *δ*) in *y.ə*. Immers, het diftongisch karakter van deze *y.ə* (= *δ*) bood een voldoende relevante eigenschap om de oppositie met *y*. (= umlaut van *oe*) te handhaven. Bovendien gaat die verklaring voor Oost-Vlaanderen in 't geheel niet op, doordat in het Oost-vlaams de umlaut van *oe* nooit bestaan heeft (2).

Vinden we dus in de druk van het systeem nergens een duidelijke aanwijzing voor het opschuiven van (*δ* =) /*u.ə*) naar /*y.ə*/, we kunnen misschien toch wel iets als een vingerwijzing bespeuren in een nauwkeurige waarneming van de verhouding waarin, in enkele plaatsen, /*u.ə*/ = *δ* tot /*u.*/, /*u.ə*/ = *ā* staat. Zowel Oost-Vlaanderen als Brabant (vnl. Leuven) kunnen hierin licht brengen.

Daar waar nl. de huidige representanten van *δ* en *ā* in hun fonische realisatie zeer dicht bij elkaar liggen, t. w. *u.ə* = *δ* en *u.* - *u.ə* = *ā*, blijkt de relevante eigenschap van *δ* = *u.ə* in de ontronding van de eerste component van de diftong te liggen. Dat is, zoals we boven reeds gezien

(1) Vgl. te Elsene, a° 1770 *het speul* „plaats waar de was gespoeld wordt”, in mijn aangehaalde *Studie...* n° 15.

(2) In de Denderstreek ligt de grens tussen het oostelijke umlautsgebied en het westelijke (Vlaamse) umlautloze gebied. Zie H. VANGASSEN: *Aan de grens van Vlaanderen en Brabant*, III. Ndl. *oe* en *u* voor *r*, in *Handelingen v. d. Kon. Commissie voor Toponymie en Dialectologie*, XXXIV, 1960, blz. 45, inz. blz. 72 en kaart I.

hebben, het geval te Velzeke O 111, Haaltert O 146, Denderhoutem O 150, Geraardsbergen O 228 in Oost-Vlaanderen, te Ukkel P 122, Linkebeek P 125, en voornamelijk te Kessel-Lo P 86, Korbeek-Lo P 90, Lovenjoel P 92, Wezeemaal P 28 in Brabant. Leuven P 88 laat δ en \bar{a} opponeren met twee distinctieve kenmerken : δ is ontrond en diftongisch $u\bar{a}$, \bar{a} is een achterklinker, monoftongisch u ; doch, slechts één van de relevante eigenschappen inhaerent aan $u\bar{a} = \delta$, t. w. de ontronding, speelt bij dit foneem de rol van distinctieve eigenschap in de oppositie waarin deze $u\bar{a} = \delta$ staat tot $u\bar{e} = ui$: aldus in het zinnetje *is die duif doof* : $du\bar{e}f \neq du\bar{a}f$. De $u\bar{a}$ van *doof* heet, in de terminologie van de Atlas : ontrond (1).

Articulatie zonder liprondding is, in het Leuvens, kenmerkend voor alle „oude” achterklinkers, t. w. $u\bar{a}$ in *hoed*, $u\bar{e}$ in *brood*, $o\bar{a}$ in *komen* ; de „jongere” achterklinkers vertonen die ontronding niet, t. w. u in *water*, $u\bar{e}$ in *huis* (recent stadium in de evolutie van mnl. *uu* via ondersteld $\bar{e}i - \bar{e}i - \bar{a}i - \bar{a}i$), \bar{a} in *fijn*, *pijn*, *zijde*, *wijd*.

De articulatie zonder liprondding geeft aan de hoorder de indruk, dat de mediaal (of centraal) geworden achterklinkers veeleer palataal klinken. Ik haal hier enkele Leuvense notities uit de Dialectatlas aan : \bar{a} is $\Delta\bar{a}$ in *vogel* (zin 1), is $\Delta\bar{u}$ in *school* (29), $\Delta\bar{u}$ in *boog* (77), *strote* „strot” (84), *boter* (100), is $\bar{a}\bar{u}$ in *komen* (30, 107, ook *komen* in zin 64 waar de opnemer noteert : \bar{a} bijna $\Delta\bar{a}$), *zoon* (76), *woord* (79), *open* (84). Diezelfde $\Delta\bar{u}$ hoort men ook in *getrouwde* (110), *oud* (126), *saus* (132).

(1) L. GOEMANS, *Leuvensch Taaleigen*. Woordenboek. Deel I (Brussel, 1936), p. xv : „zonder lippenrondding”. In diens beschrijving van dit dialect in de *Lewv. Bijdragen* II, 1897, p. 8 heet de eerste component : „korte wijde bovenklinker wiens articulatie plaats grijpt tusschen het achter- en het tusschengehemelte (tusschen high back en high mixed wide). De lippenrondding is hier totaal afwezig”.

Op mijn oor maakt die $\Delta^c.u^c$ de indruk dichter bij de ndl. *ui* te liggen dan bij *ou*; wanneer ik de mediale $u\text{e}$ in *doof* vergelijk met de $u\text{e}$ in *duif* meen ik in de mediale $u\text{e}$ een klank te horen die meer naar /y/ dan naar /u/ zweemt.

Tabellarisch ziet het Leuvens er aldus uit :

/i./	(gieten)	/u^c./	(hoed)	/u./	(water)
/i.ə/	(steen)	/u^c.ə/	(brood)	/u.ə/	(huis)
/e./	(hemel)	{	/Δ^c.ə/	(vogel)	
/ɛ./	(steel)		/Δ^c.u/	(boog, koud)	/o.ə/
/æ./	(perel)	{	/o^c.u^c/	(school)	
			/ɑ./	(oude, peinzen)	
			/ɑ.ə/	(wijn)	

Begin van medialisering, wel een gevolg van, althans een begeleidend verschijnsel van de articulatie zonder liprondding, is dus in het Leuvens een wijziging waar alle (oude) achterklinkers door worden aangedaan.

Met betrekking tot deze medialisering moge ik hier aanhalen wat ik in *Taal en Tongval* XII (1960), blz. 145 schreef : „De articulatie van achtervocalen is normaal ”gerond, met hoge welving van de achtertong. Bij de voor-”klinkers zijn de lippen gerond of niet gerond en de voor-”tong rijst. Wordt nu, in een periode met tendens tot ”ontronding, een achterklinker zonder lippenrondding gear-”ticuleerd, dan is het gemakkelijker de (achter gelegen) ”articulatieplaats van de tong wat meer naar voren te ”brengen, tot in het midden van de mondholte : de vocaal ”wordt gemedialiseerd. Medialisering is bijgevolg een con-”comitant verschijnsel van de ontronding” (1).

(1) Vgl. voor het spel van tong en lippen bij een iets meer palatale articulatie L. VAN WIJK daar waar ze Montanus' waarnemingen bespreekt (*T's* 67, p. 194 v.) : „Bij zijn indeling gebruikt MONTANUS de termen plat, holachtig en hol. Platte klinkers zijn die welke in de vocaaldriehoek liggen op het been van *a* tot *i*,

In onze Brabantse en Oostvlaamse dialecten kunnen we medialisatie verwachten daar waar zonder liprondding gearticuleerd wordt. Een blik op de kaarten van Blancquaerts Dialectatlassen volstaat om te zien, dat in Brabant en Oost-Vlaanderen zowat overal ontronding kan worden waargenomen, o. m. van (ndl.) *oe* (1), *ō*. Hierboven hebben we in voetnoot (blz. 174) een lange lijst van plaatsen met een dgl. articulatie meegedeeld.

beide eindpunten er bij inbegrepen; hij rekent tot de „platte” ook een van zijn „uuwens”. De holle liggen op het andere been, zijn dus *o*- en *u*-klanken; en de holachtige liggen in het midden, zijn *ō*- en *ū*-klanken. De termen *plat*, *holachtig* en *hol* duiden op de vorm van de tong bij de articulatie.

Tot de „platte uuwens” hoort de „*uu Gallicum* (de Franse *uu*)” en ook de upsilon der Grieken. Wij moeten hierbij denken aan de Franse *u* in „*brun*”, zonder nasalering echter. De aanduiding „*plat*” wil zeggen, dat de tong over de gehele oppervlakte ongeveer even hoog ligt, de punt niet lager dan *i* en *é*. Deze klank kan voorkomen in *hut*, *luttel*, *turf*; lang in *uuwe* en *ruuwaert*. (...)

De *u* van *hut*, *luttel*, *turf* kan echter soms ook holachtig uitgesproken worden en lijkt dan erg veel op de *o* van *mouw*, een open *o*-klank dus.

Het verschil tussen „*plat*” en „*holachtig*” is een verschil in stand van de tong: de punt van de tong ligt bij „*holachtige*” articulaties lager dan bij „*platte*”, rust namelijk op de bodem van de mond of raakt er aan. Maar dit kleine verschil kan niet zoveel verschil in klank geven hebben, dat Montanus aanleiding vond om de klinkers te scheiden. De liprondding, die immers anders een belangrijke factor is bij het onderscheid tussen „*platte*” en „*holachtige*” klinkers, kan hier niet veel invloed op de kleur van de klinker hebben, omdat in beide gevallen de opening tussen de lippen zeer klein is. Er moet een klein verschil in de articulatieplaats in de mond bijkomen. En dan ligt het voor de hand om voor de „*platte*” *u* een iets meer palatale articulatie aan te nemen; het is zeer moeilijk om met slappe lippen een „*holachtige*” (dus met de tongpunt naar beneden hangend) velare klank te produceren, terwijl de opening tussen de lippen zo nauw blijft, dat een bilabiale *w* ontstaat. Men is gedwongen de hoeken van de lippen enigszins samen te trekken. Wel echter kan men met slappe lippen een nauwe spleet produceren, wanneer men de tongpunt hoger houdt, maar dan wordt ook de articulatie iets palataler”.

(1) Bevestigd door E. BLANCQUAERT in *Practische Uitspraakleer* § 35: „... langs de Rupel, in West-Brabant en langs de Dender ... ontronden van de *u*; dus de uitspraak bucr - tu cr (= boer, toer).”

Aan de ontronding van de achterklinkers is nog geen studie gewijd.

Ont ronding van de voorklinkers (y - y. - ø - ø.) komt voor in een gebied bij Aalst, een bij Boom, een bij Leuven; in St.-Niklaas I 175 (in Oost-Vlaanderen) en Werchter P 26 (bij Leuven) wordt de ontronding als minder beschaafd aangevoeld (1). Regressie van de ontronding te Aalst wordt sinds het eind van de 19de eeuw waargenomen (2). Zou dit alles wijzen op een algemeen afnemen van de ontronding, sinds zowat driekwart eeuw? Floreerde de ontronding dan voordien?

Dat de tegenwoordige ontrondingsgebieden als relikgebieden moeten worden aangezien en dat de ontronding vroeger een heel wat groter gebied in beslag nam, is een interpretatie van de taalkaart door J. Goossens voorgelegd in *Leuv. Bijdragen* 48, 1959, p. 53.

Op het bestaan te Leuven in de 14de eeuw van de ontronding van de voorklinkers (bijv. *hevel* = heuvel) heb ik de aandacht gevestigd in *Taal en Tongval* XII, 1960, blz. 145. Ont ronding van *uu* (= umlaut van *oe*) is voor Ninove O 152 in het begin van de 17de eeuw aangewezen (*grien* = gruu = groen; ook *vesschoot* = veurschoot = voorschoot); ook in Geraardsbergen O 228 werd in 1607-10 *grien* (= groen) geschreven (3).

Uit deze, hoewel schaarse, historische vindplaatsen mogen we wel veilig opmaken, dat de ontronding in gemelde gebieden al sinds eeuwen bestaat maar waarschijnlijk nooit krachtig genoeg gestaan heeft om voor de ontronde vormen een plaats in de schrijftaal op te eisen. Werkzaam was de ontronding intussen in de volkstaal in de 17de eeuw in oostelijk Oost-Vlaanderen: deze constatering laat zich mooi

(1) V. VERSTEGEN, *HTD* 15, 1941, p. 299 vv.

(2) H. VANGASSEN, *HTD* 34, 1960, p. 52.

(3) H. VANGASSEN, *HTD* 34, 1960, p. 64 resp. 70.

in overeenstemming brengen met onze bevindingen (hier-
voren) in verband met de datering van de palatalisatie van
ô te Gent op het eind van de 18de eeuw.

Met betrekking tot de mogelijke gevolgen van een onder-
stelde articulatie zonder liprondding van achterklinkers zijn
hier en daar uit onze dialecten gevallen van medialisatie
aan te halen.

Zonder al te diep in bijzonderheden te treden vermeld ik :

1. de (ndl.) diftong *ou* komt als *œ*. voor (*getrouwde vrouw*)
in O.-VI. te Balegem O 38, Massemen O 40, Serskamp O 41
(*œ*. zelf ontrond), St.-Lievens Houtem O 47 (ook *kouter*,
stout, *brouwer*) ; die *œ*. is tot *z*. ontrond in Asper O 86, Eine
O 94, Maria-Latem O 108, Velzeke O 111, Zottegem O 117,
Maria Oudenhove O 127, Leeuwergem O 132. In Erwe-
tegem O 122 heeft men *ko.d* (zin 58), *œ*. (23) = *koud*,
oude, maar *ka.œ* (zin 95) = *koude*, *œ*. (126) = *oud*, voorts
sa.œ, *fl.œ* (132) = *saus*, *flauw*. Maria Lierde O 214 ver-
toont *ko.d* (58), *o.d* (126) = *koud*, *oud*, maar *Δ.t* (109) =
hout, *sœ.s flœ.* (132) = *saus*, *flauw*.

Bekend is dat verschijnsel te Gent (1) : *pæ.ws* = *paus*,
flæ.w = *flauw*, *kæ.wt* = *koud*, *gæ.wt* = *goud*. Thans heb-
ben *saus*, *kous*, *zout* een *u.*, maar om het eind van de
18de eeuw vindt men bij de Gentse pamflettist Karel
Broeckaert *zyt*, *hyt* (2) = „zout, hout”, en vgl. het boven
aangehaalde *keyten* = „kouten”, *Keyter* = „Kouter” *kysse*
= „kous”, voorts *Sysse* (in de titel van zijn werk : *Sysse-
panne* = sauspan).

2. Sporadisch in Oost-Vlaanderen :

Everbeek O 212 heeft voor *school* in zin 29 *sXœ.ul*, in
zin 53 *sXo.lø* ;

(1) L. LIEVEVROUW-COOPMAN, *Gents Woordenboek*, I, Gent, 1950,
p. 29 (fonetische beschrijving door E. BLANCQUAERT en C. TAVER-
NIER).

(2) *Jellen en Mietje* (Antwerpen, 1922), p. 72 vn.

Hekelgem O 153 heeft $b\sigma.\chi m \Delta \sigma.k\sigma r$ (77) = *boogmaker*.

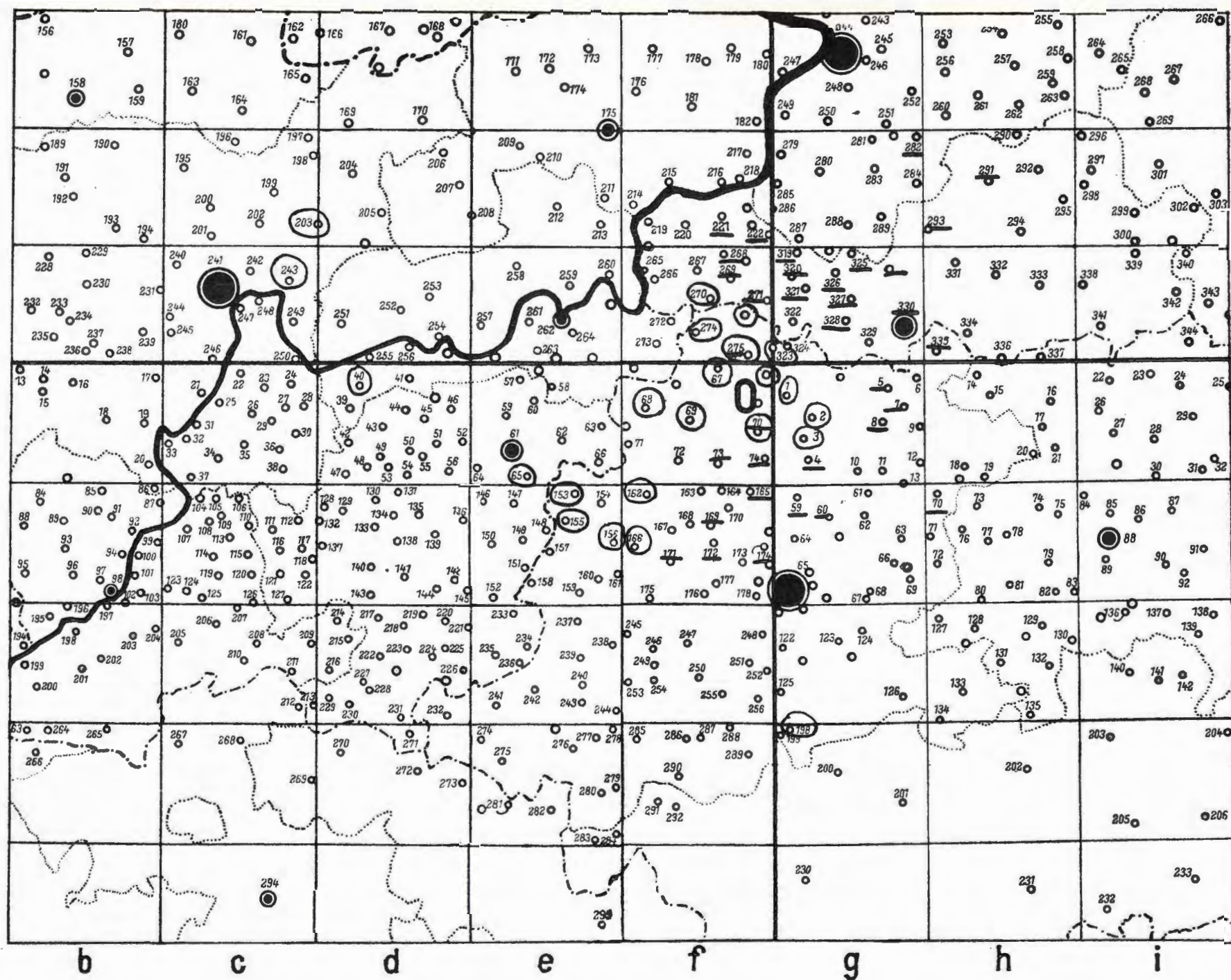
3. In Brabant komt (ndl.) *oe* voor als σ . te Ottenburg P 125 : $ty\sigma$. (23) en $d\sigma$. (32) = *doet*, $g\sigma r\sigma \sigma.p\sigma$ (35) = *geroepen*, $t\sigma$. (49) = *toe*, $n\sigma.n$ (75) = *noen*, σ . σt (93) = *hoed*, $t\sigma$. σr (99) = *toer*, daarnaast $g\sigma$. σt (90) = *goed*, blo . σt (96) = *bloed*, bo . σr (99) = *boer*, m. a. w. vaak de medialisatie σ . naast soms nog de ontronde klinker o . uit u . = ndl. *oe*.

4. Aarschot P 25 heeft systematisch σ . uit ouder σ . = ndl. \bar{a} : voor een uitvoerige bespreking zij verwezen naar mijn opstel in *Taal en Tongval* XII, 1960, inz. blz. 142 vv.

5. Dezelfde σ ., met varianten, voor σ . = \bar{a} , komt voor in een Kleinbrabants gebied : zie hiervoor Hoofdstuk VI, over de Mechelse \bar{a} .

Na alle bovenstaande constateringen zal het wel niet meer zo bevreemdend heten dat, in een gebied met min of meer sterke tendens tot ontronding, achterklinkers die door deze ontronding worden aangedaan, tot centrale of mediale klinkers overgaan : we zien $\bar{o} > eu$ (Leuven, Ottenburg), $ou >$ soms ongeveer ui (Leuven), $> \bar{o}$, ook e (Oost-Vl., Gent), $\bar{o} >$ open eu (Aarschot, Klein-Brabant).

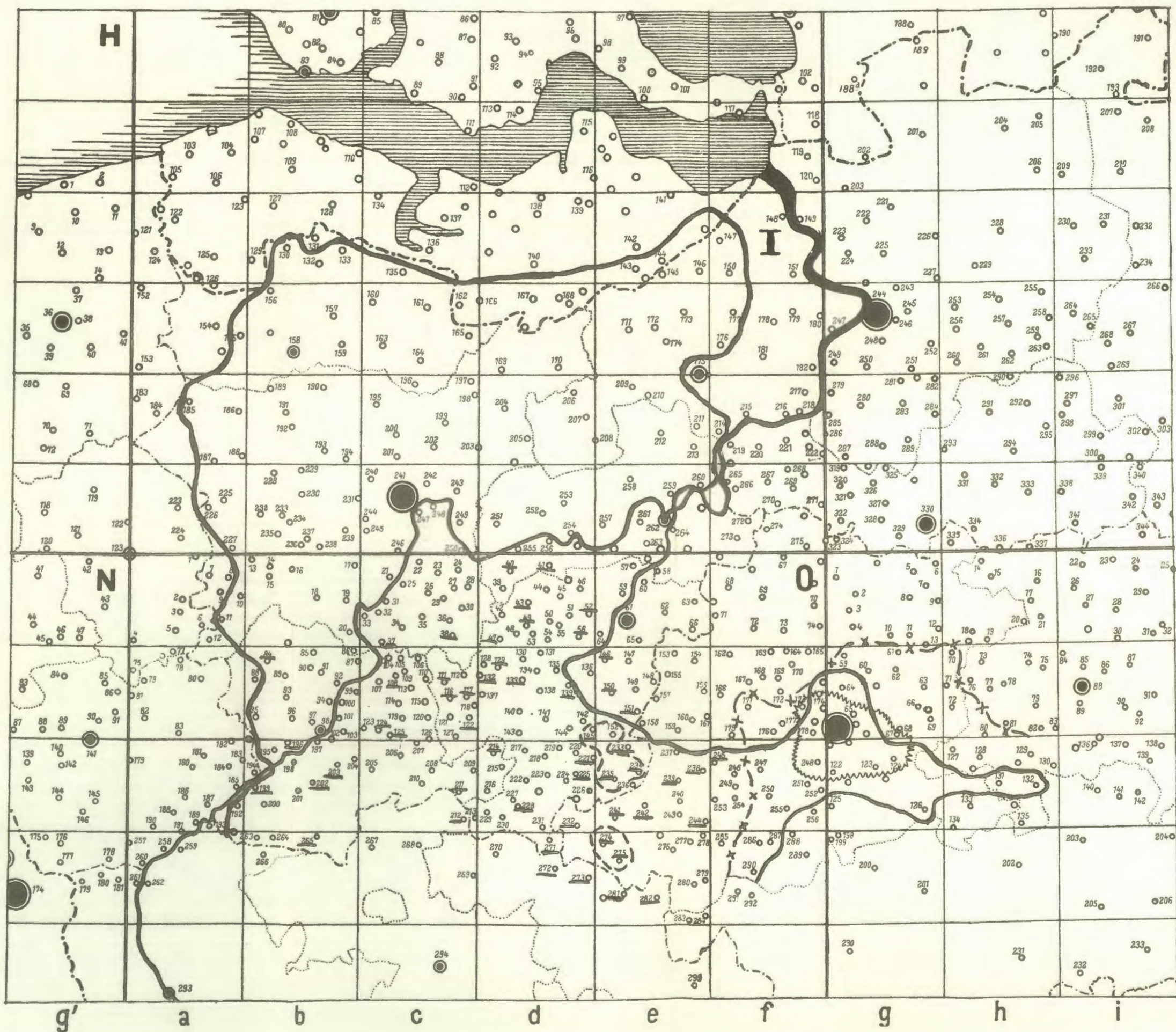
Wel bevreemdend echter zou de constatering mogen heten dat, waar medialisatie bestaat, niet alle achterklinkers samen verschuiven. Dit is wel het geval in het Leuvens; ook grotendeels in het Aarschots. Maar niet overal heeft een dgl. medialisatie aanleiding gegeven tot een volledige reeks van nieuwe fonemen. Ik spreek hier opzettelijk van fonemen. Daar immers waar, zoals in het Leuvens, *school* nu eens met $\Delta.u$ (zin 29) dan weer met $\sigma.u$. (zin 53) genoteerd wordt, hebben we (voor zover door de opnemer juist is gehoord) te doen met twee klanken, allofonen maar slechts met één foneem ; waar, zoals in Massemen, *water* in zin 54 een σ . heeft, in zin 121 een σ , is het klankverschil

Kaart II : De Mechelse a

Verklaring :

1. cirkel ○ rondom de plaats = a.
2. streep — onder de plaats = a.

Kaart I : verbreiding van /y.ə/ = ø in Oost-Vlaanderen en Brabant

Verklaring :

1. ————— = grens van /y.ə/ = ø (brood).
2. - - - - - = grens van /s./ uit /y./ = ø (brood).
3. X — X — X — X = grens van /s:/ = /y./ = umlaut uu uit oe (groen).
4. en streep (—) onder de plaats : grens van /u.ə/ = ā.

misschien groter, maar van twee fonemen kan hier evenmin sprake zijn. Tot het tot stand komen echter van twee fonemen heeft de medialisatie wel geleid in het Leuvens : mediale *uə* van *doof* opponeert met velare *uə* in *duif*, mediale *u*. van *roepen* opponeert met velare *u*. van *rapen*. Medialisering van al de achterklinkers moge zich dus in min of meer duidelijk verschillende klankkleur hebben geopenbaard, tot een fonologiseren van de verschillende klankkleur van al die achterklinkers is het niet in alle tongvallen gekomen. We aanvaarden het dus zonder meer : het Leuvens is door medialisatie twee fonemen rijker geworden onder de gesloten vocalen (*u.ə - u.*) ; het Aarschots en het Kleinbrabantse *œ*-gebied krijgen een nieuw foneem onder de open vocalen : *œ.*, maar zijn tegelijk hun *ɔ*. kwijt.

In dit kader van een vrij verspreide tendens tot ontronding met min of meer consequent doorgevoerde medialisatie van nu eens deze, dan weer gene achterklinker, zou ik de „palatalisatie” van onze huidige dialectische *u.ə = ɔ* willen plaatsen : een ontronde, en daardoor gemedialiseerde *u*. kan niet anders dan tot *y*. naderen (1).

Mediale klinkers komen niet vaak voor : de klinker-

(1) Wezemaal P 28 heeft bijv. reeds *y.ə* in het woord *brood* ; zo ook Velzeke O 111 in de woorden *hoog*, *boom*. Het loont wel de moeite, eens een steekproef te nemen in het uit de aard der zaak in onze onderzoeking niet betrokken Limburgse ontrondingsgebied. Het (ontronde) dialect van Bree kent (aldus J. DUPONT in *Lew. Bijdragen*, X, 1910-11, blz. 207) in de uitspraak van wat aan de *oo* van ndl. *schoon* beantwoordt : „de verbinding van eenen nauwen boventusschenklinker met eenen wijden id. ; beide hebben zeer weinig lippenrondding echter niet gansch zoo weinig als de Leuvense [hier het fonetische teken voor de ontronde *u*]... Het mixed karakter is zoo uitgesproken dat lieden uit het Maasland en uit de dorpen ten N. O. van Bree, dezen diphthong als frontopvatten, en weergeven als zij den Breeënaar napraten. Zij spreken dus ongeveer *šiiin* (nauwe halfontronde *ü* × wijde id.)”.

Die verwijzing naar het Brees dank ik aan de vriendelijkheid van Dr. J. LEENEN.

driehoeken laten ons nooit een volledig stel (van gesloten tot open) mediale klinkers tegelijk zien. Mediale klinkers schijnen instabiel te zijn : ofwel blijven ze achterklinkers, ofwel verschuiven ze naar palatale : centrale u. wordt gemakkelijk y., centrale o. gemakkelijk ø., voor œ. is de gemakkelijkste uitweg æ. of a..

Aldus bezien kan de palatalisatie van Vl.-Brab. u.œ in y.œ door bepaalde articulatiegewoonten verklaard worden.

In dit betoog blijft nog één vraag onopgehelderd, d. i. waarom precies u.œ (= *ô*) gepalataliseerd werd, en niet u. (= *oe*). Immers, zogoed als nergens, behalve in de buurt van Aarschot, en daar nog wel sporadisch in slechts enkele woorden, en in Ottenburg, merken we iets van een palatale uitspraak van *oe* in *roepen*, *hoed*, *verkloeken*, *bloed* en dgl. Ten N. en ten W. van Aarschot heeft J. L. Pauwels *bly:t* (= bloed), *sxy:m* (= schoen) gehoord (1) ; voor Ottenburg P 125 (ten Z. van Brussel) vermeldt de Atlas ø. in *doet*, *geroepen*, *toe*, *noen*, *hoed*, *toer* : onzeker is het of deze ø: uit y. „gezakt” is, dan wel door medialisatie uit o. < u. (= *oe*) is ontstaan (*hoed* : u.t > y: > ø:, dan wel u. > o. > gemedialiseerde ø: gehoord als ø.). In het Leuvense tenslotte klinkt de u. van *roepen* enz. veeleer mediaal.

Theoretisch en a priori is het dus niet uitgesloten dat ook *oe* voor palatalisatie niet onaandoenlijk zou blijven. Wat kan echter het grote succes van de palatalisatie van u.œ = *ô* verklaren?

Ik zou tenslotte nog een paar woorden willen wijden aan de medialisatie.

Medialisatie hebben we, in dit hoofdstuk, beschouwd als een concomitant verschijnsel van, mede daardoor als een gevolg van ontronding.

(1) Vgl. *Taal en Tongval* XII, 1960, blz. 143.

Toegepast nu op de mnl. mediale *uu* dwingt deze verklaring ons tot het aannemen, voor het mnl., van ontronding op grote schaal, d.w.z. lang voor de dertiende eeuw, en zo wat overal. Voor een dergelijke stelling ontbreken de bewijzen.

Medialisatie echter schijnt ook „autonoom” te bestaan, „spontaan” tot stand te komen. Vervangen we, in die voorwaarden, palatalisatie door medialisatie, dan lossen we de vraag niet op : die wordt enkel verplaatst.

Medialisatie is geconstateerd in de positie vóór *r* : de Noordnederlandse uitspraak van *ō* voor *r*, bijv. in *woord*, *poort*, zou bij lichte overdrijving, *weurt* en *peurt* klinken. „Hetzelfde doet zich voor bij Fr. half gesloten *o* in *botte* en vooral bij Fr. open *o* voor *r* ; b.v. in *bord* /bōr/ en *il mord* /mōr/ wordt de /ō/ soms zo zeer naar voren uitgesproken dat we menen *beurre* /bø:r/ en *il meurt* /mø:r/ te horen” (1).

Zelf moge ik uit het Frans nog enkele voorbeelden aanhalen. Ik herinner me, uit de mond van een speler van de Comédie française, eens gehoord te hebben : „j'ordeunne” voor „j'ordonne” ; mijn Brusselse collega Romanist P. Ruelle citeerde me : „c'est jeuli le Mareuc” (= joli le Maroc) (2).

Aan de hand van dgl. gegevens is het niet mogelijk een oorzaak op te sporen : combinatorische beïnvloeding (voor *r*, voor dentalen?) — „spontaan”?

Met „medialisatie” gebruiken we dan een ander etiket dan „palatalisatie” en de kern van de zaak benaderen we eigenlijk nog niet. Intussen blijft het een raadsel waarom in het mnl. juist *ū* „gemedialiseerd” werd.

(1) C. P. F. LECOUTERE : *Inleiding tot de Taalkunde en tot de geschiedenis van het Nederlands*. Zesde druk door L. Grootaers. Leuven, 1948, blz. 97.

(2) Uitvoerig : A. MARTINET in *Romance Philology* XI. 345-355.

HOOFDSTUK VI

De Mechelse *ā*

*De lezer zal zich verwonderd afvragen, waarom, in een studie gewijd aan de palatalisatie van *ú*, de „eigenaardige” Mechelse *ā* wordt behandeld : op het eerste gezicht is er geen verband tussen beide. Het onderzoek evenwel van het verschijnsel der medialisatie, zoals hiervoren bij de *ú* is geschied, heeft mij tot een nieuwe mogelijke verklaring van de Mechelse *ā* gevoerd, t. w. een ontronding of depalatalisatie van een gecentraliseerde open *ō*-uitspraak van de mnl. *ā*. In plaats van in een afzonderlijke behandeling heb ik het beter gevonden, de Mechelse *ā* in deze studie over de palatalisatie (van *ú*) in te schakelen.*

„Het Mechels dialect heeft met de uitspraak *wa.tər* in de straat de juiste Nederlandse *a:*” (1). Die *a:* is een halfgespannen, open, lange mediale vokaal ; hij opponeert met de ongespannen, open, lange mediale vokaal *a:* van *wa:m - kla:m - fa:m* (ontstaan uit *ij, ei*) (2), zoals duidelijk uitkomt in het zinnetje : (is die) *ra:p - ra:p* (is die *raap rijp*).

Te midden van de zuidnederlandse, althans Brabantse dialecten, staat de Mechelse *a:* geïsoleerd : overal immers hoort men in woorden als *raap, water, straat* een *u:*, een *ɔ:*, ook hier en daar *u:* - *ɔ:* en dgl. In de inlaut echter voor zekere consonantgroepen is in de meeste zuidndl. dialecten de lange vocaal verkort : zo hoort men te Mechelen *ma.ke*

(1) E. BLANCQUAERT : *Praktische Uitspraakleer van de Nederl. taal*. 5de uitg., Antwerpen, De Dikkel, 1957, blz. 62.

(2) Fonetisch bij BLANCQUAERT *a. w.*, blz. 89, blz. 58.

maar *muksel* (maaksel), *gemukt* (gemaakt), *mukt* (maakt), *vroke* (haarken). Daaruit kan men afleiden, dat de Mechelse *a*: eenmaal *ō* is geweest, evenals in de omringende dialecten, en de ontwikkeling mnl. *ā* > (later) *ō* > (thans) *a*: heeft L. Goemans een „phonetische puzzle” genoemd (1).

De oplossing van dit vraagstuk is gezocht :

door L. Goemans 1) in een schommeling *a:/o:*, een weifeling tussen *ma:kə* en *mo:kə*, met later opteren voor *a*: ; of 2) in het behoud zonder meer van de oude *ā*, maar dan met import van de (korte-) *o*-vormen uit omringende dialecten ;

door H. Vangassen is gezocht in invloed van de schooluitspraak *a*: .

Geen enkele van die verklaringen mag bevredigend heten.

We beginnen met Goemans : hij zelf was er trouwens van overtuigd, dat zijn hypothesen niet bevredigend waren. We moeten echter de uiteenzetting, die wij boven van zijn opstel hebben gegeven, eerst wat aanvullen : we zullen er een waarneming in vinden die ons later, in onze eigen poging tot verklaring, van pas zal komen.

Goemans heeft nl. geconstateerd : „1° dat al de vroegere „*a*: + *j*-verbindingen (Ndl. *aaï*, *ade*) in het huidig Mechelsch „*o*:*j* of een daaruit ontstane *o*: vertoonen ; 2° dat de verkorting van vroegere *a*: voor mouilleerende consonantgroepen, b.v. *-ts'* (tje), te Mechelen zich in de gedaante „van *ō* voordoet. Zo is ndl. *laden* Mechels *lò:j* of *lò:ə* en „*baardje*, *blaadje*, *straatje* zijn er *böts'ə*, *blöts'ə*, *ströts'ə*”. Dit is dus een argument te meer voor de stelling, dat de *ā* in Mechelen eenmaal *o*: is geweest (in *baardje* enz. tot *ō* gepalataliseerd en verkort).

Wat nu met de ontwikkeling *ā* > *ō* > *ā*? Goemans schrijft : „De oplossing van het vraagstuk ligt voor de hand, „indien wij aannemen dat de Mechelsche volkstaal een

(1) *Isidoor Teirlinck Album*. Leuven, 1931, blz. 99 vv.

„weifeling heeft gekend tusschen *ma:kə*, *mo:kə* en dergelijke „wisselvormen, door een periode gevolgd waar de vormen „met *ò*: overwegend gebruikt werden. In deze periode zou „het verkortingsproces zijn beslag hebben gekregen en de „korte *o* (*ö* voor mouilleerende consonantgroepen, elders *ò*), „tevens de *ò*: voor *j*, in woorden als *lò:jə* enz. zich hebben „vastgezet.

„Dat volgende *j* (of mouilleering) de ronding der vocaal „in de hand werkt of tegen ontronding vrijwaart, bewijzen „Leuvensche vormen met geronde en ongeronde *u*: of *u*. „Zijn gerond b.v. *mujər* (moeder, in 't plat), *gujə* (goede), „*ujes* hoeden, *vuk'ə* voetje, enz.; ongerond b.v. *mu:dər* „(moeder), *gu:t* (goed), *u:t* (hoed), *vu:t* (voet).

„ De schommeling *a:/o*: zou nadien ten voordele der *a*: „uitgevallen zijn in al de gevallen waar de volgende conso- „nanten zulks toelieten”.

Aldus Goemans' eerste verklaring, die wel op een „inner- „lijke evolutie van het dialect zelf” berust.

Goemans echter denkt nog aan een tweede mogelijkheid. Is, vraagt hij zich af, „de verklaring van het zonderling „verschijnsel op dialectgeografische wegen te zoeken en „zijn de besproken Mechelsche vormen met *o* voor *a* als „immigranten te aanzien? Maar dan staan we anderzijds „voor dat verbazend feit nl. het behoud in de Mechelsche „volksspraak van de vormen „op *a*: (uit lange of gerekte *a*) „te midden van tongvallen waar die zich voordoet onder „de gedaante van een min of meer geronden klank, b.v. te „Aalst, te Antwerpen, te Brussel, te Leuven, om niet te „gewagen van de dorpen in de onmiddellijke omgeving van „Mechelen”.

Ja, precies : waarom zouden juist die *o*-vormen met korte *o* voor zekere consonantgroepen en lange *o* voor *j* in een enclave met (behouden) lange *a* geïmporteerd zijn? Is het verschijnsel niet veeleer zo te waarden, dat de

o-vormen relikten zijn in een gebied waarin de *a* eig. een innovatie, dus jonger is? Hier kan de dialectgeografie terecht licht op laten vallen en in die richting heeft H. Vangassen gezocht. Maar hij heeft m. i. het materiaal niet voldoende geëxploiteerd.

In zijn opstel over de Mechelse *a*. (1) vermeldt Vangassen eveneens de verkorte \bar{a} als *u*, zelfs Δ (reeds eind 17de eeuw aan te wijzen, maar voor mouillerende consonanten : *ts*, *lt*). De ontwikkeling ziet hij als *u*: en *u*: ϵ > *a*: en *a*: ϵ > *a*:, in een periode gaande van de 17de tot de 18de eeuw. De ontwikkeling van *u*: tot *a*: is volgens hem niet fonetisch, maar „het resultaat van een evolutie in de richting van een duidelijke norm : de *a/aa* spelling van de geschreven taal”.

T. a. v. deze zienswijze, t. w. \bar{a} uit de schooltaal ter vervanging van *u*:, kan men zeer skeptisch blijven. Immers, waren het gezag en de invloed van schrijftaal en school in Mechelen dan zo groot? Waarom in Mechelen meer dan in Antwerpen bijv. ? Waarom heeft Mechelen in \bar{a} precies *a*: en niet *a*:, *v*:, zoals de ndl. \bar{a} in onze tijd bij zo veel Vlamingen in hun beschaafde uitspraak klinkt? Is het dan *a*: en niet *a*: om de oppositie in het type *raap* : *rijp* mogelijk te maken? En waarom is in *ra:p* = *rijp*, de *a*: niet als plat gevoeld, en *u*: in *vader*, *maken* enz. wel? En waarom is *v*:=*ui* ook niet aan de schrijftaal aangepast?, en voorts nog de *oe* in *zoet*, *zoeken*, thans in Mechelen met \emptyset : uitgesproken?

Neen, de stelling dat Mechelen zijn *a*: van de school en de schrijftaal vandaan zou hebben, kan me niet overtuigen.

Maar dat de *a*: in Klein-Brabant van Mechelen uit tal van dorpen heeft veroverd is wel duidelijk van de kaart af te lezen.

Vangassen haalt alle mogelijke schakeringen aan : \bar{a} . - \bar{a} .*u* - *a*.*u* - *a*. ϵ - *a*: - *a*:, nog de volgende varianten *a*.*i* -

(1) *Taal en Tongval* VI, 1954, blz. 164 vv.

ɔ: - a: - œ: - a: (1). „Al deze vocalen zijn locale aanpassingen van de oorspronkelijke norm : a:” zegt hij. Bedoelt hij hiermede contaminatievormen tussen (oud, plaatselijk) u: - ɔ.u en Mechels a:, dan zou men het met hem in het licht van de traditionele theorieën van de taalgeografie wel eens kunnen zijn, tenminste bij die diftongen waarvan de eerste component ɔ: of a: is, maar voor œ. maak ik een uitzondering : œ. is, volgens mij, een relict, niet een aanpassing.

De geografische verbreiding is zo, dat, zoals gezegd, te midden van een omringend gebied met ɔ. - u: en u:, een groot gebied ligt tussen de Rupel, de Schelde en de Dender, ruwweg gezien tussen Mechelen en Aalst, met, in het Oosten (bewesten Mechelen dus) een grote a:-vlek, in het westen een kleine œ.-vlek. In de a.-vlek vindt men, buiten Mechelen K 330 met homogene a., een veelheid van a.-vocalen en a.-diftongen : a - a - au - aə - au, — in de œ.-vlek vindt men œ. - œɔ. - Δɔ. - ə - əu - œu : hierin heeft Merchtem O 69 homogeen œɔ: (2). We moeten dus, èn fonetisch (a. en œ. verschillen toch zeer), èn geografisch (zie de verbreiding) een scheiding maken tussen a. en œ. .

De veelheid van de *ā*-variëteiten, die vaak in dezelfde plaats voorkomen, en daar ook niet steeds in dezelfde woorden, kan op verschillende wijzen geïnterpreteerd worden. Bijv. kan men er, met Vangassen, adapterende nabootsing van, d. i. overneming uit de Mechelse taal in zien : de au-diftongen kunnen dan „locale aanpassingen van de oorspronkelijke norm : a:” zijn, dus contaminaties van (oude) u. en (nieuwere) a. . Het kunnen evenwel ook combinatorische wijzigingen zijn door invloed van de volgende consonant, maar van enige regelmaat in dezen

(1) Bedoelt hij Δ: - Δɔ?

(2) De beschrijving van de geografische verbreiding, plaats voor plaats, vindt men in Bijlage IV.

blijkt niets. De variëteiten kunnen ook getuigen zijn van een reeds voortschrijdende evolutie van de norm-*ā*. Ten slotte kan men in de *diftongen* eenvoudigweg relikten zien van een oudere, gediftongeerde *a* (t. w. *aə*, of *au* of iets dgl.), die thans door de (monoftongische) *ā* overspoeld worden.

Bij wijze van illustratie geven wij hier enkele voorbeelden van de variëteit; overigens zie men de bijlage. Zo heeft Hombeek K 329, dicht bij Mechelen, steeds *a.*, maar *a.* in *maar, jaar*; — Leest K 328 heeft *a:*, maar *a.u* in *baas, avond, maan, gegaan, geslagen, a.ə* in *maker, zaad* (en de verkorte vocaal in *gade* „gaat gij”, *wΔ:* *waar*); — Heffen K 327 heeft steeds *a:*, maar *a.u* in *waren*, voorts *gade - gade*. Enz.

Het /*a:*/-gebied is dus een vibratiegebied, in die zin dat *a:* allerlei variëteiten vertoont die men wel geneigd zou zijn aan te zien als min of meer geslaagde pogingen om een ontleende klank te adapteren. Het is zeer duidelijk in dit /*a:*/-gebied, waar het beeld van plaats tot plaats varieert, ook in steeds weer andere woorden.

Het /*œ:*/-gebied vertoont *œ.* - *œ.* - *œ.u* - *Δ.*, met hier en daar, in enkele woorden, *a.* - *au* - *a.* - *au*, denkelijk uit het naburige *a*-gebied geïmporteerd. Zo heeft Beigem P 3, vlak bij Grimbergen P 4 met *a:*, steeds *Δ.*, maar met *a.* *gevaarlijk, avond* (naast ook *Δ.vət*), *laat*; — Wolvertem O 70 heeft *œ.*, maar *a:* in *avond, soldaat, haar, waren, a.ə* in *maker*, en *stœu.ta* = *staat daar*; — Imde O 70a heeft *œ.*, maar *gra.uvən* *graven, wa* en *ga waar, gaan*; — Londerzeel I 275 heeft *œu:*, maar *a.* in *maker, a.u* in *laat, zaad, soldaat*. Enz. Homogeen zijn, meer in het centrum van de streek gelegen, Merchtem O 69 met *œ.*, Malderen I 274 met *œ:* (maar met *a:* *vastenavond* — naast *œ.vət* —, *gegaan* — naast *gœ:m* —, *gēda gedaan*).

In dit *œ.*-gebied treffen we dus enkele *a*-indringers aan;

wat de kwaliteit van de œ . betreft, er heerst meer rust : in het Oosten homogeen Δ ., in het Zuidwesten Δ ., in sommige woorden, u ., dan wel ɔ . in andere (St.-Kat. Lombeek O 156 resp. Ternat O 166), of alleen Δ ., (Hekelgem O 153), of overwegend ɔ u met één Δ . woord (naast ɔ u) : *avond* (Asse O 162), terwijl het centrum van het gebied œ . vertoont.

Mogen we op dit beeld de interpretatie toepassen, dat gevarieerdheid gelijk staat met onrust, overneming in jongere tijd (vermenging) (of opnieuw aan de gang zijnde klankevolutie : a . > a u), terwijl homogeniteit rust betekent, dus orde, veralgemening na een reeds verderop in het verleden gelegen proces, dan zou dat erop wijzen dat, in het $\bar{\text{a}}$ -gebied het ordelijke, rustige Mechelen de haard is, terwijl in het / œ ./-gebied Merchtem een oude kern zou zijn. Daar nu het / œ ./-gebied aan zijn oostzijde duidelijk aan de aanval van het $\bar{\text{a}}$ -gebied blootstaat (getuige de verscheidene a -indringers), mogen we hieruit concluderen, dat het / œ ./-gebied ouder is, een relictgebied is geworden, en dat de Mechelse / a ./ jonger is en een innovatie betekent. Dit zou dan voorts inhouden, dat de Mechelse / a ./ heel eigenlijk uit ouder / œ ./ is ontwikkeld (iets waar we nog op terugkomen), en dat van Mechelen uitstraling uitgaat, terwijl het / œ ./-gebied met Merchtem tot kern, rustend en verouderend is.

Dat Mechelen in het offensief is, het / œ ./-gebied daarentegen in het defensief of veeleer receptief is, hoeft wel geen verwondering te baren. Sinds de Middeleeuwen is Mechelen in economisch opzicht steeds, in politiek, kerkelijk en administratief opzicht in de latere eeuwen, zonder twijfel een belangrijk centrum geweest. De inwoners van het Rupeldal zeer zeker, ook de naastbij verblijvende inwoners van het Netedal en van het Zenedal zijn op Mechelen afgestemd.

Het gebied om Merchtem daarentegen vertoont het beeld

van afgelegen rustig land van landbouwers. Ik heb voor me een kaart liggen „met aanwijzing der Nieuwe Postwegen”, ontworpen door F. J. Weygand en gegraveerd door C. van Baarsel en Zoon ('s-Gravenhage, 1816). Op die kaart uit het begin van de 19de eeuw doorkruist geen enkele weg het gebied om Merchtem : dit ligt veeleer geklemd tussen de postweg Brussel-Zellik-Asse-Dendermonde en de postweg Brussel-Vilvoorde-Tisselt-(Willebroek-Antwerpen). Het is, vergeleken met Mechelen, land dat teruggetrokken leeft.

Wijst dan het kaartbeeld op een situatie, waarin het /œ./-gebied blijkbaar ouder is dan het *a*-gebied, dan mogen we de hypothese wagen, dat het /œ./-gebied vroeger meer uitgestrekt is geweest, zonder daarom noodzakelijk met het huidige *a*-gebied precies samen te vallen, maar toch zo, dat Mechelen er in lag. De fonetische evolutie in Mechelen en in dit niet meer nader te bepalen ouder /œ./-gebied zou dan geweest zijn : (mnl. \bar{a} > ɔ . of u . >) *œ. > (Mechels) *a* : . Als dat juist gezien is, is de hoop gewettigd, dat we in het huidige \bar{a} -gebied nog /œ./-relikten kunnen aantreffen. Uit het materiaal in de Dialectatlas moge ik, als gelegen in het \bar{a} -gebied, de volgende Δ -vormen aanhalen :

Laar P 5a ba:s (*baas*) ; Zemst P 5 ba:s ; Weerde P 7 wa: (*waar* : zin 94) ; Eppegem P 8 wa (dus verkort) ; Heffen K 327 wa (94), gæð (naast gæð „gaat gij” = *gade* zin 65 (Heffen ligt tamelijk ver af van de isoglosse /œ./ — /a./, zodat aan uitstraling van het /œ./-gebied niet valt te denken) ; Leest K 328 wa: - gæð ; Tisselt K 322 gæð ; Puurs I 268 gæð ; Kalfort I 268a gæð ; Liezele I 269 gærə (zin 65).

Ook in Mechelen K 330 : $\text{kx}\Delta$ (na lœ.yvə) = 'k ga (naar Leuven) (1), $\text{kst}\Delta$ „ik sta” (2).

(1) E. BLANQUAERT, *Prakt. Uitspraakl.*, § 32, p. 76.

(2) Mij meegedeeld door Prof. Dr. R. FONCKE ; gemelde vocaal ook in *we*, *ze gaan*.

Bij de waardering als reliktmateriaal met /Δ./ van *baas*, *waar*, *gade* blijft evenwel voorzichtigheid geboden. Immers, deze reliktvormen zijn niet talrijk; in vele plaatsen zijn het steeds dezelfde. Als tweede bezwaar zou men voorts kunnen aanvoeren, dat ze hun gepalataliseerde vocaal aan de invloed van de volgende consonant te danken hebben: men denke aan vormen zoals Aarschots *gij betölt*, *betölde*, *een böntje* (= baantje), *gij böt* (= gij baadt), enz. Dergelijke *ö*-vormen komen elders ook voor, zo te Mechelen: men treft ze echter aan voor *l* of *n* + dentaal, *tt* (*dt*), overigens voor reeds gemouilleerde consonant. Met *baas* en *waar* is dat niet het geval: *a* staat er niet voor gemouilleerde consonant; bij *gade* kan men denken aan gemouilleerde *d* uit mnl. *gadi*. Al is dan, alles samengenomen, de bewijskracht van de aangehaalde vermoedelijke /œ./-reliktvormen niet stringent, ze zo maar zonder meer te verwerpen zou wel onvoorzichtig zijn.

De Mechelse vormen ik *ɣan*, ik *stan* kunnen gewaardeerd worden als verkorting uit /œ./ in het zinsritme; die verkorting is hier een andere dan de oudere die plaats greep voor twee consonanten (type *mocht*).

Alles samen genomen zijn er dus wel redenen aanwezig om in de boven genoemde /Δ./-reliktvormen, zoal niet een stringent bewijs te zien van, dan toch een duidelijke vingerwijzing naar het vermoedelijke bestaan van een ouder /œ./-stadium in het Mechels.

Tot nu toe hebben we geredeneerd, alsof de /a./ en de /œ./ steeds monoftong zouden geweest zijn. Er komen echter ook diftongische variëteiten voor, t. w. *a.ə* - *a.u* in het *ā*-gebied, *ə.u* - *œ.u* in het /œ./-gebied. Zo vindt men in het *ā*-gebied bijv. te K 319 Klein Willebroek *a.u* in *gaan* 16, *staat* 26, *vader*, *jaar*, *laten* 53, *avond* 68, *maker* 77, *vandaag* 65; te K 322 Tisselt *a.u* in *baas* 10, *avond* 15, *haar* 52, *vader*, *laat* 53, *water* 121, *maken* 123, en in dezelfde plaats met *ə.u*:

jaar 53, *pater* 62, *vandaag* 65, *avond* 68, *maker* 77, *geslagen* 131 ; — in het /œ./-gebied : te O 68b Droeshout œ.u in *graven* 4, *baas* 10, *avond* 15, *staat* 26, *slagen* 41, *haar* 52, *vader* 53 ; te I 275 Londerzeel œ.u in *avond* 15, 68, *haag* 20 ; I 275a St.-Jozef Londerzeel œ.u in *avond* 15, *maan* 19 ; te K 323 Ramsdonk œ.u in *graven* 4.

Die diftongische vormen van /a./, /œ./ zijn niet combinatorisch gebonden : ze komen voor zowel voor dentaal (*vader, jaar, baas, laat* enz.) als voor velaar (*haag, vandaag*) of labiaal (*avond, graven*).

In de bespreking en vergelijking van de twee gebieden (*a* en *æ*) hebben we er niet scherp op gelet : we konden immers, zoals Vangassen het gedaan heeft, ze voor „locale aanpassingen” houden van de oorspronkelijke norm *ā*. Maar na ons betoog over de relatieve chronologie van het stadium (ouder) /œ./ en het stadium (jonger) /a./ wordt die interpretatie van diftongisch *œ.u* en *œ.u* als locale aanpassing onhoudbaar : veeleer schijnen *œ.u* en *œ.u* relikten te zijn die in een nog ouder stadium *œ.u* wortelen, welk stadium in het omliggende nog bestaat : bijv. *u.u* in *laat, water, gaan* 54 te I 226 St.-Amands ; *œ.u* te I 272 Opdorp ; *œ.u* te O 162 Asse.

We reconstrueren dus een ontwikkeling van mnl. *ā* niet alleen in *œ. - u.* (> later *œ. > a.*), maar ook in (*œ.u?*), *œ.u - u.u* (> later *œ.u > a.u*). Hoe en waarom die diftongering plaats had, ontgaat ons : combinatorisch gebonden schijnt ze, zoals gezegd, niet te zijn.

Dit diftongisch stadium, dat als *œ.u* en *œ.u* in reliktvorm in enkele woorden hier en daar nog is te zien, heeft zich in vele plaatsen in een monoftongisch stadium opgelost : hierin spant Mechelen, met zijn éne /a./, de kroon : Mechelen heeft, in /a./, de monoftongering „klankwettig” veralgemeend. Gestaaft wordt deze reconstructie

van de gang van zaken door een vergelijking van de structuur van het fonologisch systeem van het Mechels.

Mechelen heeft nl. het volgende (lange-) fonemensysteem

/i:/	(steen)	—	/u:/	(boom)	
/e:/	(gieten)	/ø:/	(zoet)	/o:/	(voeten)
/æ:/	(leven)	/œ:/	(koning)	/v:/	(uit)
/a:/	(jaar, raap)	/ɑ:/	(rijp, spreij, vrouw, vrij)		

De „hoge” fonemen /i:/ resp. /u:/ gaan terug op de onechte diftong /i.ə/ resp. /u.ə/, die in de omringende (zowel /œ./- als /a./-) dialecten overal is te zien; evenzo gaan de „lage” fonemen /ɑ:/ en /v:/ terug op diftongen a.ə en v.ə die overal in het omliggende voorkomen en die, zonder enige twijfel, op heuse diftongen teruggaan, t. w. van het type *rijp* en *uit*. Een oppositie tussen *haas ijs huis* vindt men dus in het Mechels uitgedrukt met /a.s/ ≠ /ɑ.s/ ≠ /v.s/. Daaruit blijkt voldoende de „regel”, dat het Mechelse dialect alle vroegere diftongen tot monoftongen heeft gemaakt.

Daartegenover plaatsen we het fonologisch systeem van een plaats uit het /œ./-gebied, t. w. I 274 Malderen :

/i:/	(gieten)	/y:/	(zoet)	/u:/	(voeten)
/i.ə/	(steen)	/y.ə/	(droog)	/u.ə/	(boom)
/e:/	(geven)	/ø:/	(koning)	/o:/	(vogel)
/ɛ:/	(kaas)	/œ:/	(jaar)	/v.ə/	(uit)
		/ɑ:/	(hout)		
		/ɑ.ə/	(tijd)		

Malderen laat dus opponeren /i:/ ≠ /i.ə/ (gieten ≠ steen), wat in Mechelen geworden is /e:/ ≠ /i:/; — /u:/ ≠ /u.ə/ (voeten ≠ boom), in Mechelen /o:/ ≠ /u:/; — /ɑ:/ ≠ /ɑ.ə/ ≠ /v.ə/ ('t hout ≠ tijd ≠ uit), in Mechelen /ɑ./ ≠ /v./ ('t hout en tijd ≠ uit).

Mechels /a.s/ (haas) \neq /ɑ.s/ (ijs) \neq /ɒ.s/ (huis) is Malders (nog) /œ.s/ \neq /ɑ.es/ \neq /ɒ.es/.

De conclusie dringt zich op : in de gevarieerdheid van klanken die we, boven, in het /œ./- en in het /a./-gebied hebben gezien, dienen de diftongische vormen met /œ/ en /a/ (uit mnl. \bar{a}) niet als locale aanpassingen te worden beschouwd, maar wel als relikten ;

de /ɑ./- en /a./-klanken kunnen wellicht aanpassingen zijn van de Mechelse *a* ; dit kunnen de /œ./- en /ɑ./-klanken niet zijn : vermoedelijk zijn het stadia van een (nog niet veralgemeende en tot rust gekomen) ontwikkeling ;

de /ɑ./-vormen in het /œ./-gebied zijn indringers, voorposten van Mechelse expansie ;

enkele schaarse /ɑ./-vormen in het /a./-gebied kunnen relikten zijn ;

de interpretatie van het meer gevarieerde, onrustige /a./-gebied als jonger, van het meer gelijkmatige, rustige /œ./-gebied als ouder taalproces kan gehandhaafd blijven ;

de omstandigheid dat (mnl.) \bar{a} zich over monoftongisch *ɔ*. dan wel diftongisch *ɔ.u* tot *œ.*, resp. *œ.u* en later *a.* resp. *a.u* (in Mechelen „vereenvoudigd” tot *a.*) ontwikkeld heeft, dwingt ons niet tot een afzonderlijke behandeling van *œ.* en *œ.u*, resp. *a.* en *a.u* : de eerste component van deze diftongen gedraagt zich net zoals de overeenkomstige monoftong, zodat we, om de behandeling van de ontwikkeling niet nodeloos te verzwaren, ons aan de monoftong alleen kunnen houden.

Laten we nu onze hypothese van de klankevolutie $\bar{a} > /ɔ:/ > /œ:/ > /a:/$ voort onderzoeken.

Daarin onderscheiden we dus drie trappen : 1) \bar{a} wordt „gerond” tot *ɔ* : - *u* ; — 2) *ɔ* :, *u* : wordt „gemedialiseerd” tot *œ.* ; — 3) *œ.* wordt „ontrond” tot *a* .

A) Van de eerste trap : /ɔ:/ bestaan bewijsplaatsen genoeg : ze komen thans in de omringende dialecten nog overwegend voor. Vermoedelijk was het o-stadium reeds eind 14de eeuw bereikt : Vangassen immers heeft een Mechelse vindplaats van verkorting van /ɔ:/ voor dubbele consonant : *dat moct te gadere* uit 1390-91 aangehaald (*Taal en Tongval VI*, 165).

B) Over de tweede trap : de overgang /ɔ:/ > /œ./ hoef ik, na de behandeling van de medialisatie c. q. palatalisatie, ook met betrekking tot de tendens tot ontronding, zoals die gegeven is in verband met de palatalisatie van *û* hiervoren, niet meer uit te weiden.

Alleen rijst natuurlijk de vraag, of in ons huidig /œ./-gebied en tevens ook in het onderstelde oudere /œ./-gebied dat aan het tegenwoordige Mechelse /a./-gebied voorafgaat, eenmaal tendens tot ontronding heeft bestaan, althans dermate dat het tot „medialisering” kon voeren.

Ik meen, dat het niet zo moeilijk is, dit aannemelijk te maken. Immers, buiten het reeds meermalen aangehaalde en besproken Aarschots, zijn er nog plaatsen, waar ontronde achterklinkers gemedialiseerd worden. In Teralfene O 155, dat overigens ontrondend is (*pit kinnen villen*), zijn de *oe* in *hoed*, de *o* in *open* ontrond. De *ā* klinkt er *ɔ:*, maar in *waar* 94, *zaad* 111 hoort men *Δ:*, en in *water* is het *ɔ:* in zin 54, *Δ:* in zin 121. In St.-Kat. Lombeek O 156 hoort men voor *ā*: in sommige woorden *υ:*, in andere *Δ:*, met beide : *avond* (*Δ.* in 15, *υ.* in 68), *water* (*Δ.* in 121, *υ.* in 54). Hetzelfde geldt voor Ternat O 166 : met beide *gaan*, *daar*, *soldaat*, *laat*, *water*. In Asse O 162 heerst voor *ā* algemeen *ɔ:u* ; *water* heeft *ɔ:ə* in 121, *ɔ:u:* in 54, *laat* hetzelfde (54 resp. 103), maar *avond* hoort J. Lindemans als *Δ.vənt* (1).

(1) *Toponymie van Asse* (Tongeren, 1952), blz. 89.

Nu, al deze plaatsen liggen wel heel dicht bij het boven besproken /œ./-gebied, zodat we de /Δ./-vormen zouden kunnen beschouwen, niet als het resultaat van een plaatselijke fonetische evolutie, maar wel als indringers uit het naburige /œ./-gebied (1). Een dergelijke redenering gaat echter niet meer op voor het veel verder af liggende Massemen O 40, waar de *oe* van *roepen* enz. en de *ō* van *open* enz. ontrond zijn, waar *ā* in alle woorden als (ontronde) /o./ voorkomt, maar waar we (of is het een toeval?) *avond* zien verschijnen met ɔ. in zin 15 (*vastenavond*), met Δ. in zin 68, ook *water* met ɔ. in 54, met ə in 121; voorts nog Δ. in *getrouwde vrouw* 110. Deze woorden met Δ. kunnen we in Massemen toch bezwaarlijk als indringers uit het /œ./-gebied beschouwen.

Ver van ons /œ./-gebied liggen nog de volgende plaatsen waar we eveneens een enkele keer een vorm met Δ. voor *ā* aantreffen: in Oost-Vlaanderen I 243 Destelbergen met 68 Δ.ɔ.vet = *avond*, 15 œ.ɔ.vet = *vastenavond*, 65 vandΔ.ɔ.gē = *vandaag*, 129 kɔ.r̥təwΔ.ɔ.ənə = *kruiwagen*; — I 203 Lochristi 53 vœ.ɔ.dər = *vader*; — O 230 Overboelare 61 nar = *naar* (maar 53, 82 nɔr); — in Brabant (ten Z. van Brussel) P 198 St.-Genesius Rode 129 wΔ.ɔ.gē naast wɔ.ɔ.gē = *wagen*, en de plaatsnaam kwΔ.ɔ.plas = *Kwade Plas*, voorts (volgens de tweede zegsman): 4 grΔ.vən = *graven*, 19 alefma.ɔ.n = *halfmaan* „rageborstel”, 52 saldΔ.ɔ.tən = *soldaten*, 131 gēsΔ.ɔ.gən = *geslagen*. Let hier op de ontronding in de articulatie!

Is dan, toegepast op het Mechelse *ā*-gebied, de hypothese juist, dat /o./ in /œ./ werd gemedialiseerd (door ontronding), dan is hiermede de constatering van Goemans dat „volgende *j* de vocaal tegen ontronding vrijwaart” (*I. Teirlinck Album*

(1) Voor Teralfene, St.-Katelijne Lombeek, Ternat vervalt onze redenering als deze plaatsen tot het /œ./-gebied mochten hebben behoord en thans door het /o. - u./-gebied worden veroverd.

p. 102) goed overeen te brengen : het Mechels immers heeft het /o./-stadium bewaard in : *lò:je* of *lò:ə* = laden (Goemans), in *umspɔ.jən omspaden* (Dialectatlas K 330, zin 4), *afɫerɔ.jə afgeraden* 54, *nɔ:je naaien* 110, *gezɔ:t gezaaid* 111.

C) Van de „ontronding” van /œ./ of /ɛ./ tot /a./ zijn voorbeelden bekend.

Aangewezen is bijv. die overgang in het Engels, sinds de 15de eeuw : *gannes* = guns, *sadanly* = suddenly, het „unrounding process” is thans nog bekend in *but*, *wonder*, *blood*, *drudge*, *rush*, *judge*, enz. (1).

Maar niet alleen in het Engels : ook in Zuidnederl. dialecten zijn vormen aan te halen met a. of a < œ. .

Wat bijv. aan de diftong in nld. *hout* in het Leuvens beantwoordt (2) is : „eene lange wijde middelklinker wiens „articulatie plaats grijpt tusschen het achter- en het „tusschengehemelte (tusschen mid back en mid mixed „wide). De lippenroning is hier totaal afwezig ; ja, soms „gaat de uitspraak ... gepaard met een terugtrekken der „mondhoeken”. Het fonetisch teken van Goemans hier vervangende door œ. haal ik de voetnoot aan : „men hoort „dikwijls œ. als tweeklank d. i. den korten klank van œ. + „eene u-naslag : œ.ut *hout*. In de platte uitspraak komt „zelfs œ. onder den vorm van a + u-naslag voor : aut *hout*” (a: is : mid back wide).

M. Carême, in zijn onderzoek van de mouillering in de zuidnederlandse dialecten (3), beschouwt *man't* „maand” te Bocholt L 317, *mant* te Tienen P 145 als ontrond uit œ. .

(1) H. C. WYLD, *A short History of English* (London, 1927), § 250. — Aan Anglisten laat ik het onderzoek over (op de desbetreffende literatuur kan ik de hand niet leggen) van de „platte” uitspraak *gail* = girl, *pail* = pearl.

(2) L. GOEMANS, *Het dialect van Leuven*, in LEUV. BIJDRAGEN, II, 1897, p. 8, met de voetnoot.

(3) LEUV. BIJDRAGEN 40, 1950, p. 118 v., 122.

Uit de Dialectatlas haal ik, voor Tienen, in de volgende vormen aan : *a*. voor ndl. *ui* in *kruik* 70, *huis* 126, *kruisen* 128, *kruiwagen* 129, maar *a*. in *uit* 12, *luiden* 50, verkort *lat* = *luidt* 128 ; voorts korte *a* voor *œ* uit *o* + *r* + cons. in *korfke* 82, *dorst* 86, *korst* 89. De *a* nog (maar 't geldt als plat) voor ndl. *u* in *schutter* 92, *put kunnen vullen* 101. Het ziet er dus zo uit, dat een open (mediale) *œ*, zowel kort als lang, /*a*/-kwaliteit kan krijgen. Bij de evolutie van *ui* kunnen we (gelet op *ε*: voor *ij* in *vijf*, *wijn*, *pijn*, *rijp*, *kwijt*, *rijk* enz.) ons het bestaan indenken van een ouder **œ*. (of **œ.ə*), die ten N. van Tienen als *Δ.ə* voorkomt, in sommige naburige plaatsen als *ε.ə*, ook *æ*, maar in Tienen tot *a*: is geworden.

Misschien werpt deze situatie in de omstreken van Tienen licht op de verkorte vorm *stræt* = *straat* die in Mechelse straatnamen voorkomt : de *de:gemstræt* = *Adegemstraat*, *gry-nstræt* = *Groenstraat*, de *li.vra.westræt* = *de Lieve-Vrouwestraat*. Die *æ* zou nl. de verkorting kunnen zijn van een stadium *æ*. tussen *œ*. en *a*., zoals in de omstreken van Tienen *ε.ə* - *æ*. nog voorkomt (bij *œ*. en Tiens *a*:, uit *ui*).

Al de aangehaalde vormen leveren het bewijs dat een overgang *œ*. > *a*. - *œ* > *a* mogelijk is ; omtrent de oorzaak: tendens tot algemene ontronding, die in Tienen en Mechelen niet (meer?) bestaat, of wijziging veroorzaakt door de structuur van het fonologisch systeem van het bewuste dialect, kunnen die vormen, zonder nader onderzoek, ons niet inlichten. Het zou trouwens een zeer hachelijke onderneming worden, de overgang *œ*. > *a*. uit de fonologische structuur te verklaren, daar we zogoed als niets afweten van de structuur van dat fonologisch systeem in vroeger eeuwen ; alles is nog stuk voor stuk te onderzoeken, o. m. of het mogelijk is het fonologisch systeem in zijn verschillende opeenvolgende stadia te reconstrueren. Maar vast

staat toch, dat ontronding van œ . in de Atlas aangewezen wordt voor Merchem O 69, Wolvertem O 70 (met a . in *avond, soldaten, haar, -maker, waren*), Londerzeel I 275 (met a . in *-maker, a.u* in *soldaat, laat 103, zaad*); ontronding van Δ . wordt opgegeven voor Nieuwenrode P 1, Humbeek P 2, Beigem P 3 (met a . in *gevaarlijk, avond 68, in 15 : Δ :vet, laat 103*), Ternat O 166, Erembodegem O 65, Hekelgem O 153, St.-Kat. Lombeek O 156, St.-Genesius Rode P 198.

Ontronding van œ ., Δ . bestaat dus in het $/\text{œ}/$ -gebied (nog?): het kan leiden tot a .. De aangehaalde $/\text{a}/$ -vormen hebben we boven (blz. 201 v.) geïnterpreteerd als indringers, als voorposten van Mechelse expansie, en dat zijn ze vermoedelijk wel. Doch, de a.u -diftong in Londerzeel laat zich niet zo gemakkelijk als Mechelse indringer verklaren: Mechelen is wars van diftongering. Men kan hem dan, evenals dat geldt voor de aangehaalde Leuvense platte vorm *aut hout*, beschouwen als product van inheemse „ontronding” van $\text{œ}?$. Zo zou men hier nog een geïsoleerd geval hebben van wat zich eens in Mechelen kan afgespeeld hebben: $\text{œ} > \text{a}$., eventueel $\text{œ.u} > \text{au} > \text{a}$..

Nu we klaar zijn met de fonische en de fonologische zijde van het probleem van de overgang $\bar{a} > \text{ɔ} > \text{œ} > \text{a}$., blijft ons nog over, de historische zijde ervan onder ogen te nemen: kunnen we die verschillende trappen dateren?

De grafieën, waarop wij, om te kunnen dateren, zijn aangewezen, laten ons door hun onduidelijkheid zogoed als steeds in het duister tasten.

Uit de 14de eeuw (a° 1390) haalt Vangassen (TT VI, 165) aan: *dat moct te gadere*. Het o -stadium was dus in de 14de eeuw bereikt. Hetzelfde o -stadium ligt ten grondslag aan de $/\Delta/$ die voor mouillerende consonanten (*nts'*, *lts'*, *st*, *ts*, *lt*, enz.) ontstond: dgl. vormen uit de 17de eeuw zijn

1654 *betelt* = betaald, 1690 *in de pluts* = plaats, 1690 *van den wyn gehult* = gehaald, 1700 *betult* = betaald (o. c.).

Tot heden toe zijn nog geen vormen ontdekt met aanduiding van de lange klinker (in open syllabe) door *o* : de boven aangehaalde vormen met verkorting leveren echter het bewijs, dat de uitspraak : *ō* was. In dit licht gezien blijven de volgende Mechelse spellingen raadselachtig : 1509 *caievelinghen* = kaveling, *zaieken* = zaken (p. 726) (1); wat immers is de betekenis van *ie* in deze spellingen? We lezen in dezelfde tekst : *oncoiesten* = onkosten, *scoietelen* = schotels, *groiete* : grote. Wijst *ie* op een *i*-naslag, of is het een kruising van een spelling *ae* met *ai*, *oe* met *oi*? Even raadselachtig a^o 1511 *sielveir* = zilver, *jaeir* = jaar (p. 727).

Duidelijk, maar niet zo gemakkelijk in onze reconstructie passend, zijn de volgende waarnemingen van Sexagius in zijn *Orthographia Belgica* (1576). Ik haal hiervoor de bespreking van L. Goemans aan (2) :

„Wanneer hij nu de spelling *ae* voorstelt in woorden „als *daelt* daalt (descendit), *haelt* haalt (adfert), *maelt* „maalt (molit), *maeltijd* maaltijd (convivium), *maent* maand „(mensis), *raet* raad (divina), *maet* maait (metit), dan onderscheidt hij met nadruk deze *diftong* èn van de lange of „gerekte *a* b.v. in *gedaan*, *staan*, *zaal*, enz., èn van de *diftong ai* b.v. in *kai* kei (silex), *mai* mei (ramus), *mainen* „meenen (putare), enz.

„Gaan wij nu de woordenlijsten na, welke Sexagius tot „samenvatting en slot van zijn werkje laat dienen, dan „vinden wij hetzelfde onderscheid met dezelfde zorg aangeduid o. m. in : *baat* (commodum), *daal* (descendo), *baat* „(serum), *baet* (prodest), *daelt* (descendit), *laet* (mitto), *bait* „(expecta), *dait* (partitur), *lait* (duc)”.

(1) Zie H. VANGASSEN, *Bouwstoffen tot de Historische Taalgeografie van het Nederlands. Hertogdom Brabant* (1954).

(2) *Album Prof. Dr. Frank Baur*, I, 283 (Antwerpen, 1948).

Duidelijk is dus die waarneming in die zin, dat we een oppositie merken *daal* ≠ *daelt* ≠ *dailt* (1). Met *ae* wordt denkkelijk de klank aangeduid in de positie voor mouillerende consonanten (vgl., boven, gevallen als *gehult* = gehaald, *betult* = betaald). Onzeker is echter de „kleur” van de *a*. Indien we van de hypothese mogen uitgaan, dat *a* een „donkere” kleur had — en onmogelijk is dat niet: denk aan *moct* hierboven —, iets als ɔ , dan laat *daal* zich in overeenstemming brengen met wat we reeds omtrent de \bar{a} weten, *daelt* is misschien ɔ.ə , op weg, via ɔ.ə , naar ɔ.ə , thans monoftongisch ɔ ; en *dailt* is misschien ɔ.ɪ thans monoftongisch ɔ . (zoals in *rijp*, *wijn*, *eigen*, enz.). Maar ik geef grif toe, dat dit allemaal meer constructie is dan reconstructie.

Enige andere aanwijzing, in Mechelse oorkonden, omtrent de uitspraak van \bar{a} in open syllabe (ɔ - œ .) is tot nog toe niet gevonden.

(1) *ai* = ndl. *ei* (*dailt* is dus *deilt* = deelt, *laït* = ndl. *leid*). De trits *daal* ≠ *daelt* ≠ *dailt* is ndl. (ik) *daal* ≠ (hij) *daalt* ≠ (hij) *deelt*.

Besluit

Onze studie van de „palatalisatie”, in de nieuwere tijd, van de velare klank die in Oostvlaamse en Brabantse dialecten uit mnl. δ (ogm. *au*) was ontstaan, heeft tot enkele aannemelijke constateringën geleid : 1. $/u.\epsilon/ > /y.\epsilon/ (= \delta)$ is ouder dan $/u./ > /u./ (= \bar{a})$; — 2. $/y.\epsilon/$ hangt niet noodzakelijk van het ontstaan van $/u.\epsilon/$ af; — 3. we hebben autonome ontwikkeling, geen ontlening uit het Frans. Het heeft tevens een verklaring laten doorschemeren die te vinden is in bepaalde eigen articulatiegewoonten (t. w. tendens tot ontronding, met als mogelijk concomitant verschijnsel dat tot distinctief kenmerk kan worden : medialisatie).

Men kan zich terecht afvragen, of deze constateringën en een dergelijke verklaring enig licht kunnen werpen op de middelnederlandse *uu*-palatalisatie?

Om dat onderzoek te doen, moeten we eerst weten, of de condities, waarin beide palatalisatieprocessen zich afspelen, wel dezelfde zijn? Laten we dus vergelijken.

De in onze huidige dialecten uit $/u.\epsilon/$ ontstane $/y.\epsilon/$ is diftongisch; de mnl. *uu* was (blijkbaar nog) monoftonisch;

de huidige $/y.\epsilon/ (= \delta)$ vertoont, in sommige dialecten, een duidelijke evenwichtsverhouding met $/u.\epsilon/ (= \bar{a})$; in het mnl. schijnen ogm. $\bar{u} >$ mnl. *uu* en ogm. $\bar{o} >$ mnl. *oe* eveneens gelijk op te gaan, maar omtrent de waarde van die (jongere) *oe* ($/u./, /u.\epsilon/, /o./, /o.\epsilon/$) zijn we niet ingelicht;

de huidige $/y.\epsilon/ (= \delta)$ is, volgens de Atlas, een palatale klinker, in het Zuidoostvlaanders (te oordelen naar Is. Teirlincks beschrijving) een mediale klinker (ook in het Brees,

naar J. Dupont); in het mnl. zien we voor *uu* (behoudens een bezwaarlijk te verdedigen chronologisch verschil tussen umlaut en palatalisatie) geen andere interpretatie dan medialisatie als tussentrap tussen (oude) *û* en (jongere, mnl.) *uu*;

de huidige /y.ə/ (= *ô*) is zeer zeker niet ontleend aan het Romaans; voor het oudste mnl. is ontleening aan het Frans (of : import uit Noord-Frankrijk) mogelijk, maar niet bewezen : daartoe ontbreken duidelijke aanwijzingen omtrent de datering van de Franse palatalisatie; daarenboven houdt onze interpretatie van mnl. *uu* als *mediale* klinker de voorwaarde in dat, in geval van ontleening, de *oudfranse u* eveneens *mediaal* was;

onze dialectische /y.ə/ < /u.ə/ (= *ô*) hebben we in verband gebracht met een duidelijke waarneembare ontronding; van een dergelijke tendens tot ontronding in de mnl. dialecten (buiten het inguaeoonse kustwestvlaams, en het Leuvens) is uit de geschreven documenten geen bewijs te leveren : het zou wel vermetel moge heten, de mnl. palatalisatie van ogm. *û* aan ontronding toe te schrijven!

Al krijgen we dan geen helder licht op het nog steeds tergende probleem van de mnl. palatalisatie, toch mogen we met het (aan de hand van onze dialecten gewonnen nieuwe) inzicht rekening houden, dat de mnl. palatalisatie autonoom (d.w.z. niet aan het Frans ontleend) kàn zijn; dat voor mnl. *uu* (zoals in hoofdst. II is aangetoond, en uit het Zuidoostvlaanders en het Brees wel blijkt) een tussentrap *mediale uu* aannemelijk is; dat een oorzaak die te vinden zou zijn in „autochtone” articulatiegewoonten, mogelijk is.

BIJLAGE I

Dialectische situatie van ndl. *ô*, *oe*, *ō* en *ā* in Oost-Vlaanderen

(zie blz. 173 vv.)

	<i>ô</i>	<i>oe</i>	<i>ō</i>	<i>ā</i>
I 130 St.-Margriete	y.ə	u.	o.	ə. - ə.ə - u. - u.ə
I 133 Watervliet	y.ə	u. - o. u.	o.	ə.ə - ə. - u. - u.ə
I 134 Biervliet	u.ə	u.	o.	ə.
I 135 Boechoute	y.ə	o. - u.	u. - o. - o.	ə.ə - ə. - ə.ə - u.ə
I 136 Philippine	u.u	u.	o.	ə.
I 137 Hoek	u.u	u.	o.	ə. - a.
I 138 Zaamslag	u.u	u	o.	u. - ə.

	<i>ō</i>	<i>oe</i>	<i>ō</i>	<i>ā</i>
I 139 Boschkapelle	u.v	u	o.	u. - o.
I 140 Axel	u.v - o.	u.	o.	o.
I 141 Grauw	u.e - u.	u.	o.	o. - u.
I 142 Hulst	o. - u.u	u.	o.	o.
I 143 St.-Janssteen	y.e	u.	o.	o.
I 144 Klinge (Z.)	y.e	u.	o.	u. - u.e - o. - o.e
I 144a Nieuw-Namen	y.e	u	o.	u. - o. - o.v.
I 145 De Klinge (O.-Vl.)	y.e	u.	o.	o. - u. - u.e
I 146 Meerdonk	y.e	u.	o.	u. - o. - o.e

I 147 Kieldrecht	y.e	u.	o.	U. - o.
I 148 Doel	u.e	u	o.v.u	o. - U.
I 149 Lillo	u.e	u.	o.	o.
I 150 Verrebroek	y.e	u.	o.	o. - U.
I 151 Kallo	u.e	u.	o.	U. - o.
I 152 Moerkerke	u.e	u.	o.	U.
I 153 Oedelem	u.e	u.	o.	o. - U.
I 154 Maldegem	u.e	u.	o.	o.v. - o.v.
I 155 Adegem	y.e	u.	o.	U.I - o.v. - o.u - o.e - o:
I 156 St.-Laureins	y.e	u.	o.	o.I - o. - U. - o.e
I 157 Kaprijke	y.e	u.	o.	U.e - U. - o.e

	<i>ô</i>	<i>oe</i>	<i>ō</i>	<i>ā</i>
I 158 Eeklo	y ^{ve}	u.	o.	U.e - U. - o.e
I 159 Lembeke	y ^{ve}	u.	o.	U.e - o. - o.e
I 160 Bassevelde	y ^{ve}	u.	o.	U.e - U. - o.
I 161 Assenede	y.e	u.	o.	o.e - U.e - U.
I 162 Sas van Gent	o ¹ - o ¹ .e - u.e	u	o.	o.
I 163 Oosteeklo	y.e	u:	o.	o.e - U.
I 164 Ertvelde	y ^{ve}	u.	o.	o.e - o. - U.e
I 165 Zelzate	y.e	u.	o.	o. - o.e
I 166 Westdorpe	y.e	u.	o.	U.e - o. - U. - o.e

I 167 Zuiddorpe	y.ə	u.	o.	ɔ.ə - ɔɛ. - ʋ. - ʋ.ə
I 168 Koewacht	y.ə	u.	o.	ʋ.ə - ɔ. - ɔɛ.
I 169 Wachtebeke	y.ə	u.	o.	ʋ.ə - ɔɛ. - ɔ.ə
I 170 Moerbeke	y.ə	u.	oɛ.	ʋ.ə - ɔɛ. - ɔ.ə
I 171 Stekene	y.ə	u.	o.	ʋ.ə - ɔ. - 0ɛ.ə
I 172 Kemzeke	y.ə	u.	o.	ʋ. - ɔ.
I 173 St.-Gillis-Waas	y.ə	u.	o.	ʋ. - ɔ.
I 174 St.-Pauwels	y.ə	u.	o.	ʋ.ə - ʋ. - ɔ.
I 175 St.-Niklaas	uɛ.ə	u.	o.	ʋ.
I 176 Nieuwerkerken-Waas	y.ə	u.	o.	ʋ. - ɔ.ə - ɔ.
I 177 Vrasene	y.ə	u.	o.	ɔ. - o. - ʋ.

	<i>ó</i>	<i>oe</i>	<i>ō</i>	<i>ā</i>
I 178 Beveren (Waas)	u.ə	u.	o.	ɔ. - u. - u.ə
I 179 Melsele	u.ə	u:	o.	ɔ. - u.
I 180 Zwijndrecht	u.ə	u	o.	ɔ. - u.
I 181 Haasdonk	u.ə	u.	o.	ɔ. - u.
I 182 Kruibeke	u.ə	u.	o.	u.ə
I 183 Beernem	ue	u.	o.	u.
I 184 St.-Joris-ten-Distel	u.ə	u	o.	ɔ. - u.
I 185 Knesselare	y.ə	u.	o.	ɔ.ə - u. - ɔ. - u.ə
I 186 Ursel	y.ə	u:	o.	ɔ.ə - ɔ. - u. - u.ə

I 187 Aalter	y.ə	u.	o.	ə.ə - ə. - U.ə
I 188 Bellem	y.ə	u.	o.	U.ə - U. - ə. - ə.ə
I 189 Oostwinkel	y.ə	u.	o.	U.ə - U. - ə.ə
I 190 Waarschoot	y.ɹ.ə	u.	o.	ə. - ə.ə - ə.ə
I 192 Zomergem	y.ɹ.ə	u.	o.	ə.ə - ə.ə
I 193 Lovendegem	y.ɹ.ə	u.	o.	ə.ə - ə.ə
I 195 Sleidinge	y.ə	u.	o.	U.ə - ə.ə - ə.ə
I 197 St.-Kruis-Winkel	y.ə	u	o.	ə.ə - ə.ə - U.ə
I 199 Desteldonk	y.ə	u.	o.	ə.ə - U.ə - ə.ə
I 200 Evergem	y.ɹ.ə	u.	o.	ə.ə - ə.ə - U.ə - o.
I 201 Wondelgem	y.ɹ.ə	u	o.	U.ə - ə.ə - ə.ə

	<i>ô</i>	<i>oe</i>	<i>ō</i>	<i>ā</i>
I 202 Oostakker	y.ə	u	U. - o.	U.ə - oɥ.
I 203 Lochristi	y.ə	u	o.	U.ə - oɥ. - ɔ.ə
I 204 Zaffelare	y.ə	u	o.	U.ə - oɥ. - ɔ.ə
I 205 Zeveneken	y.ə	uɥ.	oɥ.	ɔ.ə - ɔɥ. - U.ə
I 206 Eksaarde	y.ə	u	o.	ɔ.ə - ɔɥ. - U.ə
I 208 Lokeren	y.ə	u.	o.	U.ə - ɔ.ə
I 209 Sinaai	y.ə	u.	o.	U.ə - U. - ɔ. - ɔ.ə - o.
I 210 Belsele	y.ə	u.	o.	U. - ɔ.
I 212 Waasmunster	y.ə	u.	o.	U.ə - U. - ɔ.ə

I 213 Hamme	y ^r .e	u	o:	U.e - o.
I 214 Tielrode	y.e	u.	o.	U. - U ^a .e - U ^r :
I 215 Temse	u ^r . - u.e	u	o.	U.
I 216 Steendorp	u.e	u.	o.	U. - o.
I 217 Bazel	u.e	u.	o:	U:
I 218 Rupelmonde	u.e	u.	o.	o.
I 223 Ruiselede	u.e	u. - o ^r e.	o.	U. - o. - o.e
I 224 Kanegem	u.e	u ^r : - o ^r .	o.	o. - o.e
I 225 Lo-ten-Hulle	y.e	u	o.	U. - U.e - o.e
I 226 Poeke	y.e	u.	o.	U.e - o.e - o.
I 227 Vinkt	y ^r .e	u	o.	o.e

	<i>ó</i>	<i>oe</i>	<i>ō</i>	<i>ā</i>
I 228 Hansbeke	y ^r .e	u.	o.	U.e - o. - o.e
I 229 Merendree	y.e	u.	o.	U.e - o.e
I 230 Landegem	y.e	u	o.	o.e
I 231 Drongen	y ^r .e	u	o.	o. - o.e
I 233 Nevele	y ^r .e	u	o.	o.e
I 235 Meigem	y.e	u	o.	U.e - o.e
I 236 Bachte-Maria-Lerne	y.e	u.	o.	U.e - o.e
I 239 St.Martens-Latem	y.e	u	o.	U. - Ue
I 240 Mariakerke	y.e	u	o.	o.e - U.e

I 241 Gent	y ⁺ - y ⁺	u	o ⁺	U ⁺ - o.e
I 242 St.-Amandsberg	y.	u ^r - o ⁺	o.	U.e - o.e
I 243 Destelbergen	y.e	u	u. - 0.	U.e - o.e - u ^r e
I 245 St.-Denijs-Westrem	y.e	u	o.	U.e - o.
I 246 Zwijnaarde	y.e	u	o	U.e - U ⁺ .e
I 247 Ledeberg	y ⁺ .	u - o ⁺	o.	U.e - U.
I 248 Gentbrugge	y.e - y.	o ⁺	o ⁺	o. - U.e - U ⁺ . - u ^r e
I 249 Heusden	y.e	u ⁺	o	o. - o.e - U.e - o ⁺
I 250 Melle	y.e	u	o	U ⁺ .e - o ⁺
I 251 Laarne	y.e	u - u ⁺	o ⁺	o.e - o. ⁺
I 251a Beervelde	y.e	u ⁺	o ⁺	U.e - o.e - o ⁺

	<i>ō</i>	<i>oe</i>	<i>ō</i>	<i>ā</i>
I 252 Kalken	y.ə	u	oɛ	U.ə - ə.ə - oɛ.
I 253 Overmere	y.ə	u	oɛ	U.ə - oɛ - ə.ə
I 255 Wetteren	y.ə	uɛ.	oɛ.	oɛ. - ə. - U.ə - uɛ.ə
I 256 Schellebelle	y.ə	u	oɛ.	ə.ə - U.ə - oɛ.
I 256a Wichelen	y.ɤ	u.	o.	U.ɤ.ə - ə. - ə.ə
I 257 Berlare	y.ə	u.	o.	ə.
I 258 Zele	y.ə - y.	u.	o.	ə.ə - U.ə - ə.
I 259 Grembergen	y.ə	u.	o.	U.ə - U.ɤ.ə - ə.
I 260 Moerzeke	y.ə	u	o.	U.ə - U. - ə.

I 261 Appels	y.e - y ^r .e	u	o.	U ^r .e - o.e - U.e
I 261a Schoonaarde	y.e	u	o.	U.e
I 262 Dendermonde	y.e - y,	u	o.	u ^r . - D.
I 263 Oudegem	y.e	u	o.	o. - U ^r .
O 14 Deinze	y.e	u.	o.	D.e - o.e - U.e - o. - u ^r .e
O 15 Petegem	y.e	u. - o.	o	D.e - U. - U.e - o.
O 16 Astene	y.e	u.	o.	D.e - U.e - o.e
O 17 De Pinte	y.e	u.	o.	U.e - o ^r . - o. - o.e
O 18 Nazareth	y.e	u.	o.	D.e - o. - D.
O 19 Eke	y.e	u.	o.	U.e - o.
O 19a Lozere	y.e	u.	o.	U.e - D.e - D.

	<i>ô</i>	<i>oe</i>	<i>ō</i>	<i>ā</i>
O 20 Gavere	y.ə	u.	u.	ʏ.ə - ə. - u.ə
O 22 Merelbeke	y.ə	u.	o.	ɒɪ - ə.
O 26 Bottelare	u.ə	u.	o.	ɒ.ə - ə.
O 28 Gijzenzele	y.ə	u.	o.	ʏ.ə - ə.
O 30 Oosterzele	y.ə	u.	o.	ʏ.ə - ɒ.
O 36 Scheldewindeke	y.ə	u.	o.	ɒ. - ə.
O 37 Dikkelvenne	y.ə - y.	u.	o.	ʏ.ə - ə. - u.ə
O 38 Balegem	y.ə	u.	o.	ʏ.ə - u.ə
O 40 Massemen	y.ə	u. - u.	o.	ʏ.ə - ə.

O 41 Serskamp	y.ə	u.	o.	u.ə - ɔ.
O 43 Oordegem	y.ə	u.	o.	ɔ. - u.
O 46 Lede	y.ə	u.	o.	u.ə - ɔ.
O 47 St.-Lievens-Houtem	y.ə	u.	o.	u.
O 49 Vlierzele	y.ə	u.	o.	ɔ. - u.ə - u.
O 51 Erpe	y.ə	u.	o.	ɔ. - u.ə
O 56 Mere	y.ə	u.	o.	ɔ. - u.ə
O 57 Gijzegem	y.ə	u.	o.	u.ə - u.ə
O 59 Hofstade	y.ə	u.	o.	u.
O 64 Nieuwerkerken	y.ə	u.	o.	u. - u.ə
O 65 Erembodegem	y.ə	u.	o.	ɔ.

	ô	oe	ō	ā
O 66 Meldert	u.ə	u.	o.	oʔ.
O 84 Kruishoutem	y.ə	u.	o.	ʊ.ə - ɔ. - u.ə
O 86 Asper	y.ə	u.	o.	ʊ.
O 87 Zingem	y.ə	u.	o.	ʊ.ə
O 90 Huise	y.ə	u.	o.	ʊ.ə
O 93 Ooike	y.ə	u.	o.	ɒ.ə - ɔ. - ʊ.ə
O 94 Eine	y.ə	u.	o.	ɒ.ə - ɔ. - ʊ.
O 95 Wortegem	y.ə	u - oʔ.	o.	ʊ.ə
O 97 Bevere	y.ə	u.	o.	ʊ.ə - u.ə

O 98 Oudenaarde	y.ə	u.	oɥ	U.ə
O 108 Maria-Latem	y.ə	u.	oɥ	ɔɥ - ɔ. - Uɔ. - u.ə
O 111 Velzeke-Ruddershove	uɥ.ə	u. - uɥ.	oɥ	U.ə - oɥ. - ɔ. - uɥ.
O 114 Sint-Denijs-Boekel	y.ə	u.	oɥ	ɔ. - ɔ.
O 117 Zottegem	y.ə	u.	oɥ	uɥ.
O 122 Erwetegem	y.ə	u.	oɥ	uɥ.
O 123 Mater	y.ə	u.	oɥ	uɥ. - Uɔ.
O 124 Maria-Horebeke	y.ə	u.	oɥ	U. - u.
O 127 Maria-Oudenhove	y.ə	u.	oɥ	ɔ. - U. - U.ə
O 129 Hillegem	y.ə	u. - uɥ.	oɥ	Uɔ. - uɥ.
O 132 Leeuwergem	y.ə	uɥ.	oɥ	u. - ɔ.

	<i>ô</i>	<i>oe</i>	<i>ō</i>	<i>ā</i>
O 133 Herzele	y.ə	u.	oɥ.	u.ə - ɒ.
O 135 Aaigem	y.ə	u.	o.	u.ə - ə.
O 136 Kerksken	u.ə	u.	o.	ə. - u.ə
O 139 Heldergem	y.ə	u.	o.	u.ɥ. - u.ə
O 140 St.-Lievens-Esse	y.ə	u.	o.	ə.ɥ - ɒ.
O 144 Aspelare	y.ə	u.	o.	u. - u.ə
O 145 Outer	ø:	u.	o.	u. - u.ə
O 146 Haaltert	uɥ.ə	u.	o.	ə. - u.ə - u.ə
O 147 Welle	u.ɛ	u.	o.	ə. - u.ə

O 148 Denderleeuw	u.ε	u.ϙ	o.ϙ	o.ϙ - ϑ.ϙ
O 149 Iddergem	u.ε	u.	o.	ϑ. - o.ϙ.ε
O 150 Denderhoutem	u.ε	u.	o.	ϑ. - u.ε.ε - u.ε
O 152 Ninove	ø:	u.	u.	u. - o.τ. - u.ε
O 153 Hekelgem	u.ε - u.ε	u.ϙ	o.ϙ	Δ.ϙ
O 155 Teralfene	u.ε	u.ϙ - u.	o.ϙ	ϑ.ϙ - u.ϙ
O 156 St.-Kat.-Lombeek	u.τ.ε	u.ϙ	o.ϙ	u.ϙ - Δ.ϙ
O 157 Liedekerke	u.ε	u.	o.	u.
O 158 Pamel	u.ɪ - u.ε	u.ϙ - u.	o.ϙ	u.ϙ - u.ε.ϙ
O 161 Wambeek	u.τ.ε	u.ϙ	o.ϙ	u.ϙ
O 196 Petegem	y.ε	o.ϙ - u.	o.	u.ε - ϑ. - u.ε - d. - d.ε

	<i>ó</i>	<i>œ</i>	<i>ō</i>	<i>ā</i>
O 199 Berchem	y.ə	u.	oɥ.	uɣ. - uɣ.ə
O 202 Nukerke	y.ə	uɥ. - u.	oɣ.	uɣ. - u.ə
O 203 Etikhove	y.ə	u.	o.	uɣ. - uɣ.ə
O 205 Schorisse	y.ə	uɥ.	oɥ.	u.ə - uɣ. - Uɣ.
O 208 Nederbrakel	yɣ.ə	u.	oɥ.	Uɣ.
O 210 Opbrakel	y.ə	u.	o.	Uɣ. - U.ə
O 211 Parike	y.ə	uɥ.	oɥ.	U. - uɣ.ə - ə.
O 212 Everbeek	y.ə	u. - uɥ.	oɥ. - o.	Uɣ. - uɣ.ə - ə.
O 214 Maria-Lierde	y. - y.ə	u. - uɥ.	oɥ.	uɣ.

O 217 Ophasselt	y.ə	u.	o.	U ² .ə - ə.
O 219 Voorde	y.ə	u.	o.	U.ə - U.
O 221 Pollare	y.ə	u.	u.	U ⁷ .ə - U.
O 223 Idegem	y.ə	u.	o.	U. - U.ɑ
O 225 Zandbergen	y.ə	u.	o.	u.ə - U. - ə.
O 228 Geraardsbergen	u.ɛ - u.ɛ.ə	u.	o.ɛ - o.	U ⁷ . - U ⁷ .ə - o. - ɒ.
O 228a Onkerzele	y.ə	u	o.	U ⁷ .ə - U ² . - U.
O 230 Overboelare	ø ² .ə - y.ə	u.	o.	U. - O ² .ə - u.ə
O 232 Galmaarden	y.ə	u.ɛ.	o.ɛ.	ə. - u.ə - U.
O 233 Meerbeke	ø:	u.	u.	ə. - u.ə - U.
O 234 Neigem	y.ə	u. - u.ɛ.	o.	ə. - U ⁷ .ə - U.

	<i>ô</i>	<i>oe</i>	<i>ō</i>	<i>ā</i>
O 235 Denderwindeke	<i>ø̄.ə - ø̄:</i>	<i>uɛ. - u.</i>	<i>oɛ. - o.</i>	<i>ɔ. - u.ə - U.</i>
O 238 St.-Kwint.-Lennik	<i>y.ə</i>	<i>uɛ. - u.</i>	<i>oɛ.</i>	<i>Ū. - u.ə</i>
O 239 Gooik	<i>y.ə</i>	<i>u.</i>	<i>oɛ.</i>	<i>Ū. - u.ə</i>
O 241 Vollezele	<i>y.ə</i>	<i>uɛ. - u.</i>	<i>oɛ.</i>	<i>Ū. - u.ə</i>
O 242 Oetingen	<i>y:</i>	<i>u.</i>	<i>oɛ. - o.u</i>	<i>Ū. - u.ə</i>
O 244 Pepingen	<i>yɾ.ə</i>	<i>u.</i>	<i>o. - oɛ.u</i>	<i>ɔ. - u.ə</i>
O 265 Ronse	<i>y.</i>	<i>o. - ō.</i>	<i>oɾ.</i>	<i>uɾ. - ō.</i>
O 271 Viane	<i>y.ə</i>	<i>uɛ. - u.</i>	<i>oɛ.</i>	<i>u.ə - Ūɾ.</i>
O 272 Bever	<i>y.ə</i>	<i>uɛ. - u.</i>	<i>uɛ. - u.</i>	<i>u.ə - o.</i>

O 274 Tollembeek	ø ² .e	u ^ε .	u. - u ^ε .	u ^τ .e - u.e - U. - u.
O 274a Herfelingen	y ^τ .e	u.	ɔ.u	u.e. - ɔ.
O 275 Herne	ø ² .e	u ^ε .	u.	U. - u.e
O 288 Edingen	y.e	o ^ε . - u ^ε .	o ^ε .	u ^τ . - u.e - ɔ.
O 282 Lettelingen	y.e	u.	u. - u ^ε .	u.e - U ² .

BIJLAGE II

Dialectische situatie van ndl. *ô*, *oe*, *ō* en *ā* in Vlaams-Brabant

(zie blz. 179 vv.)

	<i>ô</i>	<i>oe</i>	<i>ō</i>	<i>ā</i>
O 74 Meise	y.ə - u.ə	oɤ, - uɤ.	oɤ.	a.ə - a. - a.u
O 173a Koekelberg	y.ə	oɤ.	oɤ,ɤ - oɤ.uɤ	u.ə - u.
O 174 Ganshoren	y.ə	oɤ.	oɤ, - oɤ, - oɤ.	o.
O 174a St.-Pieters-Jette	u.ə - y.ə	uɤ.	oɤ,ɤ.	a.ə - o.ə
O 175 Schepdaal	u.ə	uɤ, = uɤ.	o,ɤ - o.	u.ə - u. - u,ɤ.ə
O 177 Dilbeek	u.ə	id.	id.	id.

O 178 Anderlecht	y.	o ^c .	ɔ ^c .ə	u.ə - u.
O 178a St.-J.-Molenbeek	y.ə	0 ^c .	ɔ.u	u. - u.ə
O 245 St.-M.-Lennik	y.ə	u.	ɔ ^c .u	u.ə - ʋ.
O 247 Vlezenbeek	y.	o ^c .	o ^c . - ɔ ^c .u	u.ə - ɔ.ə - ʋ.ə u.
O 248 Vorst	y.	o ^c .	o ^c . - ɔ.u	u. - u.ə
O 250 St.-P.-Leeuw	y.ə	o ^c .	ɔ ^c .u	u.
O 251 Ruisbroek	y.	o ^c .	ɔ ^c .u	u. - u.ə
O 252 Drogenbos	y.ə	o ^c .	ɔ ^c .u	ʋ.ə - u.ə - ʋ.
O 253 Elingen	y.ə	u ^c .	ɔ ^c .u	ɔ. - ɔ.ə - u.ə - u.
O 255 Lot	y.ə	u ^c .	o ^c .ə - ɔ ^c .u ^c	u.ə - ʋ. - ɔ.
O 256 Beersel	u.ɛ	o ^c .	ɔ ^c .u	ʋ.ə

	<i>ô</i>	<i>oe</i>	<i>ō</i>	<i>ā</i>
O 285 Beert	y.ə	u.	ɔɥ.u	u.ə - ɔ.ə
O 286 Halle	u.ə - y.ə	ɔɥ.	ɔ.u	u.ə - u.
O 287 Buizingen	y.ə	ɔɥ.	ɔɥ.ə	u.ə
O 288 Huizingen	u.ə	ɔɥ.	ɔɥ.ə	u.ə
O 289 Dworp	u.ə	ɔɥ.	ɔ.ə	u.ə
O 290 Lembeek	y.ə	ɔɥ.	ɔɥ.ə	u. - u.ə - u.ə
P 6 Hofstade	u.ə	uɥ.	ɔɥ.u - ɔɥ.u	ɔ.
P 16 Haacht	uɥ.ə	uɥ.	ɔ.u	ɔ.
P 21 Tildonk	uɥ.ə	uɥ. - u.	ɔ.uɥ. - ɔ.u	ɔ.

P 22 Tremelo	u.ə	u.	ɔ.u	u.ə
P 26 Werchter	u.ə	u.	ɔ.u	ə.
P 27 Rotselaar	u.ə	u.	ɔ.u - ɔ.	ə.
P 28 Wezemaal	u.ə	u.	ɔ.u	u.ə - u. - u.
P 59 Strombeek-Bever	u.ə	u.	ɔ. - ɔ.	a.
P 60 N.-O.-Heembeek	u.ə - u.ə	u.	ɔ.u	ɑ.
P 64 Laken	y.ə	u. - ɔ.	ɔ.u	u.
P 65 Brussel	y:	ɔ. - ɔ.	ɔ.u	u.
P 65a Schaarbeek	y.ə	ɔ.	ɔ.u	u.ə
P 65b St.-Joost-ten-Node	y.ə	ɔ.	ɔ.u	u.
P 65c Elsene	y.ə	ɔ.	ɔ.u	u. - u.ə

	<i>ô</i>	<i>oe</i>	<i>ō</i>	<i>ā</i>
P 66 St.-Stevens-Woluwe	u.ə	oɥ.	ɔɥ.ə	U. - U.ə
P 66a Etterbeek	yɥ. - y.ə	oɥ.	ɔ.uɥ	u. - u.ə
P 67. St.-Pieters-Woluwe	uɥ.ə - u.ə	oɥ.	ɔ.u	U.ə - u.ə - U.
P 68 St.-Lamb.-Woluwe	uɥ.ə - u.ə - y.ə	oɥ. - uɥ.	ɔ.ə	U.ə - U.ɥ.ə
P 70 Steenokkerzeel	u.ɛ - u.ə	uɥ.	ɔ.uɥ	ɑ.ə - ɑ.ɥ.ə
P 73 Erps-Kwerps	uɥ.ə	uɥ.	ɔ.u	ɔɣ. - ɔɣ.ə
P 74 Veltem-Beisem	idem	id.	id.	id.
P 86 Kessel-Lo	uɥ.ə	uɥ.	ɔ.ə - ɔ.uɥ	u.ə - u.
P 87 Linden	id.	id.	id.	id.

P 90 Korbeek-Lo	u ^ε .ə - u ^ε .ə	u ^ε . - o ^ε .	ɔ.u	u.ə - U. - u ^ɾ .ə
P 92 Lovenjoel	u ^ε .ə - u.ə	o ^ε .	ɔ ^ε .u	u - u.ə - U ^ɾ .ə
P 122 Ukkel	u ^ε .ə - u.ə	o ^ε .	ɔ.u	U ^ɾ .ə - u.ə - u ^ɾ .ə
P 122a St.-Gillis	y.ə	o ^ε .	ɔ.u	u. - u.ə
P 125 Watermaal-Bosvoorde	y.ə	o.	ɔ.u	u.ə
P 124 Oudergem	y.ə	o ^ε .	ɔ.u	u.ə
P 125 Linkebeek	u ^ɾ .ə - u.ə - u ^ε	u ^ε .	ɔ.u	u.ə - U ^ɾ .ə - U.ə
P 126 Hoeilaart	y.ə	u ^ε . - u ^ɾ .	ɔ.u	u. - u.ə - U ^ɾ .ə
P 127 Tervuren	u.ə	o ^ε .	ɔ.ə	U.ə
P 130 St.-Joris-Winge	y.ə	u ^ε . - o ^ε .	ɔ.u	U ^ɾ . - u.ə
P 132 St.-Ag.-Rode	y.ə	o ^ε .	ɔ.u	u.ə - U.ə

	<i>ō</i>	<i>oe</i>	<i>ō</i>	<i>ā</i>
P 133 Overijse	u.ə	oɛ, uɛ.	o.u	U.ə U.ə - u.ə
P 135 Ottenburg	y.ə	oɛ. - øɛ.	o.u	uə - U.ə
P 198 St.-Gen.-Rode	u.ə - uɛ.ə	oɛ.	o.u	oɛ.ə - U.ə - o.ə - A.

BIJLAGE III

Combinatorisch gedrag van ndl. \bar{a} in enkele Oostvlaamse dialecten (zie blz. 175)

Deinze O 14

U.e	D.e	O.e
baas	gegaan 14	soldaat 76
gedaan 17	straat 33	water 121
jaar 53	soldaten 52	
daar 87	haar 52	
laat 103	laten 53	
waren 119	laat, water 54	
	pater 62	
	zaad 111	

O.	U.e
avond 68	gevaarlijk 42
maker 77	
maken 123	

Erpe O 52

O.	U.e
graven 4	baas 10
avond 15, 68	gegaan 16
haag 20	gedaan 17
vandaag 65	gevaarlijk 42
maker 77	
maken 123	

Petegem O 196

U.e	U..e	o.
baas 10	laten 53	avond 15, 68
haag 20	laat 54	maker 77
gaan 53	pater 62	
water 54	laat 103	
jaren 61	water 121	
gevaren 106		
waren 119		

D.e	U..e	o.e
soldaten 52	haar 52	waar 94
baaske 69	jaar 53	
zaad 111	kaas 66	

Parike O 211

U.	o.	U..e
graven 4	avond 15	baas 10
vandaag 65	gegaan 16	gevaarlijk 42
waren 119	maker 77	soldaten haar 52
	maken 123	jaar laten gaan 53
		kaas 66
		laat 103, zaad 111
		pater 62 : u.e

Aspelare O 144

U:	U..e	U.e
graven 4	baas 10	gegaan 16, gedaan 17
avond 15, 68		gevaarlijk 42, soldaten haar 52
staat 26		jaar laten gaan 53, laat water 54,
vandaag 65		121
maker 77		pater 62, waren 119
maken 123		

Kruishoutem O 84

U.ə	U+.ə	ɔ.	U+.ə
baas 10	gegaan 16	kaas 66	avond 15
laat 103	daar 18	waren 119	staat 26
	haar 52		gevaarlijk 42
	jaar laten	gaan 53	
	U.	D.ə	
	maker 77	soldaten 52, 76	
		dragen 41	

Astene O 16

D.ə	ɔ.ə	ɔ.	U.ə
baas 10	staat 26	maken 38, 123	gevaarlijk 42
gegaan 16	soldaten 52	avond 68	gaan 53
jaren 19	jaar 53		pater 62
haar 52	laat 54		laat 103
kaas 66	water 54		waren 119
zaad 111			water 121

Ooike O 93

D.ə	U+.ə	ɔ:	U+.ə
baas 10	gegaan 16, 53	avond 15, 68	jaar 53
	gedaan 17	maker 77	
	jaren 19	maken 123	U+.ə
U.ə	water 54		waren 119
soldaten 52	jaren 61	ɔ.ə	water 121
laat 54	pater 62	staat 26	
	laat 103	gevaarlijk 42	
		laten 53	

Aalter I 187

o.e	U.e	o.	U.
baas 10	gegaan 16	avond 15	paal 57
staat 26	staan 41	maker 73, 77	avond 68
laten 53	gevaarlijk 42	maken 123	
naar 53	soldaten haar 52		
water laat 54	gaan 54		
jaar 61	kaas 66		
pater 62	daar 87		
	zaad 111, water 121		

BIJLAGE IV

Dialectische situatie van ndl. *ā* in het Mechelse *ā*-gebied

(zie blz. 200)

- I 203 Lochristi : u.ə - ɔɔ. - ɔ.ə maar 53 ɔɔ in *vader*.
- I 204 Zaffelare : u.ə - ɔɔ. - ɔ.ə maar 53 ɔɔ. in *vader*.
- I 221 Hingene : overal a:u, maar a: in *paal, ga, water,*
maken, a in jaar.
- I 221a Wintam : a.u in *baas, pater* ;
a.u in *avond, gegaan, maan, staan, ge-*
vaarlijk, vader, water gaan, jaren,
geslagen ;
a: in *gedaan* ;
a. in *staat, jaar 53, laten, waren, water,*
maken.
- I 221b Eikevliet : a.u
- I 222 Ruisbroek : a: in *baas, gaan* ;
a: in *avond, gedaan, haag, vader jaar*
laten gaan, laat water gaan, na, soldaat,
maker, geslagen ;
a.: in *maan, staat daar, gevaarlijk, sol-*
daten, jaren, pater, vandaag kaarten,
avond 68, laat, zaad ;
a.u in *haar, laat water gaan, waren.*
- I 243 Destelbergen : ɔɔ. in *vader*, Δɔ. in *avond 68, vandaag*;
œɔ. in *avond 15*, Δɔɔ. in *wagen.*
- I 267 Oppuurs : a.u in *baas, avond, gegaan enz.* ; Δ in
gade 65.

- I 268 Puurs : æ : in *baas*, a: in *avond, gegaan, gedaan, haag, staat* enz. ; Δ in *gade* 65.
- I 268a Kalfort : α. in *baas*, a: in *avond, gaan, gedaan, staat* ;
æ: in *maan*, α: in *maken*, Δ in *gade* 65.
- I 269 Liezele : overall a:, Δ in *gade* 65.
- I 270 Lippelo : œ: in *baas*, a: in *daar, ga, gaan* ; œ of a: in *kaarten* 65, Δ in *gade* 65.
- I 271 Breendonk : α.u in *baas, haar, vader, jaren* ;
α: in *ga, staat, geslagen, soldaten, gaan water laat*, α:ə in *gegaan*, α:ε *gedaan*
α: in *avond* 68, *maker* ;
a.u in *haag*, v. *gevaarlijk*.
- I 272 Opdorp : overall o.u
- I 273 Buggenhout : overall o.
- I 274 Malderen : overall œ. ; maar α. in *avond* 15, *gegaan, geslagen*.
- I 275 Londerzeel : meest œ. (in *graven, gegaan, gedaan, daar, gevaarlijk* enz.) ;
œ.u in *avond, haag* ;
Δ. in *kameraad* ;
œ. in *slagen, staat, naar, waren, water, maken* ;
a. in *maker*, a.u in *soldaat, laat, zaad*.
- I 275a St.-Jozef-Londerzeel : œ. in *baas, gaan, haag, staat* ;
ə in *waar* 94 ;
œ.u in *avond, maan*.
- K 319 Klein Willebroek : α: in *baas, avond, haar, maken* ;
α.u in *gaan, staat, vader jaar laten, laat water, avond* 68, *maker* ;

a: in *gevaarlijk*,
 a.u in *soldaten, vandaag*,
 u. in *maan* 19.

K 320 Willebroek : a.ə in *baas, avond, zaad* ;
 a.: in *jaar laten gaan, laat water, pater,*
naar, water ;
 a:u in *vader, vandaag, maker, soldaat,*
laat 103, *waren, geslagen* ;
 a: in *staat, soldaten* 52, *gaan* 94.

K 321 Blaasveld : a:u in *baas, maan, staat, gevaarlijk enz.,*
avond 68 ;
 a. in *avond* 15, *soldaat, maker, water* ;
 a.ə in *laat* 103.

K 322 Tisselt : a:u in *baas, avond* 15, *maan, haar, vader*
laat, gaan, soldaat, water, maken ;
 o: in *staat, gevaarlijk, jaar, water* 54, *pater*
vandaag kaarten, avond 68 (o.u), *maker* 77
 (o.u), *geslagen* ;
 a.u in *gaan* 54, Δ *gade* 65.

K 323 Ramsdonk : œ: in *baas, avond, maan, staat* ;
 œ.u in *graven* ;
 a.: in *soldaat, maker*,
 a.u in *waren* ; Δ in *staat* 57.

K 324 Kapelle-op-den-Bos : o.

K 325 Rumst : a: in *baas, avond* 15, *haag, gegaan* 16, *haar,*
gaan 54, *jaren* 61, *vandaag, wagen, maken,*
geslagen ;
 a.: in *maan, maker, waren, water* 121 ;
 o:. in *gedaan* ;
 o:.ə in *maat, zaad* ;
 o. in *daar, gade* 65 *kaarten* ;
 o:. in *staat, gaan* 32, *naar* 37, *gevaarlijk*,

soldaten, vader, jaar laten gaan, laat water, pater, vandaag, avond 68, *daar* 87, *laat*.

- K 326 Heindonk : a.u in *baas, avond, staat daar, gaan, vandaag* ;
 a. in *jaar laten, water* ;
 a: in *jaren, waren* ; a.? *zaad, maken,*
 a.u *zaad, maken, a.v laat*.
- K 327 Heffen : steeds a: ; maar a.u in *waren, Δ waar, gade*.
- K 328 Leest : a: in *graven, gaan, paal, water* 121 ;
 a.v in *baas, avond, maan, gegaan* 16, *slagen* ;
 Δ in *gade, waar* ;
 a.ə in *maker, zaad*.
- K 329 Hombeek : a.: ; maar a. in *maan, jaar* 53.
- K 330 Mechelen en K 335 Muizen : steeds a. .
- O 40 Massemen : oɔ. in *graven, avond* (15), *water* (54) ;
 Δ. in *avond* (68), ə in *water* (121).
- O 65 Erembodegem : overal oɔ., maar Δɔ. in *haag, soldaten haar afgedaan, jaar, laten naar gaan, laat, pater, vandaag kaarten, avond* (68, maar oɔ. in 15), *boogmaker*.
- O 67 Steenhuffel : overal œ. maar a.u in *vader, jaar* ;
 a. in *vastenavond, gevaarlijk, paal, jaar* ;
 Δ. in *naar, nietwaar, laat, zaad, waren, water* (121, maar 54 œ.), *maken, geslagen*.
- O 68b Droeshout : ə.u in *graven, baas, vastenavond, staat, slagen, gevaarlijk, haar, vader* ;
 ə. in *kaarten, maker, waar* ;
 Δ. in *soldaten, waren*.
- O 69 Merchtem : overal œɔ., maar œ.u in *gevaarlijk*.

- O 69a Peisegem : overal *œ*. maar Δ . in *gevaarlijk*.
- O 70 Wolvertem : *œ*. in *graven, kwaad, baas, paal* ;
a: in *avond, soldaten haar, maker, waren*.
- O 71 Mazenzele (eigen enquête) : Δ . in *vastenavond, laten naar 't water gaan, Mazel*.
- O 70a Impe : overal *œ*. maar Δ . in *gevaarlijk* ;
a in *waar gaan, staat, a.u* in *graven*.
- O 70b Westrode : Δ . in *graven*, *œ*: in *halfmaan*.
- O 73 Brussegem : *a*. in *graven, baas, avond, maan, haag, zaad* ;
a.œ in *na, gedaan, maat, daar, gaan, jaren, pater*.
- O 74 Meise : *a.u* in *graven, staat, zaad, pater, vandaag* ;
a. in *gaan, gedaan, daar, haag, haar, jaar, water* ;
a.œ in *baas, avond, soldaten, laten gaan, maker, laat, zaad, waren, geslagen* ;
a. in *maken*.
- O 148 Denderleeuw : *o*. - *u.œ* - *u.œ*, maar Δ . in *gaan*, *œ* in *waren*.
- O 153 Hekelgem : overal Δ .
- O 155 Terafene : *o*. overal, maar Δ . in *waar, zaad, water* (121, tegenover 54 *o*.).
- O 156 St.-Kat.-Lombeek : overal *u*., maar Δ . in *baas, maat, gedaan, haag, staat daar, water* (121 ; echter *u*. 54).
- O 165 Wommel : *a.u* in *graven, vader laten* ; anders *a*. en *a.œ*.
- O 166 Ternat : Δ . in *gaan, graven, baas, avond, gedaan, haag, staat daar, soldaten haar, jaar laten naar, laat naar water, waar, wagen* ;

- o. in *daar, gevaarlijk, gaan, soldaat* (76),
maker, naar, laat (103), *daar* (104), *zaad,*
water (121), *maken, geslagen* (vgl. de
eerste lijst).
- O 169 Zellik : a. in *graven, soldaat, maker, geslagen* ;
a.ø in *haag, gevaarlijk, laat* (103) ;
a. in *soldaten, jaar laten naar, waren, water,*
maken ;
a.ø in *laat water* (54), *jaren, zaad.*
- O 171 St.-Martens-Bodegem : a.u in *graven, gaan, haar,*
laten, laat, vandaag, avond
(68), *maker* (73, 77), *waar,*
zaad, waren, water ;
a.ø in *baas, avond* (15), *ge-*
gaan (16), *staat, gevaarlijk*
jaar (53, 61) ;
a.ø in *gedaan, haag* ;
a. in *soldaten, pater, soldaat.*
- O 172 Groot-Bijgaarden : a.ø in *graven, baas, avond* ; a in
gaan.
- O 174 St.P.-Jette : a. (of o. onder invloed van Brussel).
- P 1 Nieuwenrode : overal Δc.
- P 2 Humbeek : idem.
- P 3 Beigem : Δc., maar a. *gevaarlijk, ø.u gaan* (54), a. *laat*
(103), a.u in *avond* (68), Δ: in *avond* (15).
- P 4 Grimbergen : a:
- P 5 Zemst : a. in *graven, avond, gegaan, maan, haag,*
vader ;
Δ. in *baas* ;
a. in *gedaan, staat, gevaarlijk, soldaten* ;
a. in *haar, jaar, laten gaan, laat water gaan,*

jaren, pater, vandaag kaart, avond, soldaat, maker, laat zaad, waren, water, maken, geslagen.

P 5a Laar : *a.u* in *graven, soldaten* ;

Δ. in *baas* ;

a. in *avond, gedaan, staat, gevaarlijk, jaar, laten gaan, pater, vandaag kaarten, soldaat, maker, zaad, waren, water, maken, geslagen* ;

a. in *gegaan, vader* ;

a.ə in *haag, a.* in *haar*.

P 7 Weerde : *a.u* in *graven* ;

a. in *baas, avond, gedaan, gedaan, maan, haag, staat daar, gevaarlijk, geslagen* ;

Δ in *waar*.

P 8 Epegem : *a.* in *graven, Δ* in *waar* ; anders *a.*

P 9 Elewijt : *o.* in *graven, avond* enz., *u.* in *baas, u.ə* in *haag*,

P 10 Vilvoorde : overal *o.*, maar *u* in *gaan, jaren, naar, waren*.

P 59 Strombeek-Bever : overal *a.*

P 60 Neder-Overheembeek : overal *a.*

P 70 Steenokkerzeel : *a.ə - a.* - *a.ə* ; met *o.* in *jaar, laten*.

P 198 St.-Genesius-Rode : overal *o.ə - o.ə - u.*,

maar *Δ.ə - o.ə* in *wagen* (129),

Δ.ə in *Kwade Plas*,

2de zegsman : met *Δ.* in *maan, soldaten, geslagen, Δ.* in *graven*.

Zusammenfassung

Es werden, in der Zusammenfassung dieser Schrift über die Palatalisierung von awgerm. *û* /u:/ zu mittelniederländisch *uu* /y:/, nur die hauptsächlichsten Resultate hervorgehoben.

Eine der französischen Deutung (Haudricourt und Juil-land) ähnliche Erklärung (*û* > *uu* wegen Übersättigung des Systems durch das Emporkommen eines neuen hinteren Vokals aus dem Diphthong *au* : /o./, /o./, /u./) scheidet an der Feststellung, daß mnl. *ô* (< awgerm. *au*) ein unechter Diphthong war : dadurch war eine Opposition $\bar{o} \neq \bar{o}$ möglich, war das System nicht übersättigt und brauchte *û* nicht in *uu* zu wandeln.

Im küsteningwäonischen Westflämischen wird der *i*-Umlaut von *û* entrundet : z. B. Verbum *hiren* „mieten“ (= engl. *to hire*), desgleichen der Umlaut von *ÿ* (*pit*) und von *ÿ* in offener Silbe (*evel* : übel) ; dagegen werden die „spontan“ palatalisierten Vokale *uu* (*huus* „Haus“) und *eu* (*veugel* /ø:/ „Vogel“) nicht entrundet : es wird daher für letzteres *uu* (*huus*) medialisiertes (= zentralisiertes) *uu* angesetzt. *i*-Umlaut von langen Vokalen hat, trotz der klassischen historischen Grammatik, in den „echt-ingwäonischen“ Küstenmundarten bestanden.

In neueren ostflämischen und brabantischen Mundarten besteht eine Palatalisierung eines jungen *û*-Vokals, ntl. /u.ø/ < mnl. *ô* (< awgerm. *au*). In einigen dieser Mundarten ist der aus altem *ā* zu *ō* gewordene Vokal auch zu /u./ entwickelt. Der Übergang /u.ø/ (= *ô*) > /y.ø/ ist älter, und unabhängig vom zweitgenannten.

Beim Übergang /u.ø/ > /y.ø/ wird Zentralisierung ver-

mutet als Folge, c. q. phonologisierte konkomitante Erscheinung einer alten und verbreiteten Entrundungstendenz : deutlich ist die Lage in der Löwener Mundart.

Der Mechelner /a./-Vokal wird als Entrundung eines /œ./ angesehen : dieses /œ./ kommt heute in einer westlichen Gegend noch vor und ist selbst die Zentralisierung des alten /o:/ < mnl. *ā*.

Eine endgültige Erklärung der mnl. Palatalisierung fehlt leider noch.

